

**T. C.
ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE
URFA MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Ramazan KARADAŞ**

**Niğde
Ekim, 2016**

T.C
ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BİRİNCİ DÖNEM TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE
URFA MİLLETVEKİLLERİ VE
SİYASİ FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ramazan KARADAŞ

Danışman : Doç.Dr. Nevzat TOPAL

Üye : Doç.Dr. Hamdi DOĞAN

Üye : Yrd.Doç. Seyhun ŞAHİN

Niğde
Ekim, 2016

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Urfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri**” Başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmanın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.07/10/2016

Ramazan KARADAŞ

ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Nevzat TOPAL danışmanlığında **Ramazan KARADAŞ** tarafından hazırlanan " **Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Urfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri** " adlı bu çalışma jürimiz tarafından **Ömer HALİSDEMİR** Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 07/10/2016

JÜRİ :

Danışman : Doç. Dr. Nevzat TOPAL

Üye : Doç. Dr. Hamdi DOĞAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Seyhun ŞAHİN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun Tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ömer İSKENDER OĞLU
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan, *Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 'nde Urfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri* isimli bu çalışmamızda, Meclisin Birinci Döneminde (23 Nisan 1920–16 Nisan 1923) Urfa milletvekilleri ve siyasi faaliyetleri konu edilmiştir.

Birinci Bölümde; Milli mücadele döneminde Urfa ve çevresinin genel durumu, İkinci Bölümde; TBMM'nin açılmasından önce yaşanan gelişmeler ve TBMM'nin ilk çalışmaları ve genel yapısı, Üçüncü Bölümde; Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisine katılan Urfa milletvekillerinin özgeçmişleri; Dördüncü Bölümde; Birinci Dönem Urfa Milletvekillerinin siyasi faaliyetlerine yer verilmiştir.

Çalışma konumuz gereği Meclis Zabıt Cerideleri, Gizli Celse Zabıtları, Milletvekillerinin Kişisel Dosyaları ve Nutuk temel başvuru kaynaklarımız olmuştur.

Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi 'nde Urfa Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri konulu bu çalışmada konunun seçimi ve her aşamasında yardımlarını esirgemeyen çok değerli Danışman Hocam Doç. Dr. Nevzat TOPAL'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca gerek çalışmam sırasında gerekse kaynak temini konusunda çok yardımlarını gördüğüm İsmail AÇIKGÖZ'e ve Mustafa KARADAŞ'a en içten duygularıyla teşekkür ederim.

Ramazan KARADAŞ

Niğde 2016

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE URFA MİLLETVEKİLLERİ ve
SİYASİ FAALİYETLERİ

KARADAŞ, Ramazan
Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nevzat TOPAL
İkinci Danışman (Varsa):
Ekim 2016, 120 Sayfa

I.Dünya Savaşı 1914'de başlamıştır. Osmanlı Devleti yöneticileri, Osmanlı Devleti'nin bu savaşın dışında kalamayacağını bildikleri için birtakım hesaplar yapmak suretiyle bu savaşa girmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti, savaş sonunda müttefikleriyle birlikte mağlup olmuş ve Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmiştir. I. Dünya savaşı devam ederken İngilizler ve Fransızlar aralarında gizli anlaşmalar yapmak suretiyle birçok yeri kendi aralarında paylaşmışlardı. Ancak emperyalistler paylaşım anlaşmalarını uygulamak istemeleri karşısında, Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve hakiki sahibi olan Türk Milleti'nin davranışının ne olacağını ise hiç hesaba katmamışlardı.

İngilizler 16 Mart 1920 yılında İstanbul'u işgal etmiş ve Mebusan Meclisini çalışamaz duruma getirmişlerdir. Bu hadise Mustafa Kemal'in son Osmanlı Mebusan Meclisinin İstanbul'da toplanmaması gerektiği görüşünü haklı çıkarmıştır. Mustafa Kemal, bu duruma hazırlıklı olmakla birlikte Meclisi Ankara'da toplamak için çalışmalar yürütmüştür. Mustafa Kemal'in bu çalışmaları meyvesini vermiş, yeni Meclis 23 Nisan 1920 yılında Ankara'da toplanmıştır. Yeni Meclis'e İstanbul'dan gelen vekillerin dışında Mustafa Kemal'in 19 Mart 1920 tarihli genelgesine istinaden seçilen vekillerde katılmışlardır.

Yapılan bu seçimlerde Urfa'dan da Birinci Meclise Ali Saip Bey (Ursavaş), Hacı Hayali Efendi, Pozan Bey, Hacı Mustafa Efendi, Esat Bey vekil olarak seçilmişlerdir. Ancak Hacı Mustafa Efendi ve Esat Bey'in müstafi sayılmasıyla birlikte bu sayı üçe düşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Mondros Ateşkes Antlaşması, Mustafa Kemal.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

**URFA DEPUTIES AND THEIR ACTIVITIES AT FIRST TERM OF TURKISH GRAND
NATIONAL ASSEMBLY**

KARADAS, Ramazan

Business Administration

Supervisor: Associate Professor Nevzat Topal

Co-Advisor (If available):

October 2016, 120 Pages

World War I began in 1914. Ottoman Empire went to war with taking some cautions because they knew that they couldn't sit on the fence. But Ottoman Empire lost the war with its allies together and got out of the war by signing Armistice of Mudros. While World War I was continuing, British and French shared many lands with each other by means of making collusion. They got the great chance to apply their plans on Ottoman Empire's lands with this truce. But when imperialists tried to make applicable their plans, they didn't even know how Turkish people who are the real founder and owner of Ottoman Empire defended themselves against allied powers.

British occupied Istanbul on March 16 1920 and closed The Chamber of Deputies (Meclis-i Mebusan). This verified Mustafa Kemal's view which The Chamber of Deputies couldn't gather in Istanbul. Not only Mustafa Kemal was prepared for this but also he worked to gather the parliament in Ankara. Except for deputies coming from Istanbul, also new parliamentarians elected by depending on Mustafa Kemal's circular letter on March 19 1920 attended to this new parliament.

According to this election, Ali Saip (Ursavaş), Hacı Hayali Efendi, Pozan Bey, Hacı Mustafa Efendi, Esat bey were elected from Urfa to The Grand National Assembly of Turkey I. But this number was changed to three when Hacı Mustafa Efendi and Esat Bey was deemed resigned.

Keywords: Urfa, Agreement of Armistice of Mudros, Mustafa Kemal.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	
JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI	
ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1.MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE URFA VE ÇEVRESİNİN GENEL DURUMU.....	4
1.1. Urfa'nın Coğrafi, Tarihi ve Siyasi Durumu	4
1.2. Mondros Ateşkes Mütekaresi'nin Uygulanışı	8
1.3. İngiliz İşgalleri ve Urfa'nın Fransızlara Devredilmesi	10
1.4. Urfa ve Çevresi'nin İşgalinin Yankıları	18
1.5. Urfa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu ve Çalışmaları.....	21
1.6. Urfa ve Çevresinde Yaşanan Savaşlar ve Urfa'nın Tahliyesi	27
İKİNCİ BÖLÜM	38
2. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR	38
2.1. Birinci Meclisin Açılışına Kadar Gelişen Olaylar	38
2.2. Birinci Millet Meclisi'nin Açılışı ve İlk Çalışmalar	43
2.3. Büyük Millet Meclisinin Adının Benimsenmesi	55
2.4. Meclisin Genel Yapısı.....	56

2.5. Milletvekilleri ve Nitelikleri	60
2.6. Meclisteki Gruplaşmalar	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	65
3. BİRİNCİ MECLİS'TE KATILAN URFA MİLLETVEKİLERİ'NİN ÖZGEÇMİŞLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ.....	65
3.1. ÖZGEÇMİŞLERİ	65
3.1.1. Ali Saip Bey (Ursavaş)	65
3.1.2. Hacı (Salih) Hayali Efendi.....	68
3.1.3. Esat Bey	69
3.1.4. Pozan (Bozan) Bey	69
3.1.5. Hacı Mustafa Efendi	70
3.2. SİYASİ FAALİYETLERİ.....	70
3.2.1. Ali Saip Bey (Ursavaş)	71
3.2.1.1. İmzasının Bulunduğu Takrirler	70
3.2.1.2. Teklifler	71
3.2.1.3. Aldığı Sözler	65
3.2.1.4. Mecliste Katıldığı Diğer Oylamalar.....	65
3.2.2. Hacı (Salih) Hayali Efendi.....	76
3.2.2.1. İmzasının Bulunduğu Takrirler	75
3.2.2.2. Teklifler	65
3.2.2.3. Aldığı Sözler	77
3.2.2.4. Mecliste Katıldığı Diğer Oylamalar.....	79
3.2.3. Esat Bey	83
3.2.4. Pozan (Bozan) Bey	83
3.2.4.1. İmzasının Bulunduğu Takrirler	82

3.2.4.2. Teklifler	85
3.2.4.3. Aldığı Sözler	87
3.2.4.4. Mecliste Katıldığı Diğer Oylamalar.....	87
3.2.5. Hacı Mustafa Efendi	92
SONUÇ	93
KAYNAKÇA	94
EKLER	98
ÖZGEÇMİŞ	109

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
D.	: Devre
GZC	:Gizli Zabıt Ceridesi
NSD	: Numaralı Sicil Dosyası
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
ZC	: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

II. Viyana Kuşatması ve Karlofça Antlaşması'ndan sonra Orta Avrupa'nın, artık bir Osmanlı tehlikesinden korkusu kalmamıştı. Rusya ve Avusturya'nın adına "Grek Projesi" dedikleri, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını ele geçirip paylaşmayı hedefleyen plan yapılan harplere rağmen, Fransız inkılâbı ve II. Katerina'nın ölümü yüzünden gerçekleştirilememişti. Ancak Osmanlı Devleti kötü bir sona doğru hızla gitmekteydi. Devletin mevcut durumu birçok devlet adamını düşünmeye zorlamış, devletin çeşitli alanlarında ıslahat yapma arayışları başlamıştı¹.

Emperyalistlerin paylaşım anlaşmalarını uygulamak istemeleri karşısında, Osmanlı Devleti'nin kurucusu ve gerçek sahibi olan Türk Milleti'nin davranışının ne olacağı ise hiç hesaba alınmamıştır. Tarihi ve ekonomik sebeplerin sonucunda patlak vermiş bulunan I. Dünya savaşıyla Osmanlı Devleti kısa zamanda kendisini savaşın içinde bulmuştur².

İngiltere, XX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti üzerindeki politikasını değiştirmiştir. İngiliz politikasının temel taşı artık geleneksel Boğazlar meselesi değildir. İngiltere için mücadele şimdi Boğazlardan çok Türkiye üzerindedir. İngiltere, Sanayi İnkılâbını gerçekleştirmiş, bu nedenle petrole ihtiyaç duyan bir ülkedir. Artık İngiltere'nin karşısındaki rakip devlet Rusya değil Almanya'dır³.

1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşı 19. yüzyılın son çeyreğinden beri, yolları ayrılan Osmanlı Devleti ile İngiltere'yi karşı karşıya getirdi⁴.

Dört yıl süren savaşın sonunda İngiltere, Osmanlı Devleti'ni parçalama politikasını gerçekleştirmiş bulunuyordu. Savaş sırasında başta İngiltere ve Fransa olmak üzere imzaladıkları ve paylaşım projeleri diye bilinen planlarla Ortadoğu'nun kaderi ile ilgili önemli kararlar almışlardı. Müttefikler daha savaş devam ederken, Osmanlı Devleti'nin topraklarını ne şekilde paylaşacaklarını aralarında kararlaştırmışlardı. İngiltere, kendi yanında savaşan devletleri tatmin etmek için,

¹ M. Fahrettin Kırzioğlu, **Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1977, s. 7.

² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1987, s. 114-116.

³ Ömer Kürkçüoğlu, **Türk-İngiliz İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978, s.29.

⁴ Kürkçüoğlu, **a.g.e.**, s .33.

Osmanlı idaresindeki toprakların bölünmesini amaç edinen başlıca dört antlaşmaya girişmişti. İngiltere ve Fransa 1915 yılı başında Çanakkale'yi geçmeye çalışırken, Boğazların ve İstanbul'un elden gideceğinden endişelenen Rusya harekete geçti. Müttefikler üzerinde baskılarıyla Rusya, 4 Mart ile 10 Nisan 1915 tarihleri arasında beş haftalık bir süre içerisinde, İngiltere ve Fransa ile kendi arasında haberleşmek suretiyle bir metne dayanmayan bir antlaşmalar demetini ortaya çıkarmayı başardı⁵.

Savaşın ilk çıktığı günlerden itibaren İngiltere, Osmanlı Devleti'nin merkezi devletlere eğilim gösterdiğini fark edince, Osmanlı Devletini arkadan vurmak için bütün Arap âlemini Osmanlı'ya karşı ayaklandırmak istemiş ve bunun içinde Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile temasa geçmişti. Şerif Hüseyin'in Hicaz'ın bağımsızlığını ilan etmek istemesi ve hilafetinde padişahattan alınması hususunda İngiltere'nin kendisine yardım etmesini şart koşması üzerine İngiltere için üstüne düşmekten vazgeçti. Bunun üzerine Hüseyin Osmanlı Devleti'ne başvurup Hicaz Emirliği'nin babadan oğula geçmek üzere kendisine verilmesini istediysede bu isteği kabul görmedi. İngiltere Hüseyin ile yaptığı bu müzakerelerden Fransa'yı ancak 1915 Kasımında haberdar etti. Bunun üzerine Fransa Orta Doğu'yu da paylaşma meselesi üzerinde ısrarla durdu ve sonunda, İngiltere Fransa arasında 9 ve 16 Mayıs 1916'da teati edilen notalarla varılan Sykes-Picot antlaşmasına göre:

Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi (Beyrut dâhil) Adana ve Mersin Bölgeleri Fransa'nın olacaktı. Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktı. Geri kalan topraklarda bir Arap devleti ve Arap devletleri federasyonu kurulacaktı. Mamafih bu Arap devleti, Akka-Kerkük çizgisinin kuzey kısmı Fransız alanı, güney kısmı da İngiliz nüfuz alanı olarak nüfuz alanlarına ayrıldı. Ayrıca İskenderun serbest liman ve Filistin'de milletlerarası bölge oluyordu. 1915 sonbaharından itibaren, bir yandan İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki üçlü görüşmelerin esas konusu Anadolu idi. Bu görüşmeler 26 Nisan 1916 da bir antlaşma ile sonuçlandı. Bu antlaşmaya göre:

Rusya, bağımsız bir Arap devleti veya Arap devletleri federasyonu kurulmasını ve Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul ediyordu. Buna karşılık, Erzurum, Van, Bitlis vilayetleri ile Van'ın güneyinde

⁵ Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 40.

Fırat, Muş ve Siirt vilayetleri arasında kalan toprakları ve Trabzon'un batısında sonradan tespit edilecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını Rusya alıyordu.

Fransa; Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında bulunan Anadolu topraklarını alacaktı. Alınan toprakların kesin sınırları sonradan tespit edilecekti⁶.

Üçlü İtilaf Devletleri Fransa, Rusya ve İngiltere,1916 Eylül'ünde bu antlaşmalardan İtalyanları haberdar ettikleri zaman İtalyanlar, kendilerine daha önce bırakılmış olan toprakların Fransa'nın payına düşenden daha az olduğunu ileri sürerek İzmir veya Mersin'in kendisine verilmesini istediler. İtalyanların bu isteklerini Ruslar olumsuz karşıladılar. İzmir'e sahip olan bir devletin Çanakkale Boğazını hem karadan hem denizden kontrol edilebileceğini düşünen Ruslar, burasının Türkler' de kalmasının uygun olacağını düşündüler. İngiltere'de İzmir'in İtalyanlara verilmesine yanaşmadı. Bunun sebebi de, burasının Yunanlılara vaad edilmiş olmasıydı. Diğer yandan Fransızlar da Mersin Limanı'nın İtalyanlara bırakılmasını uygun görmemekteydiler. Tartışmalar devam ederken, Rusya'da ihtilal olmuş ve Rus kuvvetlerinin Alman ve Avusturyalılar üzerindeki baskısı azalmıştı. Bundan dolayı İngiltere ve Fransa, İtalya'ya her zamankinden çok muhtaç oldukları için, bu devletle yeni bir antlaşma imzalayıp bazı ek tavizler vermek zorunda kaldılar⁷.

⁶ Armaoğlu,a.g.e.,s.124-126.

⁷ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978,C.I,s.160.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE URFA VE ÇEVRESİNİN GENEL DURUMU

1.1. Urfa'nın Coğrafi Tarihi ve Siyasi Durumu

Urfa ve havalisi El-Cezire Eyaleti'nin asıl kısmını oluşturmakla beraber kuzey, batı ve güneyinde Fırat Nehri, doğusunda yine Fırat'ın kollarından, Habur Suyu ile sınırlandırılmıştır. Arazisi genellikle engebeli olmayan Urfa ve çevresi, tarihte komşularıyla coğrafi olmaktan çok idari anlamda farklılık göstermiştir⁸.

Urfa ve havalisinin ehemmiyetini artıran bir husus da doğu ve batı dünyasının bir kavşak noktası olan önemli yolların buradan geçmesidir. Ticari ve kültürel yönden eski yollar sisteminin düğüm noktası burada oluşur. Bu özellikler yörede çok eskiden beri parlak bir medeniyet kurmuş ve yerleşme merkezlerinin doğmasına sebep olmuştur. Bu yerleşme merkezlerinin en önemlileri Urfa, Siverek, Birecik, Harran, Suruç, Samsat, Viranşehir ve Rasulayn'dir. Eskiçağda bölgeyi kateden iki büyük ticari ve askeri yol mevcuttu. Birinci yol, Ninova'dan gelip Musul üzerinden Dicle Nehri'ni aşarak Nusaybin'e oradan Mardin ve Urfa üzerinden Birecik'e ulaşıyor, buradan da üç kolla Halep, Antakya ve İskenderun'a varıyordu. İkinci büyük yola gelince Kuzeydoğu Hindistan'dan gelip İran üzerinden geçen bu yol Rasulayn yoluyla Harran'a varıyor, buradan bir kolla da Halep'e ulaşıyordu. Bir başka kol da Birecik'e uzanıyordu⁹.

Şehrin en önemli akarsuyu Fırat'tır. Şehir merkezinde Halilürrahman ve Ayn Zeliha gölleri mevcuttur. Çok sıcak bir iklime sahip olmakla beraber bitki örtüsü bakımından zayıftır¹⁰. Yörenin en önemli dağları, yılanlıdağ, takırtukur, karacadağ, tektek, germüş, nemrut, arat ve şebeke dağlarıdır¹¹.

Geçmişte Urfa için kullanılan isimlerin birçoğu bilinmekle beraber bu isimlerin anlamları hakkında araştırmacılar arasında bir ittifak bulunmamaktadır. M.Ö. 2. Bin'in ikinci yarısına ait olan çivi yazılı metinlerde Hur Memleketleri olarak geçmektedir¹².

⁸ İsmail Özçelik, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 1.

⁹ Özçelik, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁰ Cumhuriyetin 50. Yılında Urfa, **1973 İl Yıllığı**, Kemal Matbaası, Adana 1973, s. 31.

¹¹ **1967 Urfa İl Yıllığı**, Doğu Matbaası, Sivas 1967, s. 98.

¹² Fikret Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, s.3.

İskender'den önce Urfa'nın yerinde mevcut bulunan şehir için hangi ismin kullanıldığı bilinmemekle beraber burası için Orroes isminin kullanıldığı iddia edilmektedir¹³.

Bir başka görüşe göre de eski Makedonya'nın başşehrine verilen isim Edessa idi. Bu kelime Thrak dilinde suyu bol manasına gelmektedir. İskender, Anadolu ve Asya'yı fethettikten sonra, onun haleflerinden I. Seleukos, bugünkü Urfa'nın bulunduğu yerde yeni bir şehir kurdurdu. Ondan sonra gelen IV. Antiokhos, bu şehre Antiokhisa Epi Kallirhoe adını verdi. Bu isim Güzel Pınarlı Antakya anlamına gelmektedir. Ancak Seleukoflar devri boyunca bu isim birçok şehre verilmiştir. Bugünkü Antakya'da bunlardan biridir. Birbirlerine yakın olan aynı isimli şehirlerin varlığı çeşitli karışıklıklara yol açtı. Muhtemelen bu isim, Edessa'ya çevrildi. Bizans döneminde Urfa'ya Edessa ismi verilirken muhakkak bu şehrin güzel kaynaklarıyla eski başşehirlerin bol suları arasında bir benzerlik bulunmuştur. İslam hâkimiyeti döneminde ise Arap hâkimiyeti sırasında, Urfa Şehri'nin resmi adı, Ruhadır. Bugün kullanılan Urfa isminin Ruha'dan değiştirilerek günümüze geldiği tahmin edilmektedir. Şehrin adı Milli Mücadelede göstermiş olduğu kahramanlıklardan ötürü, 1984 yılında TBMM tarafından çıkarılan bir yasa ile Şanlıurfa olarak değiştirilmiştir¹⁴.

Urfa bir geçiş kapısı olması hasebiyle geçmişte birçok kavim tarafından el değiştirmiştir. İlk olarak Hitit egemenliğine alınan Urfa daha sonra Samilerin, Yeni Babil ve Asurların hâkimiyetinde kalmıştır¹⁵.

İskender'in ölümünün ardından Seleukos Devleti'nin egemenliğine giren Urfa ve çevresinde bu devletin yıkılmasından sonra çeşitli kavimler tarafından küçük beylikler kurulmuştur. Bu beylikler zaman içinde güçlenerek M.Ö. 132 yılında merkezi Urfa olmak üzere Osroen Krallığı'nı kurdular. Osroen Krallığı M.S. 244 yılında yıkıldı ve ardından Urfa Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi. Roma'nın ikiye ayrılmasıyla Urfa'da Bizans hâkimiyeti başladı. Bizans Hükümdarı Herakleios, Urfa'yı Müslüman akınlarından korumak için birtakım tedbirler almakla birlikte buraya Hovannes'i vali olarak atamıştır¹⁶.

¹³ Işıltan, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁴ Özçelik, **a.g.e.**, s. 4-5.

¹⁵ **1967 Urfa İl Yıllığı**, s. 105.

¹⁶ **1973 İl Yıllığı**, s. 21-22.

Urfa ve havalisine ilk Türk girişi, Tuğrul Bey zamanında olmuştur. İbrahim Yinal'dan kaçan bir kısım Türkmen toplulukları Urfa'ya kadar gelmiştir.1060 yılında Yakuti'nin başkanlığı ve idaresindeki Türkmenlerden bir grup komutanları Altınok'la beraber Urfa'yı kuşatmışlarsa da bir netice alamamışlardır. Selçuklu Sultanı Alparslan, Kutalmış'ın 1064 yılında, Veziri Nizam-ül Mülk'ün tavsiyelerine uyarak Kutalmış'ın ailesi ve çocuklarını öldürmemiş, bunları Birecik ve Urfa arasındaki topraklara yerleştirmiştir¹⁷.

Alparslan'ın ölümünden sonra tahta çıkan Melikşah Halep seferine çıkarken komutanlarından Bozan, Porsuk ve Aksunguru'da yanına almıştır. Melikşah bu emirlerinden Emir Bozan'ı Urfa'yı fethetmemiş, derhal ordusuyla birlikte şehri kuşatan Emir Bozan, 28 Mart 1087'de Urfa'yı ele geçirmiştir¹⁸.

I. Haçlı Seferi neticesinde Haçlılar burada bir Kontluk kurdular. Urfa Haçlı Kontluğu döneminde Musul Atabeyleri diye bilinen Zengiler bu bölgede yaşıyorlardı. Zengiler İslam âlemini Haçlılara karşı başarılı bir şekilde müdafaa etmiş ve 1144 yılında Urfa Haçlı Kontluğu'na son vermiştir¹⁹.

1516 yılına kadar çeşitli Türk Devletleri arasında el değiştiren Urfa, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi sırasında fethedilerek Osmanlı topraklarına katılmıştır. Temmuz 1516 yılında Urfa, Halep Eyaletine bağlanmıştır. Urfa, I. Abdülhamit devri ve sonraki yıllarda Rakka eyaletine merkezlik yapmıştır.1839 yılında Nizip Savaşından sonra Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa şehri ele geçirmişse de 5 yıl sonra şehir yine Osmanlı hâkimiyetine dâhil olmuştur²⁰.

1908'de Halep vilayetine bağlı bir sancak olan Urfa,1919'da yapılan idari ve mülki taksimatla bağımsız Sancak haline getirildi²¹.

Milli Mücadele yıllarında şehir, derin bir dere yatağının ayırdığı iki tepe üzerine kurulmuş olup, tepeler birbirine tarihi bir kemer olan Hızmalı Köprü ile bağlanırdı²².

¹⁷ Özçelik, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁸ Özçelik, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁹ **1973 İl Yıllığı**, s. 23.

²⁰ Özçelik, **a.g.e.**, s. 11.

²¹ M.Derviş Kılınçkaya, **Milli Mücadele'de Urfa (1919-1920)**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985, s. 10.

²² Özçelik, **a.g.e.**, s. 32.

Şehir de Halil-ür-Rahman gölünden kuzeye doğru Bediüzzaman Karakolu'na kadar uzanan ve şehre hâkim Tel Fıtır tepesi etrafında bulunan Ermeni Mahallesi vardı²³.

1916'da Van, Muş ve Bitlis vilayetlerinden Rus işgali ve Ermeni zulmünden kaçan birçok insan Urfa'ya göç etmek zorunda kaldı. Ziraatın yapılamaması ve 1917'de Urfa'da meydana gelen kıtlık, birçok salgın hastalık ve ölümlere yol açtı²⁴.

Urfa ve havalisinde bir kısmı göçebe olmak üzere Türk, Kürt ve Arap aşiretleri yaşamakta idiler. Bu aşiretler muayyen zamanlarda yer değiştirmekte ya çölde veya mevsimlere göre yazlık ve kışlıklarda kalmaktaydılar. Sonbaharda ilk yağmurlar başlar başlamaz aşiretler suyun bol olduğu dolayısıyla ziraatın yapıldığı sahalara yönelirler. Aşiretlerin yazın buldukları yerler şehirlere yakın olduğundan bu zamanlarda şehirde hayat canlanırdı²⁵.

Şehirde ekonomik ve ticari faaliyetlerin büyük bölümü azınlıkta olan gayrimüslimlerin elinde bulunuyordu. Zira zanaatkârların pek azı müstesna diğerleri Ermeni veya Süryaniydi. Müslümanlar çoğunlukla ziraatla uğraşır ve elde ettikleriyle kendi ihtiyaçlarını karşılardı. Ekonomik faaliyette Türklerin etkin olmamasının sebebi genç nüfusun büyük çoğunluğunun askerde olmasıdır²⁶.

Bilhassa 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra bu bölgede devlet otoritesi iyice sarsılmış bulunuyordu. Aşiretler arasındaki bu asayişsizliği ve bölgedeki otorite boşluğunu gidermek için zaman zaman tedbirler alınmışsa da tam bir muvaffakiyet sağlanamamıştır²⁷.

Bu meselelere ilaveten 19. yüzyılın sonlarından itibaren yapılan dış güçlerin kışkırtmaları sonunda, zaman zaman Ermenilerin çıkardıkları olaylar güçlükle önlenebilmiş, ancak bu tür olaylar Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki güveni doğal olarak ortadan kaldırmıştır²⁸.

20 yy. başlarında Urfa'da bir Amerikan misyonu ve bu misyona ait bir hastane ile genellikle Ermeni yetimlerin bulunduğu bir yetimhane vardı²⁹.

²³ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 10.

²⁴ Özçelik, **a.g.e.**, s. 33.

²⁵ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 11.

²⁶ Özçelik, **a.g.e.**, s. 32-33.

²⁷ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 12.

²⁸ Özçelik, **a.g.e.**, s. 34.

²⁹ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 11.

Urfa ve havalisinde yaşayan aşiretlere gelince: Harran kazası ve çevresinde Kays ve Zayin aşiretleriyle bunlara bağlı bazı fırkalar yaşamakta ve kimisi de gezgin olarak dolaşmaktaydı. Suruç kazasında, Berazi aşireti ve buna bağlı fırkalar, Urfa şehir merkezinin güneybatısında Mersavi aşireti, Payamlı nahiyesinde Haltanlı aşireti, Urfa ve Siverek arasında Karakeçili ve Baziki aşiretleri, Hilvan ve havalisinde Döğerli ve Badıllı aşiretleri yaşıyordu. Siverek ve Viranşehir çevresinde Milli aşireti ki, bu aşiretin önemli bir kısmı da Diyarbakır havalisinde idi, Karacadağ'da Türkan aşireti, Siverek ve çevresinde ayrıca Karahan, Kalender, Disman ve Kravar aşiretleri bulunuyordu. Ayrıca Arap Azene aşiretinin kalabalık kolları da bölge de geçer bir halde dolaşmaktaydı. Yörenin bu karmaşık sosyal yapısından kaynaklanan sorunların yanı sıra yabancı devletler de ajanlarıyla bölgede açtıkları dini-siyasi teşekküller ve yaptıkları siyasi propagandalar yoluyla bir yandan Hıristiyan azınlıkları tahrik ederken diğer yandan da özellikle işgaller sırasında mahalli idareye müdahale ederek, mahalli idarenin kuvvetlenmesini engelliyorlardı. Yörenin özellikle Güney kesimlerinde Arap milliyetçiliğinin kışkırtılmasıyla yetinilmiyor, buradaki aşiretleri isyana teşvik ediyorlardı. İngilizler bir yandan da bu tahriklerini sürdürüyor ve bir yandan da bölgeye sızdırdıkları ajanlar vasıtasıyla bölgenin doğal zenginliklerini tespit ediyorlardı³⁰.

Mondros mütarekesinin imzalanmasından sonra bilhassa bölgede bilhassa Arapları kullanmak suretiyle bir asayişsizlik meydana getirilmeye çalışılmış, ancak XIII. Kolordu'nun dikkatli takibi ile bu faaliyetler önlenmiştir³¹.

1.2. Mondros Ateşkes Mütarekesi'nin Uygulanışı

Mondros Mütarekesi, getirmiş olduğu ağır şartlarla, Türk Milleti'nin kaderini etkileyen ve işgallere dayanak teşkil eden maddeleriyle de Anadolu'nun işgaline olanak tanıyan bir mütareke olmuştur. Osmanlı Devleti'nin sonunu hazırlayan mütarekenin en ağır maddelerinden bazıları şunlardır:

Madde 1- Karadeniz'e geçiş için Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nın açılması ve Karadeniz'e geçişin güvenlik altına alınması için, Çanakkale ve Karadeniz istihkâmlarının müttefikler tarafından işgali,

³⁰ Özçelik, a.g.e., s. 34-35.

³¹ Kılınçkaya, a.g.t., s. 13.

Madde 5- Sınırların korunması ve iç güvenliğin sağlanması için gerekli görülecek askeri kuvvetten fazlasının derhal terhisi,

Madde 7- Müttefikler, güvenliklerini tehdit edecek durum olduğunda, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olmaları,

Madde 10- Toros tünellerinin müttefikler tarafından işgali konusu,

Madde 15- Bütün demiryollarına itilaf denetleme subaylarının tayini bunlar arasında halen Osmanlı Hükümeti'nin denetlenmesi altında bulunan Maverayı Kafkas Demiryolu kısımları dâhildir. İş bu Kafkas hatları serbest ve tam olarak İtilaf memurlarının idaresi altına verileceği hususu,

Madde 24- Vilayet-i Sitte'de karışıklık çıkması halinde bu vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkının itilaf devletlerine tanınması şeklindeki tanınması şeklindeki madde hükümleri,

Meydana getirilen mütareke tamamen İngiliz ve müttefiklerinin üstünlüğünü sağlayan bir vesika olmuştu³². Ateşkes maddelerinin tatbika başlanmasından 3 gün sonra bir barış antlaşmasının imzalanması bile beklenmeden işgal hareketleri başlamıştır³³.

İşgalleri gerçekleştiren İtilaf yetkilileri, mütarekenin 7.maddesini öne sürerek ilerliyorlardı. Yoruma açık olan bu madde ile Urfa ve çevresi de işgal edilecektir³⁴.

3 Kasım 1918'de İngilizler Musul'u daha sonra 12 Kasım da İskenderun'u işgal ettiler. 9 Kasım'da da Fransızlar Çukurova ve Toros Tünelleri işgal ettiler³⁵.

Nitekim İngilizlerin teşvik ve desteği ile daha 10 Aralık 1918'de Şerif Hüseyin'e mensup oldukları iddia edilen dört yüz kişilik bir Arap müfrezesi Cerablus'u işgal ederek hastane ve depoları yağmalamış, hatta daha kuzeyde yer alan Nizip'i de işgale kalkışan bu şahıslar, telgraf merkezleriyle telgraf hatlarını da tahrip etmişler ve Türk Jandarmalarının elinden silahlarının almışlardır³⁶.

Mustafa Kemal Paşa, mütareke imzalandığı sırada Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığına getirilmişti. İngilizlerin keyfi işgallerine o da dikkati çekmiş ve ayrıca

³² Özçelik, a.g.e., s. 28-29.

³³ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978, C. I, s. 45.

³⁴ Özçelik, a.g.e., s. 29.

³⁵ Tansel, a.g.e., s. 45

³⁶ Özçelik, a.g.e., s. 31.

önemli bir noktaya değinerek Suriye ve Kilikya hududunun bildirilmesini istemişti. Ancak Harbiye Nezareti bu konu da gereken ilgiyi göstermeyince Mustafa Kemal Paşa tekrar bir yazı göndererek şunları belirtti:“ İcab ederse bildirileceği irade buyrulan Kilikya hududuna sormaktan maksadım... Hükümetimizin bu mntıkayı gösteren bir İngilizce atlasta Suriye şimal hududunun Maraş şimalinden geçtiğini nazar-ı dikkate alıp almadığını anlamaktır... Çünkü Adana yerine Kilikya ismi tarihisini kullanan İngiltere'nin Suriye Hududunu da Kilikya şimal hududu şarkına uzatmak istediğinden şüphe yoktur... VI. Ordu Kumandanına İngiliz Kumandanı tarafından gösterilen haritada da Irak hududunun Siirt'ten geçtiğinin gösterilmesiyle de bu zan teyyüt ediyor... Mütareke şartları hakkında suitefehhümatı izale edecek tedbirler alınmadığı takdirde ihtirasatın önüne geçmek imkânı yoktur.” Nitekim kısa süre yaşanan işgaller bu mütalaanın ne kadar haklı olduğunu gösterecektir³⁷.

Urfa Sancağı'na bağlı bir nahiye merkezi olan Cerablus İstanbul ile irtibatı sağlamak ve terhis edilen erlerin trenle taşınmasını gerçekleştirmek için ordunun elinde bulundurulması gereken bir yerdi. Ayrıca, burası Altıncı Ordu Komutanlığı'nın iaşe merkezi idi. Altıncı Ordu Komutanlığı derhal gönderdiği kuvvetlerle bu Arap çapulcularını dağıttı. Bu hareketle, Urfa sancak hududu ilk defa işgale maruz kalmış oluyordu³⁸.

1.3. İngiliz İşgalleri ve Urfa'nın Fransızlara Devredilmesi

Memleketin durumunu yakından görmek isteyen İngiliz Generali Allenby, maiyetindeki bir İngiliz yarbayı ve Basravi'nin amcazadesi Derviş Hamey ile birlikte Diyarbakır'a yaptığı geziden sonra Urfa Mutassarıflığı'na şu “mütareke zeyli” tebliğ olundu.

Urfa Mutasarrıflığı'na

1. 6. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa yer değiştirecektir.

2. 6. Ordu silahları bırakacak, top, mitralyoz ve silahlarını tayin edilecek bir yerde Mısır Kuvve-i Seferiyyesine teslim edecektir.

³⁷ Kılınçkaya, a.g.t., s. 14.

³⁸ Özçelik, a.g.e., s. 31.

3. Tarafımızdan emredildiği zaman ahalisinin silahları alınacaktır.
4. Kontrolümüz altında bulunan mıntıkadaki jandarma efradı, tarafımızdan lüzumsuz görüldüğü vakit terhis edilecek, silahları alınacaktır. Kontrolümüz altında bulunan Türk jandarmaları terhis edilinceye kadar Mısır Kuvve-i Seferiyyesi emrinde bulunacaktır³⁹.
5. Kötü işler yaptıkları ortaya çıkan Türk memurların Mısır Kuvve-i Seferiyyesi tarafından yerleri değiştirilecektir. Bu memurların yerine tayin olunacak memurların isimleri tasdik olunmak üzere Mısır Kuvve-i Seferiyyesi kumandanlığına verilecektir.
6. Bilumum Ermeniler, arzu edildiği vakit Mısır Kuvve-i Seferiyyesi tarafından memleketlerine iade edilecektir. Hane, arazi ve emlakleri hemen onlara iade edilecektir.
7. Ermeniler emlakine hemen yapılan zarar ve ziyarı takdir etmek için icap eden mahalli ziyarete gidecek subaylarımıza azami kolaylık gösterilecektir.
8. Cürüm işleyen kişiler tutuklanacaklardır. Asayiş ve genel rahatı ihlal ettiğinden şüphelenilen kişiler tutuklanacaklardır.
9. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi Konya'nın doğusundaki bütün demiryolu sefer hatlarını kontrol edecektir⁴⁰.
10. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi bütün telgraf ve telefon haberleşmelerini kontrol edecektir. Hiçbir Türkçe şifreli telgraf kabul edilmeyecektir.
11. Mısır Kuvve-i Seferiyyesi terhis edilen 6.Ordu mensuplarını, önceleri hafta da 900 nefer olmak üzere memleketlerine iade ettirecektir.
12. Türk hükümeti, bizden firar eden Hintli ve diğer kişileri bize iade edecektir.
13. Bilinmelidir ki, Mısır Kuvve-i Seferiyyesi, istediği yeri işgal edecektir⁴¹.

Urfa Mutassarıflığı, bu emrin İstanbul hükümetince onaylanmadıkça uygulanmasının mümkün olmadığını bildirdi. Bu arada Suruç ve Antep işgal edilirken Suruç aşiret reisleriyle bir görüşme yapmak için bir görüşme yapmak üzere bir İngiliz generalinin Arappınar istasyonuna geleceği bildirildi. Bu toplantıya katılan Ketkanlı aşireti reisi Basravi kendisiyle aşiretinin Osmanlı tebaası olmayacağını, eski dostu

³⁹ Müslüm Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa 1997, s. 10.

⁴⁰ Ali Rıza, **Urfa Mücahede**, Yayına Hazırlayan, Müslüm Akalın, Şanlıurfa Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1995. s. 12.

⁴¹ Ali Saip, **Çukurova Acıklı Olayları ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları**, Kurtuluş Matbaası, Şanlıurfa 1985, s. 21-22.

bulunan İngilizler kabul etmediği takdirde herhangi bir ecnebi devletin tebaası olacağını ve bunlarda etkili olmadığı takdirde Arap hükümetlerine katılacağını ısrarla generale anlattı. Mondros Mütarekesi'nin 2 Kasım 1918 tarihinde Urfa Mutassarıflığı'na tebliğinde sonra Ekim ayı içinde Halep'in düşmesinden sonra heyecan ve telaşa düşen Urfa'da Mutasarrıf Nusret Bey, Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey ile eşraf ve memleket aydınlarını nezdine çağırarak acı bir dille memleketin düşme ihtimaline karşı alınacak tedbirleri görüştü. Bu arada öncelikle milli bir kuvvetin acilen oluşturulmasını ve jandarma kumandanı emrine verilmesini tavsiye etti⁴².

Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey ve eşrafın yardımlarıyla bir milis kuvveti oluşturma gayretleri artırıldı. Şehir bölgelere ayrılarak geceli gündüzlü devriye gezdirilmeye başlandı. Nusret Bey'in makamında teşekkül eden merkez heyeti şu kişilerden oluşuyordu: Müftü Hasan Efendi, Eski Müftü Şeyh Müslim Efendi, İshakzade Hacı Esat, Hacı Kamilzade Büyük Mustafa, Hacı Kamilzade Hacı Yusuf, Hatıpzade Ahmet, Yağlıcızade Belediye Reisi Hacı Ahmet, Hartavizade Bedii, Hüseyinağazade Haydar. Bölük ve takım kumandanları da şunlardı: Hacı Kamilzade Hacı Mustafa, Hacı Mustafa Reşit Kamil, Arabizade Reşit, Şeddadizade Ali Şelli, Baruçuzade Hacı İmam, Mahmutoğlu Mustafa, Hacı Abdurrahmanağa oğlu Şeyh Müslüm, Şiho Ramazan⁴³.

5 Şubat 1919 tarihinde öncü mahiyetinde Urfa'ya giren bir İngiliz heyeti Ali İhsan Paşa'nın diploması ve celadetli müdahalesiyle birkaç gün sonra Cerablus'a çekildi. Mütareke sonrasında meydana gelebilecek hadiselerde İstanbul ile ortak çalışma yapmak amacıyla Mollazade Abdülğani Bey ve İstanbul vaizlerinden Urfalı Hafız Hilmi Bey, Heyet tarafından delege olarak seçildiler⁴⁴.

Urfa yöresinde Suruç'ta I. Süvari Alayı ile Arappınarında bulunan piyade taburundan başka hiçbir Türk kuvveti yoktu. Fakat hükümetin emri gereğince İngilizlere karşı konulamadığı için, ne kadar güçlü olsa da onların teşebbüsüne engel olunamayacaktı. Bu durumda İngilizlere karşı konulamadığı takdirde, Urfa Sancağı'nın ve belki de Diyarbakır Vilayeti de kaybedilebilirdi. Bu durum serbest bir tutum içine girmiş bulunan İngilizlerin daha birçok işgaller yapacağını emaresiydi. Nitekim daha

⁴² Akalın, **a.g.e.**, s. 7.

⁴³ Akalın, **a.g.e.**, s. 8.

⁴⁴ Akalın, **a.g.e.**, s. 12.

önce işgal ettikleri, Cerablus, Siftek, Arappınar istasyonlarına ek olarak, şubat ve mart aylarında doğu ve kuzey yönünde hareket ederek işgal hareketlerini sürdürdüler. Doğuya doğru ilerleyen bir İngiliz işgal kolu Arappınarı'ndan hareketle Harabnas ve Telebyad istasyonlarını işgal 16 Mart 1919'da işgal etti⁴⁵.

Bütün bunlar yaşanırken Urfa Mutassarıfı Nusret Bey'de Dâhiliye Nezaretine çektiği telgrafta işgallerde sıranın Urfa'ya geldiğini haber veriyor ve Sancağa ait şifre haberleşmelerin Siverek Mutassarıflığı vasıtasıyla yapılmasını talep etmiştir⁴⁶.

Urfa çevresinde İngiliz işgal ve nabız yoklama hareketleri sürerken, 13 Kolordu Komutanlığı, Birecik'in bir tabur askerle işgal edildiğini, Urfa ve Adıyaman'ın işgal haberlerinin dolaşmakta olduğunu ve buna göre uyanık bulunulmasını bir emirle birliklerine duyurmuştu. Nitekim çok geçmeden 24 Mart 1919'da Urfa'da bulunan I.Süvari Alayı Komutanı Binbaşı Hüseyin Urfa'nın İngilizler tarafından işgal edildiğini 13. Kolordu Komutanlığına bildirmiştir⁴⁷.

İngiliz Yarbayı ve yanındaki iki İngiliz subayı Urfa'ya girerek doğruca Mutassarıfın yanına gittiler. Bir süre görüşükten sonra askeri hastaneyi ve civarındaki bazı binaları dolaşarak İsviçre'li Jacop'un evine misafir oldular⁴⁸.

İşgal komutanı, askerini yerleştirecek yer isteğinde bulunmuş ve boş olan süvari kışlası gösterilmiştir, burayı beğenmeyen komutan Gurebe Hastanesinde yatan hastaları dışarı atmış, ardından Kürkçüzade Nedim Bey'i, evinden çıkartıp evini işgal etmiştir⁴⁹.

İngiliz işgal kuvvetini karşılamaya çıkmayan Nusret Bey, işgal kumandanı tarafından pek ağır azarlamalara maruz kalıyordu. Cesur mutassarıf, "Haksız olarak memleketi işgal eden bir kuvveti karşılamak, bir Türk mutassarıfına yakışmaz. Bir misafir olarak gelseydiniz sizi Birecik'te karşılardım." deyince arası çok geçmeksizin Dâhiliye Nezareti emriyle "tehcir"le ilişkisi olduğundan bahisle gözetim altında İstanbul'a gönderilmesi emrolunuyordu⁵⁰.

⁴⁵ Tansel, **a.g.e.**, s. 6.

⁴⁶ Müslüm Akalın, **Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler**, Şanlıurfa Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1997, s. 3.

⁴⁷ Özçelik, **a.g.e.**, s. 55.

⁴⁸ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 17.

⁴⁹ Ali Rıza, **a.g.e.**, s. 14.

⁵⁰ Ali Rıza, **a.g.e.**, s. 8.

Nusret Bey, emrin tebliğinden birkaç gün sonra bir polis ve bir jandarma eşliğinde İstanbul'a hareket etti. Urfa'dan hareketinde bütün halk uğurlamaya çıktı⁵¹.

Nusret Bey gittikten sonra büsbütün şımaran Ermenilere İngilizler himayeyi artırdı. Ermeni çocuk ve kadınlarını toplamak hususunda jandarma komutanını sıkıştırıyorlar, aksi halde Malta'ya göndereceğini bildiriyorlar, bir taraftan da Urfa'daki bütün aşiret liderlerinin İngiliz komutanının yanına getirilmesi için komutana emirler veriyorlardı⁵².

İngilizler, Urfa'da buldukları süre içinde halka iyi davrandılar. İngiliz işgal kuvvetlerinin komutanı Albay Beddy; O İngiltere'ye izinli gittiğinde Binbaşı Burrow idi. Urfa'yı işgalden sonra İngilizlerin gözleri güneydeydi. Bu yüzden Harran ve güneyindeki bölgeleri birbirine düşürmeye çalışıyorlardı. Bu durumu hisseden Siverek eşrafından Cudi Paşa, Odabaşızade Mahmut Efendi ve ulemadan vaiz Hacı Hüseyin Efendi, İngilizlerin propagandalarını etkisiz kılmak için çalışma yapmak amacıyla Viranşehir'e gelip iki akşam kaldılar ve 6 Nisan 1919 tarihinde Milli Aşireti Reisi ile birlikte Şammar, Aneze ve diğer aşayir rüesası ile görüşmek ve nifak ve şikakı bertaraf etmek için çöle hareket ettiler⁵³.

İngilizler bir Ermeni casusu aracılığıyla Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'i 30 Haziran 1919 günü Urfa'da görüşmeye davet ettiler. Aşiretlerin elde edilmesi için yapılan çalışmalarda Ermeniler tercüman olarak kullanılıyordu. Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey, durumu 13.Kolordu Komutanlığı'na bildirerek nasıl hareket etmesi lazım geldiğini sormuştur. Kolordu Komutanı da, gitmemesinin kendisi açısından faydalı olacağını bildirince, zaten gitmeyi pek istemeyen Mahmut Bey, bu toplantıya katılmayarak yerine birkaç temsilci göndermiş, Urfa'da yapılan bu toplantı aşiretler arasında fikir ayrılıkları meydana getirmişlerdir⁵⁴. Zira Mahmut Bey'in hükümetten yana olan tavrın kardeşleri Abdurrahman ve Timur Beyler karşı çıkıyorlardı. Her şeye rağmen İngilizler, Milli aşiretine elde ettikleri şayiasını halk arasında yaymayı ihmal etmediler⁵⁵.

Toplantının yapılmasından önce Noel, Urfa'dan hareketle Siverek yoluyla Viranşehir'e gelerek Milli Aşireti Lideri Mahmut Bey'le bir görüşme yapmıştır.

⁵¹ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 12.

⁵² Ali Rıza, **a.g.e.**, s. 8.

⁵³ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 14.

⁵⁴ Özçelik, **a.g.e.**, s. 66-67.

⁵⁵ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 19.

Osmanlı hükümeti aleyhine olumsuz fikirler öne süren Noel, aşiret reislerinden aldığı olumsuz cevaplar üzerine Viranşehir'den ayrılmak zorunda kalmıştır⁵⁶.

Aşiretler üzerinde bu çalışmalar sürerken, Urfa merkezinde bulunan Ermeniler de İngilizlerle münasebetlerini kuvvetlendirmeye çalışıyorlardı. Şehre İngiliz askerleri ile birlikte gelmiş olan Ermeniler vasıtasıyla Ermeni mahallesinde sabah akşam gençlere silah talimi yaptırılıyor ve umumiyetle Ermeni mahallesinde yerleşmiş olan İngiliz askerleri tahrik edilerek Müslümanlar aleyhinde tavır almaya zorlanıyordu. Şehirde bir emniyetsizlik havasının varlığını ispat için birdenbire çanlar çalınıyor, bunun üzerine bütün Ermeniler dükkânlarını kapatarak telaşla evlerine çekiliyorlardı⁵⁷.

Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Sivas Kongre Başkanlığına gönderdiği telgrafta, Urfa'da İngilizlerin Kongre'nin hareketini İtilaf devletlerine saldırı biçiminde değerlendirdiklerini bildirdi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına Mustafa Kemal imzasıyla verilen cevapta, İngilizlerin böyle bir kanısı varsa bunu değiştirmek için çaba gösterilmesi gerektiği çünkü harekâtın, milletin meşru haklarını savunmaya yönelik olduğu ve bunun isabetinin de İtilaf devletleri temsilcileri tarafından teslim edildiği bildirildi⁵⁸.

İngilizler yöredeki siyasi faaliyet siyasi faaliyetlerden bir sonuç elde edemeyince, daha kuzeylere ilerlemekten vazgeçtiler. Harbiye Nezareti'nden 15. Kolordu Komutanlığı'na gönderilen 8 Mayıs 1919 tarihli ve memleketin genel durumunu bildiren raporda: "Urfa'daki İngilizler, Siverek'i işgal için kıtalarını çoğaltmışlarsa da, daha sonra azaltmışlar ve Siverek'i işgal etmemişlerdir." denilmektedir. İngilizler yörede askerlerin çokluğunu yaymaya gayret gösteriyorlar, böylece çevrede daha etkili olacaklarına inanıyorlardı. Gerçekte Urfa'daki askerleri bir iki tabur iken onlar bir tümenin varlığından söz etmişlerdi⁵⁹.

Eylül ayının sonlarına doğru Fransızların İngilizlerle yer değiştirip Urfa'yı işgal edecekleri haberleri duyulmaya başlandı. İngilizlerle Fransızlar 15.5.1916'da yaptıkları Sykes-Picot anlaşması ile Irak-Kilikya-Suriye ve Filistin'i aralarında paylaşmışlardır. Bu suretle Irak ve Filistin İngilizlere bırakıldığı takdirde Fransızlar Ergani bakırlarına Kilikya pamuğuna ve ölçsüz imkânlarla sahip İran ülkesine en yakın

⁵⁶ Özçelik, **a.g.e.**, s. 67.

⁵⁷ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 19.

⁵⁸ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 20.

⁵⁹ Özçelik, **a.g.e.**, s. 69.

ve en elverişli ihraç iskelesi olan İskenderun limanına sahip olacaktı. Bu anlaşmaya göre Musul petroleri de Fransızlara bırakılmıştı. I.Dünya savaşıdan sonra İngilizler Antep, Maraş, Urfa'yı işgal ederek Musul petrolerinin kendisine bırakılması halinde buraları boşaltacaklarını ileri sürdüler ve bu suretle Fransızların Musul'dan vazgeçmeleri halinde buraları boşaltacaklarını ileri sürdüler ve bu suretle Fransızların vazgeçmeleri şartıyla Urfa, Maraş, Antep'i Fransızlara devrettiler. Sykes-Picot anlaşması temel alınarak yapılan ve Suriye İtilafnamesi olarak bilinen 15 Eylül 1919 tarihli Suriye ve Kilikya'da İşgal Kuvvetlerinin değiştirilmesine İlişkin İngiliz-Fransız Antlaşması Paris'te Savaş Bakanlığı'nda imzalandı. Clemanceau'ya vermiş olduğu metinde İngiliz kuvvetlerinin 1 Kasım'da Kilikya'dan çekileceği, Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonları Fransızlara teslim edeceği belirtiliyordu. Bu görüşmelerde Fransız Hükümeti'nin Ermeni halkının korunması sorumluluğunu da üzerine aldığı belirtiliyordu⁶⁰.

Birliklerin değiştirilmesi işini yüklenen İngiliz Albayı Pieap, kısa sürede, Maraş, Antep, Kilis, Urfa, Suruç, Cerablus garnizonlarını Fransızlara devretmiştir⁶¹.

Fransızlar Urfa'yı, 1 Kasım 1919⁶² otomobillere bindirilmiş 300 mevcutlu bir kuvvetle işgal ettiler. Fransız askerlerinin bir bölümünün Türkçe şarkı söylemelerinden, içlerinde Fransız üniforması giymiş Ermenilerin bulunduğu anlaşılmıştı. Bunlar, Adana'daki 156.Fransız tümeninden 412. alayın birinci taburu idi ve dört de ağır makineleri vardı⁶³.

Fransız işgal kuvvetleri başlıca üç bölümden oluşuyordu. Bunlardan birinci grup, General Dofiou komutasında Adana havalisinde, ikinci grup, Do-Lamout komutasında, Halep, Antep, Kilis ve Urfa çevresinde, üçüncü grup da Beyrut yakınlarında bulunuyordu⁶⁴.

Fransız Siyasi Komiserliğini yürüten İstihbarat subayı Sajous derhal mahalli idarecilerle görüşerek ve şehrin ileri gelenleriyle görüşerek, işgalin geçici olduğunu ve barış anlaşmasının imzalanmasından sonra, kuvvetlerin çekileceğini söyledi. Fakat kısa bir süre sonra Fransız siyasi temsilcisi bütün memurların sicillerini ve şimdiye kadar görev yaptığı yerleri belirten, resimlerini havi birer dosya tanzim edilmesini istedi.

⁶⁰ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 25.

⁶¹ Özçelik, **a.g.e.**, s. 81.

⁶² Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 29.

⁶³ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 29.

⁶⁴ Özçelik, **a.g.e.**, s. 81.

Çevrede bulunan aşiretlerden elde edebileceklerini umduklarından akrabalarını hapisneden salıvermek suretiyle mahalli otoritenin işlerine müdahale etmeye başladılar⁶⁵.

Ermeniler, Fransızların Urfa'ya girişini sevinçle karşıladılar: Frere Ange başta olmak üzere Frere Gabriel, Joachim, İhtiyar Frere, Rafael bizi nasıl karşılayacaklarını şaşırılmışlardı. Kilisenin meşveret salonunda Pazar günü, bizim için hazırladıkları yemekli davete gitmiştik. Pazar ayininden sonra, Şark üslubu ile bir salona geçildi. Burada rahipler bize ellerinden gelen her hizmeti yaptılar. İçlerinden dokuzu, pek az evvel Paris'ten dönen General Gouraud ile gelmişlerdi⁶⁶.

Küçük kuvvetlerle çevrede bulunan demiryolları ve istasyonlar Fransızlar tarafından kontrol altına alındı ve bu suretle işgalin emniyetli bir biçimde sürdürülmesine çalışıldı. Şehir merkezinde önemli noktalara makineli tüfekler yerleştirildi ve Fransız karargâhı haline getirilen hastane ve çevresine siperler kazıldı⁶⁷.

Yüzbaşı Sajous tarafından Urfa Mutasarrıflığına gönderilen telgrafta İngilizler tarafından tutuklanan Ketkanlı üyesi 10 kişinin Fransız yönetimine geçtiğini ve bunların serbest bırakılması isteniyordu⁶⁸.

Urfa'da bulunan Fransızların icraatlarından bazıları şunlardır:

1. Ermeni unsurunu kışkırtmak ve onlara serbestlik verilmesi ile birlikte Ermenilere ait dükkânların bir işaretle kapatılması, bir olay yaratılması ve tabiatı ile meydana gelen karışıklıkta İslamları yaratmak ve daha büyük bir sorun yaratmak,
2. Aşiret reislerini elde etmek için karargâha çağırıp onları para ile onları iknaya çalışmak,
3. Urfa postanesi önünde nöbet bekleyen ve sansür memurunu koruyan Fransız nöbetçi askerinin bir İslam hanımına“ Madam Turko pek yakında bıçaklar....” demesi,
4. Adliye'nin doğrudan doğruya kontrol altına alınması,
5. Polis ve jandarmaların görevlerine karışmak,

⁶⁵ Kılınçkaya, a.g.t., s. 29.

⁶⁶ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 30.

⁶⁷ Kılınçkaya, a.g.t., s. 29.

⁶⁸ Akalın, **Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler**, s. 25.

6. Jandarma komutan ve subaylarının kendilerinden habersiz bir yere gidememeleri,
7. Türk jandarmalarının atılması ile yerlerine Çerkez ve Ermeni jandarma kaydının yapılması,
8. Şehir içinde sarhoş birçok Fransız askerlerinin mahalleler arasında örtülü Müslüman kadınlara saldırmaları,
9. Arappınar istasyonunda Fransız subayının Basravi'ye hitaben yazdığı bir tezkereyi jandarma eri götürmediği için dövüldüğü,
10. Ermenileri silahlandırıp asayişçi çığnemek suretiyle asayişsizlik yaratmak⁶⁹.

25 Kasım 1919 ve onu izleyen günlerde Kilis, Urfa, Maraş ve Antep havalisinde duvarlara bir duyuru asılmıştır. Bu ilan şöyledir:

“Antep, Maraş, Urfa, Sancakları Ahalisine, Suriye ve Kilikya’da Fransız Cumhuriyeti’nin olağanüstü Komiseri ve Fransız Doğu ordusu Başkomutanı Ferik’in emriyle Antep, Maraş ve Urfa Sancaklarındaki Fransız kuvvetlerinin kumandasını deruhte ediyorum. Zatı Şahane ile biltilaf, bugün Fransa hükümeti icraat ve vesayetkaranesini Suriye, Kilikya ve Doğu toprakları üzerine teşmil yayıyor, bütün ahali cins ve mezhep ayırım olmaksızın kuvvet ve kudreti galibiyetle teeyyüd eden silahlarımızın himayesi altındadır. Uzun Harp senelerinden sonra, barış ve güven ortamı sağlanacaktır. Namuslu olanlar Fransa tarafına iltihak etsinler.” (General Keret,13.12.1919) Mustafa Kemal Paşa, bu beyannamenin protesto edilmesi için ilgili sancakların halkına ve mutasarrıflıklara gazetelere gerekli talimatları vermiştir⁷⁰.

1.4. Urfa ve Çevresi’nin İşgalinin Yankıları

Güney Anadolu illerinin işgali Türk kamuoyunu fevkalade etkilemiş, başta Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Anadolu Basını, halk ve çeşitli kuruluşlarca durum protesto edilmiş, işgalin kaldırılması için ilgili makamlara gereken başvurular yapılmıştır. Heyeti Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa bir yandan bu haksız

⁶⁹ Ali Rıza, a.g.e., s. 37-38.

⁷⁰ Özçelik, a.g.e., s. 87-88.

işgalleri protesto ederken, bir taraftan da işgale yörelerin yetkililerini ve hükümeti uyarıp yönlendirmeyi de ihmal etmemiş ve alınması gerekli tedbirleri göstermişlerdir⁷¹.

Siverek'ten İzollu Aşireti Reislerinden Hacı Kaya Bey gönderdiği işgali kınayan telgrafında işgalleri kınadığını belirttikten sonra telgrafını “Yaşamak için ölmeye karar verdik” diyerek tamamlamıştır. Viranşehir halkı, 28 Ekim 1919'da İtilaf Devletleri temsilcileri ve diğer yetkili makamlara çektikleri protesto telgrafında, Maraş, Antep ve Urfa'nın Fransızlar tarafından işgalini haksız bularak kınamışlardır. Viranşehir'den Milli Aşiret Reisi Mahmut Bey'in protestosu ise şöyleydi:

1. İngilizler ile Fransızların daha önce akdetmiş oldukları antlaşmayı esas alan ve bu yıl Eylül'ün on beşinci günü Suriye İtilafnamesi adıyla imzalanan anlaşma İslam âleminin mahvanı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesini hazırlamak için yeni bir felaket sayfası daha eklemiştir.

2. Vatanımızın asla ayrılma kabul etmez bir bütün olduğu ve vatanımızın bütününe vaki olacak bir herhangi bir müdahaleye kesinlikle taraftar olmadığımızı, Erzurum ve Sivas kongreleriyle cihana ilan etmiştik. Hala mukadderatımızla oynanmaktadır.

3. İtilaf Devletleri'nin bu kadar haksız ve bu kadar insanlık dışı olan tutumunu değiştireceği umuduyla varlığımızın imha edilmesi ve memlekette daimi bir emniyet ve karşılıklı iyi ilişkiler içinde olan sevgili Anadolu'muzu batı ve doğu temalarıyla ikiye bölen ihtilaf ve ayrıcalığı katiyen kabul etmeyeceğimizi bütün varlığımızla protesto ederiz⁷².

Mustafa Kemal Paşa, Urfa, Antep ve Maraş'ın Fransızlar tarafından işgaline gerekli tepkiyi defalarca göstermiş, bu haksız olayı kınayarak, protesto etmiştir. 6 Kasım 1919'da Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne yolladığı bir telgrafta, “Esasen hukuk kaidelerine ve mütareke şartlarına aykırı olarak işgal edilmiş olan Urfa, Maraş ve Antep'in kere İngilizlerin tahliyesiyle Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine, hükümetimiz bu haksız hareketi İtilaf devletleri nezdinde protesto etmiş ve adı geçen yerlerdeki halkta, büyük mitinglerle Osmanlı vatanından ayrılmalarının mümkün olmadığını dünyaya ilana başlamışlardır. Binaenaleyh bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

⁷¹ Özçelik, a.g.e., s. 98.

⁷² Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 26-27.

heyetleri, Belediye Başkanlıkları, Osmanlı memleketi parçalarından olan bu yerlerin, bu defa da, Fransızlar tarafından işgal edilmekte olduğunu telgrafnamelerle İtilaf Devletleri mümessillerine Avrupa ve Amerika kamuoyuna bildirerek, protestolarda bulunulması ve bu haksızlığın düzeltilmesini kesin olarak istemeleri gerektiğini tamim ederim.” diyerek, bu konuda gerekli hassasiyetin gösterilerek, protestoların yapılmasını istemiştir⁷³.

İstanbul’da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a gönderdiği bir rapora Urfa ve diğer güney illerinin Fransızlar tarafından işgalini protesto eden telgrafları eklemiş, telgrafların çoğunun mahalli Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri adına çekildiğini Fransız Yüksek Komiserine de aynı mealde çok sayıda telgraf geldiğini belirterek yazıya 25 Ekim-16 Kasım 1919 tarihleri arasında protesto telgrafi çekmiş olan Edirne’den Siirt’e Anamur’dan Trabzon’a kadar 80 şehir ve kasabanın adları ve telgrafların çekiliş tarihlerini eklemiştir⁷⁴.

4 Kasım 1919 tarihinde Heyeti Temsiliye tarafından, mütareke şartlarına ve hukuka aykırı olarak İngilizler’ce işgal olunup tahliye edilen Maraş, Antep ve Urfa’nın Fransızlar’ca işgalinin bütün Müdafaayı Hukuk Cemiyetleri merkez ve şubeleriyle belediye başkanları tarafından İtilaf devletleri temsilcilikleri ve Avrupa ve Amerika kamuoyu nezdinde protesto edilmesi kararlaştırıldı⁷⁵.

10 Kasım 1919’da Heyet-i Temsiliye, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa’nın Suriye’de İngilizlerle uyuşan Fransızların Kilikya’da yerleşmeleri Urfa, Antep ve Maraş’ın işgaline ait son icraatları, Diyarbakır’ın hiç olmazsa güney kesimlerinin de işgali ile bir emrivaki husule gelerek Küçük Ermenistan kurulmasına ve Kilikya’nın tamamen Fransızlar tarafından işgaline mani olmak için mülkiye memurları ve askeriyenin elele vererek, Adana vilayetinde ve bağımsız sancaklarda (Urfa, Antep ve Maraş) hazır olunması ve karşı konulması için gerekli tedbirleri almaları, bütün ilgililere yazıldı. Yolundaki kararını alarak yetkililerden hazır bulunulmasını istemiştir. Bu kararla işgal yörelerinde fiili karşı koyma hareketinin başlayacağı açıkça ortaya koyulmuştur⁷⁶.

⁷³ Özçelik, a.g.e., s. 103.

⁷⁴ Akalın, **Milli Mücadele’de Urfa**, s. 26.

⁷⁵ Akalın, **Milli Mücadele’de Urfa**, s. 31.

⁷⁶ Özçelik, a.g.e., s. 136.

8 Aralık 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Picot'a, Türk milletinin istek ve emelleri hakkında bilgi verildi. Urfa, Maraş ve Antep'in mütareke hükümlerine aykırı olarak, işgal edildiği, Ermenilerin yaptıkları haksızlıklar, Fransızların Türk memurlarına karşı olumsuz davranışları, Türk milletinin bu haksız işgalin kaldırılmasını istediği ve bu amaç uğrunda bütün maddi ve manevi kuvvetin harcanacağı anlatıldı⁷⁷.

Urfa, Maraş Antep'in işgali ile ilgili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na gelen çok sayıda protesto telgrafi ve bölgede durumun ciddiyetini koruması üzerine konu, Meclis-i Mebusan'da gündeme getirilmiş ve genel görüşme açılmıştır. Maraş, Urfa ve Antep'te vuku bulan zulümler hakkında Niğde Mebusu Ata Bey ve sekiz arkadaşının Meclis Başkanlığına bir önerge verdikleri görülmektedir. Önergede, Maraş, Antep ve Urfa havalisinde, bir müddetten beri işgal kuvvetlerinin desteğinde Ermenilerin, Müslüman halkın kutsal değerlerine saldırıda bulunup, çeşitli facialar yaptıkları belirtilmiş ve Maraş'ta bu katliamların sürdüğü bu hale acilen ve kesin olarak son verilmesi ve olayın araştırılması ile medeniyet âlemi ve tarafsız devletler nezdinde protesto edilmesi için durumun hükümetten sorulması istenmiştir. Bu önerge üzerinde yapılan oylama sonucunda Osmanlı Meclis-i Mebusanı, önergeyi oybirliği ile kabul etmiş ve durumun hükümetten sorulması kararlaştırılmıştır. Ancak daha sonra yaşanan gelişmeler Misak-ı Milli kararını aldıktan sonra bu Meclis İstanbul'un işgali neticesinde etkin bir çalışma yapmadan dağılmıştır⁷⁸.

1.5. Urfa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu ve Çalışmaları

Urfa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşkili İngiliz işgali öncesine kadar giden bazı çalışmalar sonrasında gerçekleşmiştir. Musul'un işgal edilmesi ve VI. Kolordu bölgesinde meydana gelen hudut ihlalleri üzerine ileride bütün Kolordu sorumluluk bölgesinin işgal edilebileceğini düşünen Ali İhsan Paşa, bu ihtimale karşı tedbirler almak üzere harekete geçti⁷⁹.

Bu sırada Urfa'da Mutassarıflık görevini yürüten Nusret Bey, Ali İhsan Paşa'nın uyarı ve direktiflerine uymuş ve milli, bir çalışma içine girmiştir. Ali İhsan

⁷⁷ Özçelik, a.g.e., s. 138.

⁷⁸ Özçelik, a.g.e., s. 67-68.

⁷⁹ Kılınçkaya, a.g.t., s. 30.

Paşa (Sabis) “Harp Hatıralarım” isimli eserinde, Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey’in dirayet ve çalışmalarını şöyle anlatır: “İngilizlerin mütarekenin verdiği salahiyetten istifade etmelerinin önüne geçemediğimiz takdirde, her kasabamın ve şehrin, Müslüman halkın hukukuna muhafaza için Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve buna bağlı Mahalli Milis Teşkilatı kurulmasını, valilere ve müstakil mutasarrıflıklara tavsiye ettim. Bu hususta icab eden silah ve cephaneleri 6.Ordu’nun elindeki kaynaklardan vereceğimi bildirdim. Bu hususta tavsiye ve teşebbüslerimi ilk defa kavrayarak anlayış ve iyi niyet göstermek ve uygulama sahasına geçmek hususunda Urfa Mutasarrıfı Nusret Bey dirayet göstermişti. Bu işi mahallinde teşvik ve tatbik ve yardım sağlamak ve diğerlerine de örnek olup cesaretle sevk etmek için 10 Ocak 1919’da Urfa’ya giderek, Mutasarrıf Nusret Bey ve mahallin ileri gelenleriyle görüşüm.”⁸⁰

Nusret Bey Urfa Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey ‘i de yanına alarak eşrafın da hazır bulunduğu bir toplantı tertipledi ve Urfa’nın işgal edilebileceğini anlatarak tedbir olarak bir milis kuvvetinin oluşmasını ve Jandarma Kumandanının emrine verilmesini düşündüğünü söyledi. Tabiatıyla bu kuvvet işgali önlemekten ziyade bölgede meydana gelebilecek asayişsizlikten dolayı aşiretlerin şehre saldırılarına mani olacaktı. Bu teklif uygun karşılandı ve jandarma Kumandanı, memleket eşrafından Hacı Kamilzade Hacı Mustafa ve Hacı Mustafa Reşit ile diğer bazı eşrafın yardımıyla 600’e yakın bir Milis kuvveti meydana getirildi⁸¹. Bu olaydan kısa bir süre sonra, Urfa İngilizlerce işgal edildi. Nusret Bey tehcir suçlusu olarak gönderilince yerine Ali Rıza Bey vekâlet ediyordu. Bir süre sonra yeni Mutasarrıf Ali Rıza Bey Urfa’ya gelerek görevi Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey’den devralmıştır⁸².

Erzurum Kongresi’nden sonra yayınlanan beyanname, Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey aracılığıyla Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey’in eline geçti. Nusret Bey zamanında kurulan milis alayı dağılmış olmasına rağmen silahlar toplanmamıştı. Ali Rıza Bey, yeni mutasarrıfa düşüncelerini açtıktan sonra eşraf ve aydınlarla toplantılar yapılmasını sağlanmasını istedi. Birbirini izleyen üç toplantıdan sonuç alınmadıysa da Hacı Kamilzade Hacı Mustafa Efendiyle görüştüktan sonra her şey değişti ve hareket

⁸⁰ Özçelik, **a.g.e.**, s. 142.

⁸¹ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 31.

⁸² Özçelik, **a.g.e.**, s. 143-144.

kök salmaya başladı.4/5 Eylül 1919 gecesi Güllüzade Osman Efendi'nin evinde yapılan toplantıda gizli bir cemiyet kurulması karar altına alındı⁸³.

Bu toplantıya katılan zevat şunlardır:

1. Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey,
2. Belediye Reisi Hacı Kamilzade Hacı Mustafa Efendi, (Büyük Hacı Mustafa)
3. Eşraftan Mollazade Hacı Mahmut Efendi,
4. Eşraftan Hacı Kamilzade Reşit Efendi Mahdumu Hacı Mustafa Efendi(Küçük Hacı Mustafa)
5. Güllüzade Osman Efendi,
6. Polis Komiserliğinden müstafi Arabizade Şakir Efendi,
7. Tüccardan Barutçuzade Hacı İmam Efendi,
8. Esnaftan Şellizade Ali Ağa,
9. Tüccardan Nebozade Hacı İmam Efendi,
10. Jandarma Tabur Mülhaki Mülazım Hulusi Efendi,
11. Jandarma Tabur Kumandanlarından Mülazım Pertev Efendi,
12. Jandarma Çavuşu Sofi oğlu Hacı Mustafa Çavuş,
13. Eşraftan Hacı Bedir Ağazade Halil Ağa⁸⁴.

Bu heyetin Başkanı Ali Rıza Bey, Başkan yardımcısı Hacı Kamilzade Hacı Mustafa (Büyük Hacı Mustafa) ve Kâtibi de Jandarma Tabur Mülhaki Hulusi Efendi idiler⁸⁵.

Cemiyet bu şekilde oluşuktan sonra İngilizlere sezdirmemek üzere geceleri toplanıp kararları ve programı hazırlayıp silah ve asker mevcudunu artırmak ve ani bir hal karşısında bulunulduğu takdirde kuvvetlerin yiyecek ve cepanelerin sağlanması hususuna yönelik gayelerin hazırlanmasına çalıştılar. O vasıtaıyla Cemiyet Reisi Ali Rıza Bey'i Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine takdim ve Urfa telgrafhanesi kontrol ve

⁸³ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 18-19.

⁸⁴ Ali Rıza, **a.g.e.**, s. 19.

⁸⁵ Özçelik, **a.g.e.**, s. 147.

sansür altında bulunduğundan Urfa dışında, Siverek'le Urfa arasında Karacurun (Hilvan) adlı yerde bir telgraf merkezi açılmasına da telgraf ve posta müdürü Arif Bey'i ikna ettiler. Telgraf Müdürü, alınacak haberlerin verilmesini temin ediyordu⁸⁶.

Cemiyet ileri gelenlerinin ricası üzerine Ali Rıza Bey Urfa'daki mevcut Müdafaa-i Hukuk çalışmalarını aşağıdaki telgrafla, Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi.

“Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyet Heyet-i Temsiliye Riyasetine, şimdilik mevcudu altı yüz silahlı olmak üzere, Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'in emrinde ve on iki Reis idaresinde bulunmak üzere gizli bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkil edilmiş olup, bu husustaki emirlerinizin adı geçen Ali Rıza Bey'e gönderilmesini istirham ederim.”(Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza, 3 Ekim 1919)

Bu telgrafın Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa'da, Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza Bey'e aşağıdaki telgrafi yollamıştı.

“Urfa Mutasarrıflığına, vatanperverce çalışmalarımıza teşekkür ederim. Teşkilatın genişletilmesi için gerekli çabanın gösterilmesini, Diyarbakır'da 13.Kolordu Kurmay Başkanlığı ve Mardin'deki 5.Fıkra'nın Tümen Komutanı ile ilişki kurulmasını ve bunun Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e de bildirilmesini rica ederim.”(Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal 8 Ekim 1919)⁸⁷

Kolordu'nun durumdan haberdar edilmesi için Cemiyet üyelerinden Arabizade Şakir ve Mollazade Mehmet Efendiler Siverek'e gönderilerek buradan gerekli haberleşme sağlandı⁸⁸.

Hacı Mustafa Efendi'nin evinde toplanan eşraf ve ileri gelenlerin başlıca şunlardı: Müftü Hasan Efendi ile eski Müftü Şeyh Müslim Efendi başta olmak üzere eşraftan Hacı Mustafa Ağa, Hacı Esat Efendi, Yusuf Kamil Efendi, Mustafa Hakkı Efendi, Hüseyinağazade Halil Ağa ve birkaç kişi daha evin diğer odalarında ve çevresinde de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin idarecileri tertibat almışlardı. Hacı Mustafa Bey, Cemiyetin 4 Ekim 1919 tarihinde birbirlerine bağlı olarak kişilerce Kuran-ı Kerim'e el basılmak suretiyle kurulduğunu ve durumun Mustafa Kemal

⁸⁶ Ali Rıza, **a.g.e.**, s. 19-20.

⁸⁷ Özçelik, **a.g.e.**, s. 150.

⁸⁸ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 36.

Paşa'ya bildirildiğini, adlarını açıklamayacağını ancak amaçlarının memleketi kurtarmak olduğunu bildirdi. İstenen de memleket kurtarmak olduğunu bildirdi. İstenen de memleket adına ilgili makamlara ve basına protestoların yollanması olduğunu ilave etti. Bu sırada İngilizler, yöreden çekilme kararı almış ve bu hususta Fransızlarla anlaşmış bulunuyorlardı. Fransız işgali yaklaşırken Müftü ve ileri gelenlere aşağıdaki telgrafi yollayan Mustafa Kemal Paşa işgale karşı direniş ve milli dayanışmanın sağlanması yolundaki çabalarını sürdürüyordu⁸⁹.

Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa, İngilizler'in çekilmesinden sonra Fransızların bölgeyi işgal etmeleri üzerine durumun İtilaf temsilcileri, Avrupa ve Amerika Efkâr-ı Umumiyesine iblağ ile protestoda bulunulmasını Urfa Müdafaa-i Hukuk Riyasetine bildirdi⁹⁰.

Fransızlar işgallerini kolaylıkla sürdürebilmek için İngilizler gibi çevrede yaşanan aşiretleri elde etmeye büyük önem verdiler. Hatta bunun için Harran'da bulunan Seyale Aşireti Reisi Salih'ül Abdullah, Süryani Abdulgani aracılığıyla Gamye aracılığıyla Milli Aşireti Reislerinden Mahmut Bey'in kardeşlerinden Abdurrahman Bey ile Urfa'ya gelmiş ve Fransızlarla işbirliği yapmak hususunda anlaşmaya varmış bulunuyorlardı⁹¹.

Fransızlar aşiretler arasında yaptıkları propaganda ve çalışmaların ümit elde ettikleri neticeyi elde edemeyince şehirde bulunan Ermeni ve Süryanilerle olan münasebetlerini kuvvetlendirme yoluna gittiler. Diğer taraftan şehirde gittikçe gerginleşen hava da Fransızları endişelendirmişti. Çünkü halk, muhtelif vesilelerle Cemiyet tarafından yapılan propagandanın tesiriyle kaynaşmaktaydı. Bunun üzerine Abdullah'ı tekrar faaliyete geçirdiler. Bu zat, Cemiyete girmek istediğini bildirerek, Cemiyet'le irtibat kurmaya çalıştı. Fakat şahsına emniyet edilmediği için bu istek kaale alınmadı. Fakat Salih, yaptığı araştırma ile aşiretler arasında Fransız aleyhtarı faaliyetlerde bulunduğunu öğrendiği Jandarma Kumandanının bu faaliyetlerini işgal Kumandanlığına bildirdi. Fransız siyasi Komiseri Sajous, Ali Rıza Bey'i sorguya çekerek derhal Urfa hudutları dışına çıkmasını tebliğ etti.26 Kasım 1919'da Jandarma Komutanı Urfa'yı terk etmek zorunda kaldı ve Siverek'te milli harekâta taraftar olan

⁸⁹ Özçelik, a.g.e., s. 151-152.

⁹⁰ Kılınçkaya, a.g.t., s. 36.

⁹¹ Özçelik, a.g.e., s. 153.

Cudi Paşa'nın yanına gitti ve çalışmalarını Urfa dışında devam ettirdi. Böylece Urfa'da Cemiyet faaliyetleri bir müddet için dumura uğradı⁹².

Ali Rıza Bey, Urfa dışına çıktıktan sonra ilk iş olarak, Jandarma subaylarını, sorguya çeken Fransızlar, daha sonra onun şehre girişini yasaklamış ve yakalayacaklara da ödül vereceklerini açıklamışlardı. Ali Rıza Bey ile ilgili, tutuklama emrini mutasarrıflığa veren Fransızlar, Siverekli Ali Fuat Bey'i tutukladılar. Daha sonra Siverekli Ali Bey'i serbest bırakacağını açıklayan Sajous kendisinden 200 lira para cezası alınmasını ve bunun gelir akçesi olarak kaydedilmesini istedi. Bundan başka yeni atanacak memurların görevlerine başlamadan önce yanına gönderilmelerini talep etti⁹³.

Siverek Jandarma Kumandanı Binbaşı Aziz Bey'in dairesinde oturduğu sırada, "Ali Efendi'nin mahpusluğuna ben neden oldum, gidip Fransızlara teslim olup onu tahliye ettireceğim" Urfa Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'e, Cudi Paşa "Ailemizden bir Ali'nin hapiste bulunması ailemizi söndürmez, fakat sizi kaybetmek memleket için bir kayıp olur" cevabını verdi. Siverek'te bulunan Urfa Jandarma Komutanı Ali Rıza Bey'e, Heyet-i Temsiliyece Mardin de 5. Tümen Kumandanı Kenan Bey'le birlikte çalışması bildirildi⁹⁴. Siverek'te bulunduğu süre zarfında Heyet-i Temsiliye ile temaslarına normal olarak devam eden Ali Rıza Bey, Urfa ve havalisi hakkında aldığı bilgileri Sivas'a iletir ve Urfa'da bıraktığı vekil ile muhabere ediyordu⁹⁵.

Fransızlar'ın baskısıyla görevinden alınan Ali Rıza Bey 23 Aralık 1919, Siverek üzerinden Diyarbakır'a doğru yola çıktı. 25 Aralık 1919'da Diyarbakır'a vardı. XIII. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey ve Kurmay Başkanı Halit Bey'le görüştü. Kendisi bu havalide kalmak istiyorduydu da kumandanlar ondan, Jandarma Genel Kumandanlığı'nın emirleri doğrultusunda hareket etmeleri doğrultusunda hareket etmesini istediler. Binbaşı Ali Rıza Bey daha sonra Diyarbakır'dan Elazığ'a gitti⁹⁶.

⁹² Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 36-36.

⁹³ Özçelik, **a.g.e.**, s. 166.

⁹⁴ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 59.

⁹⁵ Özçelik, **a.g.e.**, s. 165.

⁹⁶ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 64-65.

1.6. Urfa ve Çevresinde Yaşanan Savaşlar ve Urfa'nın Tahliyesi

Önceden Urfa'da gizli teşekkül ettirilmiş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve üyeleri, kurtuluş uğrunda milli çalışmalarını sürdürürken, eski Deyrizor Seyyar Jandarma Müfreze Kumandanı olup Kadirli'ye ve oradan da Urfa'ya jandarma tabur kumandanı olarak atanan Revandizli Ali Saip, 29 Aralık 1919 günü Urfa'ya gelerek Jandarma Binbaşısı Ali Rıza Bey'den boşalmış olan Urfa Jandarma Tabur Kumandanlığı görevine başladı. İlk iş olarak, Urfa'da şehrin ileri gelenleri ile görüşüp tanışan Ali Saip, o sırada Urfa'da görev yapan Maliye Müfettişi Faik Bey, Ceza Reisi İsmail Hakkı Bey ve Sulh Hâkimi Fevzi Bey'ler de, temas ederek, "Urfa'da milli bir teşkilat kurmak ve bir kıyam hazırlamak için görevlendirildim" diyerek fikrini açıklamıştır. Ali Saip, onlardan nasıl bir örgütlenme içerisine girebileceğini sorar ve bundan önce bu hususta yapılan çalışmalar hakkında bilgi alır⁹⁷.

Ali Saip Bey öncelikle çevrede bulunan aşiretlerin Milli Kıyama katılmalarını temin etmek için aşiret reisleriyle irtibat kurdu. Badıllı Aşireti Reisi Said Bey ve Arap Aneze Aşireti Hacim bu davete ilk anda müspet cevap verdiler. Emrindeki Jandarmalarla ani bir harekete girişmek ve aşiretlerin yardımı ile bu hareketi başarıya ulaştırma düşüncesinde olan Ali Saip Bey, Aşiretlere hitaben bir beyanname yazarak, nasıl hareket edeceklerini bildiren bir talimatı da ekleyip gönderdi. 7 Ocak 1920'de kıyam günününün 15 Ocak 1920 tespit edildiğini bildiren bir telgrafla Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar etti. Fransızlar Jandarmaların hareket tarzından, hal arasındaki kaynaşmalardan ve aşiretlerin yaylaya göç etmekten vazgeçerek yollara hâkim tepelerde, kavşaklarda, çadır kurmalarından şüphe etmeye başlamışlardı. Bu sıralarda Fransızlar, Ali Saib Bey'in aşiretlere göndermiş olduğu beyannameyi elde etmişlerdir. Jandarma Kumandanının faaliyetlerini önlemek için kendisini enterne etmek gayesi ile düzenlenen bir çay davetine çağırdılar. Aynı toplantı da aşiretleri elde etmek amacıyla faaliyetlerde bulunan Albay Norman da vardı. Çaydan sonra Norman Ali Saib Bey'i sorguya çekerek civar aşiretlerle haberleşip haberleşmediğini sordu. Soruları geçiştirmeye çalışan Ali Saip Bey, bunun bir tehdit olduğunu söyleyerek bu kritik vaziyetten kurtulduktan sonra derhal Mutasarrıf Ali Bey'in yanına gidip onunla

⁹⁷ Özçelik, a.g.e., s. 167-168.

görüştükten sonra Urfa'dan ayrılmayı ve vaziyete Urfa dışında hâkim olmayı kararlaştırdı⁹⁸.

Ali Saip Bey, gece Binbaşı İhsan, Şevket, Baytar Müfettişi Adil ve Hulusi Efendilerle Binbaşı İlyas Bey'in evinde toplandılar. Jandarma Teğmeni Hulusi Efendi dışındakilerin Urfa'yı terk etmeleri ve Hulusi Efendi'nin de hem bağlantıyı sağlamlaştırarak ve hem de altı yüz Rus tüfeğiyle bir buçuk milyon fişeği gözaltında bulundurmak üzere Urfa'da kalması kararlaştırıldı⁹⁹.

Aynı günün sabahı Albay Normand da Urfa'dan ayrıldı. O da Said Bey'in evinde geceyi geçirdi ve ertesi gün Siverek'e geçti. Buralarda bulunan aşiretleri elde etmek gayesiyle gelen Albay, Siverek'te çok ağır hakaret ve tepki ile karşılandı. Normand hayatını zor kurtardı ve aldığı emir üzerine geri dönerken yolda Ali Saip Bey ve efradı ile karşılaştı, kendisine dokunulmadı¹⁰⁰.

24/25 gecesi Ali Saip Bey ve arkadaşları Diyarbakır'a geldiler. Burada XIII. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet, Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey ve diğer zevatla görüşmeler yapıldıktan sonra Urfa'ya doğru tekrar yola çıkıldı. Mardin'den Heyeti Temsiliye'ye bir telgraf çekilerek durum bildirildi¹⁰¹.

Urfa'da 560 mevcutlu bir Fransız sürekli müfrezesi vardı arasındaki telgraf hatlarını bozacak ve Fransız müfrezesi Urfa'da ayaklanma oluşu sonunda Aneze aşireti şimendifer hattını derhal kesecek Urfa, Suruç, Mürşitpınar istasyonları Urfa'da ulaşması kesik bir halde kalacaktı. Bu düzenin tasarlanması ardınca direniş gününü 28 Ocak olarak kararlaştırdık. Durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdim.

“Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Binbaşılıktan emekli İhsan, Şube başkanı İlyas, Siyasi kaymakamlardan Şevket, Baytar Müfettişi Adil ve Teğmen Hulusi Beyler ve ülkenin ileri gelenlerinden uygunları ant içerek 28 Ocak Perşembe günü milli direnişin gerçekleştirilişinin karar altına alındığını arz ederim.” (Ali Saip, 30 Ocak 1920)

⁹⁸ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 40-41.

⁹⁹ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 75.

¹⁰⁰ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 42.

¹⁰¹ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 43.

Direnış Urfa'da başlangıcında Jandarma ortaya çıkacak ve Urfa bulunan altı yüz Rus cephanesi 28 Ocak 1920 sabahı boşaltılacak olan cezaevi tutuklarına ve eli silah tutan gençlere verilecek ve bu direnişi bizzat ben idare edecektim¹⁰².

6 Şubat 1920'de Urfa yakınlarda, Badıllı Said Bey'in köyüne gelindiğinde Aşiret Resasası ile kararlaştırıldığı biçimde bütün kuvvetlerin burada toplanmış olduğu görüldü. Ali Saip Bey derhal kumandayı ele alarak ertesini gün yani 7 Şubat'ta Urfa'ya hareket emrini verdi. Urfa'ya yapılacak taarruzun bütün hazırlıkları tamamlanmıştı. Taarruzdan nce Fransız işgal kuvvetlerini uyarmak ve kan dökülmeden önce Fransız işgal kuvvetlerini uyarmak ve kan dökülmeden Şehrin tahliyesini sağlamak için Urfa Kuvayı Milliye Kumandanı Namık imzasıyla bir protestoname gnderildi¹⁰³.

Ancak, kendilerine Urfa'yı boşaltmak için 24 saat mühlet verilen Fransız işgal kuvvetleri bu teklifi reddettiler. Fransız Siyasi Komiseri Sajous, Mutasarrıf Ali Rıza Bey, Müftü Hasan Efendi, Şeyh Müslüm Efendi ve Belediye Başkanı Hacı Mustafa Bey ile diğer eşraftan müteşekkil bir heyeti, Kuvayı Milliye Kumandanını giriştiği hareketten vazgeçirmek için Karaköprü'ye gnderdi¹⁰⁴.

Hâlbuki bu zevatın tamamına yakını Müdafaayı Hukuk Cemiyeti mensubuydular ve Milli Hizmetin hazırlanmasında mühim hizmetleri vardı. Ali Saip Bey Urfa'da bulunan Ermeni azınlığına da bir bildiri göndererek hareketin sadece Fransız işgal kuvvetlerini Şehirden tard etmek gayesi ile yapıldığını ve Ermeni vatandaşlarımızın emniyet içinde bulunduğunu belirtti. Ermeni topluluğundan, Urfa Türklerinin gösterdiği bu Őefkatli gösterişten dolayı memnun olduklarını bildiren bir cevap alındı¹⁰⁵.

Bu arada Fransızlar, oturdukları binaları tamir etmeye başladılar. Muharebeyi de daha sıkı kontrol altına alarak, güvenlik tedbirlerini arttırdılar. Urfa Adliyesi'ne de, aslen Diyarbakırlı olan Süryani Habib Efendi'yi, tayin eden Fransızlar, Ona Fransız emel ve çıkarlarına hizmet etmeyen memurları görevden alma ve Fransız yanlış aşiretlerden olup ta, davası olan kişileri kayırılması görevini vermişlerdi. Habib Efendi Müslüman memurlardan Fransız emellerine hizmet etmeyenleri, gayrimüslimlerle

¹⁰² Ali Saip, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁰³ Ali Saip, **a.g.e.**, s. 58-60.

¹⁰⁴ Ali Saip, **a.g.e.**, s. 60-61.

¹⁰⁵ Ali Saip, **a.g.e.**, s. 80.

değiştiriyordu. Fransızlar, bu günlerde özellikle Ermeni ve Süryanilerle olan ilişkilerini sıklaştırmış ve sık sık bunlardan bazı şahıslar, Fransız karargâhına gelip gitmeye başlamışlardı¹⁰⁶.

Telabyad'tan kuvvetlerini takviye etmeye çalışan Fransızlar, Kasım ayında buraya gelmiş olan kuvvetten 70 kişilik bir süvari müfrezesi ve bir topu Urfa'ya sevk etmişlerdi. Fransızlar 20 Aralık'ta bir nümâyîş şeklinde, muhafızlar eşliğinde Telebyad ve Harran yolu ile iki araba silah, beş araba cephane ve bir miktar otomatik tüfeği, Fransız karargâhına getirmişlerdi. Fransızlar, yeni gelişmelerden endişelenmiş ve hazırlıklara başlamıştı. Ermeniler ise günü gününe Urfa'daki Kuvayi Milliye'nin hazırlıklarını onlara naklediyor, dışarıdan aşiretlerin Urfa'ya karşı taarruza geçeceklerini bildiriyorlardı. Ali Saip ve Mutasarrıf ile şehrin ileri gelenleri arasında yapılan haberleşmeler olduğu yakında Türklerin bir taarruz yapacağı ve Türk kuvvetlerinin kumandanının takma adının "Namık" olduğu da Ermeniler tarafından Fransızlara bildirilmiştir¹⁰⁷.

Urfa'da bulunan milli kuvvetlerin takviye edilmesi gayesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği talimat üzerine bir dağ topçu takımı XIII. Kolordu tarafından Urfa'ya gizlice gönderildi¹⁰⁸.

Mustafa Kemal Paşa, Urfa ve çevresinde yapılacak gerilla harbi için verdiği talimatta demiryolları ve telgraf hatlarının kesilmesini ve böylece Urfa'daki Fransızların, yardımdan yoksun ve mahsur bir halde bırakılmasını istemişti¹⁰⁹.

Kıyamla birlikte Aneze aşireti Şimendifer hattını tahrip edecek ve Urfa –Suruç-Arappınar arasında telgraf hattını kesecek ve Fransız müfrezesi Urfa'da ulaşımı kesik bir durumda bırakacaktı¹¹⁰.

Milli ayaklanma gelişip olaylar tırmanırken Ali Saip, Viranşehir'e gelmiş ve Milli Aşireti Reisi Mahmut Bey'e misafir olarak, burada iki gün kaldı. Buradan, Siverek'le haberleşen Ali Saip, Siverek'ten Cudi Paşa adına amcazadeleri Mehmet Ramazan ve Mehmet Sakıp ağalar, Odabaşı Mahmut Efendi adına da, oğlu Mehmet

¹⁰⁶ Özçelik, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁰⁷ Özçelik, **a.g.e.**, s. 185-186.

¹⁰⁸ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 49.

¹⁰⁹ Özçelik, **a.g.e.**, s. 186.

¹¹⁰ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 68.

Emin Efendi ile Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey'in köyünde buluşmak ve buradan Urfa'ya gitmek üzere, Viranşehir'den ayrılmıştır. Geçen zaman zarfında hazırlanan aşiretler, 3000 kişilik bir kuvvet oluşturarak, 7-8 Şubat gecesi Urfa'nın kuzeyindeki Badıllı Sait Bey'in Köyünde toplanmışlardı. Viranşehir'den gelen Ali Saip ve arkadaşları da, bu kuvvetlerle buluşmuş ve Ali Saip, idareyi ele almıştır. Aşiret kuvvetleri bir bayram havası içerisinde, milli ruh ve heyecanla Urfa kuzeyindeki Karaköprü mevkiine doğru ilerlemeye başlarlar. Milli Kuvvetlerin Karaköprü'ye gelmeleri, Urfa halkı üzerinde büyük bir etki yapmış, sevinçten ne yapacağını bilemeyen halktan birçoğu, buraya koşarak, Kuvayi Milliye ve idarecileriyle temas kurmak için sabırsızlanıyorlardı. Halk ve Eşraf, Kuvayi Milliye'nin Urfa önlerine gelmiş olmasıyla artık Urfa'nın kurtulacağına inanıyorlardı. Her tarafta Fransızlara karşı bir direnme arzu ve hırsı uyanmıştır¹¹¹.

Fakat Milli Kuvvetlerin iâşe durumu çok kötü idi ve iâşenin temini için elde para yoktu. Bu meselenin halledilmesi için 9 Şubat 1920'de Belediye binasında yapılan toplantı da Hacı Mustafa Bey'in Başkanlığında bir komisyon kurularak gerekli paranın toplanması kararlaştırıldı ve bir iâşe defteri tanzim edildi. Komisyonun teşkil edilmesinden sonra tahkimatlar yapılmak suretiyle şehir Müdafaaaya hazır hale getirildi. Yol ağzlarına barikatlar yapıldı bazı evlerde ateşe müsait hale konuldu. Milli Kuvvetlerin şehre girmesi ile Fransızlar şehirde işgal ettikleri bazı binaları boşaltarak daha önce tahkim ettikleri Gureba Hastanesine çekilerek Müdafaa vaziyeti aldılar¹¹².

Urfa önlerine gelen kuvvetlerin aşiretlere göre dağılımı şöyleydi:

1. Siverek halkından olan Milli adı taşıyan oymağın mevcudu 150'er olup başkanları Siverek Belediye Başkanı Mehmet Emin Efendiydi.
2. Bucak aşireti 150'er olup başkanları Ramazan Ağa, Ağaoglu Mehmet Ağaydı.
3. Badıllı aşireti varlıkları 250'er olup başkanları Sait Beydi.
4. Döğeri aşireti varlıkları 100'er olup başkanları Bekir Beydi.
5. İzollu aşireti varlıkları 100'er olup başkanları Zülfikar Ağa ile Bozan Ağaydı.

¹¹¹ Özçelik, a.g.e., s. 189-190.

¹¹² Kılınçkaya, a.g.t., s. 44.

6. Şeyhanlı aşireti varlıkları 100'er olup, başkanları Hacı Ömer Efendiydi.

Bu kuvvetlerden toplamı 850 kişiyi buluyordu. Bunun dışında Aneze Aşireti de 600 kişilik savaştı kuvvetiyle, Hacım idaresinde bilahare Urfa'ya gelmişse de, Urfa'daki savaflara iştirak etmemiştir. Bu aşiret kuvvetleri dışarı da beklemiş ve daha çok çevreyi kollayarak dışarıdan gelebilecek bir tehlikeyi önlemeye çalışmışlardır¹¹³.

Fransız kuvvetleri bir Binbaşı Kumandasında 500'er, 12 Makineli tüfek ve bir takım süvariden kurulu takviyeli bir taburdu. Bunlara 500 kadar silahlı Ermeni katılmıştı.

Türk kuvvetleri çoğunlukla düzenli savaşı bilmeyen aşiret kuvvetlerinden meydana gelmişti. Hâlbuki Fransız kuvvetleri iyi eğitilmiş, düzenli bir askeri birlik idi ve son derece modern ve bol cephaneye sahipti¹¹⁴.

Ültimele verilen yirmi dört saatlik süre, öğleüstü bitti¹¹⁵. 9 Şubat 1920'de Urfa'da yapılacak harekete Urfa Cezaevindeki mahkûmların da katılması kararlaştırıldı ve tutuklu bulunan bu gençler silahlandırılarak cezaevinden çıkarılmaya başlandı. İşlerin biran önce sonuçlandırılması için acele edildiğinden, durumdan haberdar edilemeyen bir jandarma eri mahkûmların kaçtıklarını sanarak havaya bir el ateş etti. Silah sesini duyan Fransızlar, Kuvayi Milliye'nin taarruza geçtiğini sanarak hedef gözetmeksizin ateşe başladılar. Böylece Urfa'da çarpışmalar da başlamış oldu. Esasen iki tarafında sınırları gayet gergindi. Fransızlar daha önce mühim noktalara yerleştirmiş oldukları makineli tüfeklerle akşama kadar ateşe devam ettiler. Ali Saip Bey, durumu akşam Heyet-i Temsiliye'ye bildirdi. Urfa çevresindeki demiryollarını tahrip etmekle görevlendirilmiş olan aşiret kuvvetleri de görevlerini yerine getirdikten sonra demiryolundaki istasyonlarda bulunan Fransız kuvvetlerine saldırdılar, telgraf hatları da kesilerek çevre ile haberleşme imkânı da ortadan kaldırıldı. Aynı günün gecesi 9/10 Şubat gecesi yapılan bir taarruzla Fransız komutanının kaldığı binaya girildi ve burada birçok harp malzemesi ele geçirildi¹¹⁶.

Fransızların Antep ile telefon haberleşmesi sona erdi. Savaşçılar telgraf hatlarını kesmişlerdi. Sabahleyin şiddetli bir ateşten sonra bazı noktalar da ilerlendi. Bu

¹¹³ Ali Saip, **a.g.e.**, s. 116-117.

¹¹⁴ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 45.

¹¹⁵ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 96.

¹¹⁶ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 45.

sırada Siverek aşiretlerinden bir bölümüne kumanda eden Mehmet Sakıp Efendi dizkapağından yaralandı, Siverek'in Karakeçi nahiyesine bağlı Garbi köyünden Hasan oğlu Musa şehit oldu. Bu Siverek aşiretleri ve Urfa halkı üzerinde kötü etki yaptı. Fransızlar da akşama kadar aralıklarla süren ateşler sonucunda biri ağır, üç yaralı verdiler. İlçelerdeki Müdafaayı Hukuk Cemiyetleriyle haberleşme düzeni sağlandı. Urfa Mutasarrıfı, Urfa ve civarının Kuvayi Milliye'nin idaresine geçtiğini Fransız kumandanına bildirdi¹¹⁷.

16 ve 17 Şubat günleri, Kuvayi Milliye'nin önemli bir mevki olan Külaflı Tepesi'ne varmak ve burayı ele geçirmek için yaptıkları hazırlık ve taarruzlarla geçti. 16 Şubat gecesi, Kuvayi Milliye, şehre hâkim noktada bulunan Külaflı Tepe'nin alınması kararlaştırılmış ve 17 Şubat sabahı, gün ağarmadan buraya harekete geçmiştir. Kuvayi Milliye'nin hâkim tepeye yaptıkları taarruza karşı Fransızlar ancak bir saat dayanabildiler. Tepenin alınması ve burasının Fransızlardan temizlenmesi halk ve Kuvayi Milliye üzerinde çok olumlu bir etki yapmıştır¹¹⁸.

26 Şubat'ta Fransız karargâhının yanından geçen küçük derenin yatağı değiştirilerek, düşman susuz bırakılmak suretiyle teslim zorlanmak istendi. Keza, Ermenilerin Fransızlara iâşe yardımında buldukları anlaşıldığından, Ermeni mahallesi de tecrit edilerek buraya hariçten yiyecek sokulması yasaklandı ve kendilerine kiliseye Türk bayrağı çekildiği takdirde tecritin kaldırılacağını bildirildi. Fakat Ermeniler bunu kabul etmedikleri gibi silahlı olarak tarafsızlıklarını muhafaza edeceklerini bildirdiler. Fırsat buldukça küçük kıtalara ve tek buldukları Türklere ateş etmekten vazgeçemediler¹¹⁹.

Çok zor durumda kalan Fransızlar iyice sıkışmış bulunuyorlardı. Yiyecek içecek sıkıntısı çeken Fransızlar kendilerini takviye ve ikmal edecek kolların gelmesini bekliyorlardı. 28 Şubat günü şehir üzerinde gezen bir Fransız uçağı Fransız karargâhının üzerine süzülerek bazı kâğıtları atıp uzaklaştı. Fransız Uçağından atılan kâğıtlarda, "İstiraplı günlerinizin sona ermesi yakındır. İmdat ve iâşeniz yola çıkarıldı. General Duflex" yazıyordu. Olay ve bu haber Urfa'da üzüntü yarattı¹²⁰.

¹¹⁷ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 100-101.

¹¹⁸ Özçelik, **a.g.e.**, s. 225-226.

¹¹⁹ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 47-48.

¹²⁰ Özçelik, **a.g.e.**, s. 233.

Urfa'da bulunan milli kuvvetlerin takviye edilmesi gayesiyle Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği talimat üzerine bir dağ topçu takımı XIII. Kolordu tarafından Urfa'ya gizlice gönderildi. Diğer yandan Urfa'da da çatışmalar gittikçe şiddetlenerek sürüyordu.4 Mart'ta milli kuvvetler tarafından yapılan şiddetli bir taarruzdan bir netice elde edilemediği gibi 18 şehit ve 67 yaralı ile bu tarihe kadar yapılan çatışmalardaki en ağır kayıp verildi¹²¹.

15 Mart'ta Siverek'ten Yarbay Arif Bey, Kuvayi Milliye Kumandanı ile görüşükten sonra, (2. Tümen Komutanı) 13. Kolordu Komutanlığı'na yazdığı aynı tarihli raporda aşiret kuvvetlerinin öteden beri düzenli bir örgütlenmeye kavuşturamadıkları için düzenli birlikler gibi kabiliyet gösteremediklerini, makinalı tüfek bulunmadığı ve toplarında cephanesi bittiğinden ateşlenemediği, Aneze Aşireti'nin demiryolu boyunca baskınlar yaptığını, belirtmiş ve Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey ile İzoli Aşiret Reisi Bozan Bey'in Urfa harekâtı sırasında en ciddi ve itaatlı liderler olduklarını ve bu küçük Urfa meselesinin ancak, düzenli kuvvetlerle halledilebileceğini vurgulamıştır¹²².

Urfa'da ise Fransızları teslim etmeye zorlamak için yapılan hücumlar devam etmekteydi.29/30 Mart gecesi Badıllı aşiretinden bir kısım kuvvetlerle Fransızlara baskın yapılmak istendi ise de düşmanın kuvvetli ateşi karşısında başarılı olunamadı ve geri çekilmek zorunda kalındı.30/31 Mart gecesi Fransızların tahkim ettikleri hastaneye tekrar baskın düzenlendi. 1/2 Nisan gecesi ise Fransızlar Türk mevzilerine karşı hücumla geçtilerse de geriye atıldılar.3 Nisan 1920'de Fransızlara teslim olmaları teklif edildi ise de bu teklif de diğerleri gibi reddedildi. Fakat Fransızlar artık kendilerine yardım geleceğinden tamamen ümit kesmişlerdi. Üstelik erzakları tamamen tükenmiş ve cephaneleri de iyice azalmış bulunuyordu¹²³.

5 Nisan 1920'de Kuvayi Milliye Hastanesi Tabibi Hamdi Kasım Bey, Ali Saip Bey'e verdiği raporda 8 Şubat'tan 1 Nisan'a kadar hastaneye 122 savaşçının yaralı geldiğini, 14 savaşçının hastanede öldüğünü ve 21 savaşçının evlerine gönderildiğini ve geri kalanında tedavi altında olduğunu bildirdi¹²⁴.

¹²¹ Kılınçkaya, a.g.t., s. 49-50.

¹²² Özçelik, a.g.e., s. 247.

¹²³ Kılınçkaya, a.g.t., s. 50.

¹²⁴ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 168.

Fransızlar 8 Nisan 1920 günü, Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e, Dr. Fischer imzasıyla gönderdikleri mektupta, mütareke yapmak ve bazı şartlarla şehri terk etmek istediklerini açıkladılar. Dr. Fischer, Fransız komutanı adına bazı taleplerde bulunuyor ve bu taleplerin yerine getirilmesi halinde, Urfa'nın boşaltılacağını belirtiyordu. Kuvayı Milliye yetkilileri, teklifin esas itibarıyla kabul edildiğini, ancak şartların inceleneceğini ve kesin kararın ondan sonra bildirileceğini açıkladılar.

Fransızların teklif ettikleri şartlar şunlardı:

1. Ermenilerin hayatlarının korunması,
2. Amerikalıların hayatı ve mallarının korunması,
3. Urfa'da öldürülmüş olan Fransızların kıvancına saygı duyulması,
4. Karkamış'a kadar ağırlıklarının korunması için altmış deve yirmi beş kira ile tutulan yük hayvanı verilmesi,
5. 2 Mart 1920 savaşında tutsak olan Fransızların erlerinin geri verilmesi,
6. Urfa ileri gelenlerinden on kişinin Karkamış'a kadar klavuzluk etmesi.

Yapılan görüşme sonunda, Urfa eşrafından on kişinin Fransızlarla refakat etmesi dışındaki diğer şartlarda anlaşma sağlandı¹²⁵.

Eşrafın yerine Jandarma subay ve erlerinden birkaç kişinin verilmesi Fransızlar tarafından da kabul edildi ve böylece anlaşma sağlanmış oldu, Fransızlar geri çekilme hazırlıklarına başladılar. Aynı günün akşamı Ermeni mahallesinde de büyük bir kaynaşma vardı. Dr. Beşliyan Cemaati toplayarak durumu izah etti ve her tarafın Türkler tarafından tutulduğunu anlattı. Fransızların kendi şereflerini kurtarmak için Ermenileri feda ettiklerini söyledi. Ancak bu konuşma kargaşalığı artırmaktan başka işe yaramadı. Büyük bir süratle hareket hazırlığını tamamlayan Fransızlar, 10/11 Nisan gecesi 01.00'de Urfa'yı terk ettiler. Fransız Kumandanı Hauger şehirden ayrılmadan önce Ermeni mahallesinde Dr. Beşliyan ile görüşerek, pek yakında büyük kuvvetlerle geri döneceğini söyleyerek vedalaştı. Fransızlar, kendileri şehirden sonra işgalin ilk gününden kendileriyle işbirliği yapan Ermenilerin katliama uğrayacağından adeta emin idiler. Şehirden ayrılan bu kuvvetlere Fransızlarla birlikte hareket ettikleri için

¹²⁵ Ali Saip, a.g.e., s. 150.

cezalandırıldıklarını düşünen pek çok Ermeni de katıldı. Böylece 1 Kasım 1919 tarihinde Urfa'yı işgal etmiş ve 8 Şubat 1920'den beri de Milli Kuvvetler tarafından muhasara altına alınmış olan Fransızlar şehri boşaltmış bulunuyorlardı¹²⁶.

Ali Saip Bey, Fransız Kuvvetlerini Cerablusa kadar izlemek ve geriye dönebilme ihtimaline karşı tedbir olmak üzere yüz kişilik bir jandarma müfrezesi hazırlatarak Teğmen Halil Münir Bey kumandasında Fransızları üç kilometre kadar geriden izlemesi için emir verdi¹²⁷.

Fransızlar Urfa'yı terk ederken, Cerablus'a kadar kendilerine refakat etmek üzere yanlarına Jandarma Mülazımı Ömer İzzet Efendi idaresinde on jandarma verildi. Kol Urfa'dan çıkar çıkmaz Binbaşı Hauger, Yüzbaşı Perrault'yu, 3. bölük kumandasında olmak üzere öncü çıkardı. Ayrıca iki Türk Jandarması ile birkaç Ermeni'yi de klavuz olarak görevlendirdi. Ali Saip Bey herhangi bir takviye kuvveti ile birleştiği takdirde tekrar şehre dönme ihtimali bulunan bu kuvveti ile birleştiği takdirde tekrar şehre dönme ihtimali bulunan bu kuvveti 3. km geriden takip etti. Şehirden aşağı yukarı 15 km. uzaklıkta bulunan Şebeke Mevkiine (Firuz Paşa Deresi) gelinceye kadar çevrede toplanmış bulunan aşiret kuvvetleri ile Fransızlar arasındaki elektrikli hava birdenbire bir çatışmaya dönüştü. Bu sırada Amerikan Yetimhanesi Müdiresi Miss Mary Karolyn Holmes'i ziyarete gitmiş olan Kuvayi Milliye kumandanı ve yanındaki heyet durumdan haberdar olur olmaz derhal olay yerine hareket etti. Buraya gelindiğinde Fransız artçılarıyla takiben Jandarmalar arasında çatışmanın başlamış olduğu görüldü. Fransız kuvvetleri aşiretler tarafından tamamen kuşatılmıştı. Binbaşı Hauger bir ara beyaz bayrak çıkartarak teslim olmak istedi ise de askerlerinin ateş kesmemeleri üzerine siperlerinden çıkmış olan aşiret kuvvetleri mühim kayıplar verdiler fakat bundan sonra çıkan kargaşalığın önüne geçilemedi ve akşam saatlerine doğru pek azı müstesna olmak üzere Fransız kuvveti imha edildi veya esir edildi. Daha evvel pişdar olarak çıkarılmış olan Yüzbaşı Perrault ve emrindeki kuvvetlerden 40 kişi kadar Şebeke'den kurtulmayı başardı ise de bunların büyük çoğunluğu tekrar yakalandı. Sadece üç kişilik bir grup kurtulmaya muvaffak oldu ve bunlar durumu Fransız makamlarına iletiler¹²⁸.

¹²⁶ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 50-51.

¹²⁷ Akalın, **Milli Mücadele'de Urfa**, s. 179.

¹²⁸ Kılınçkaya, **a.g.t.**, s. 53-54.

Yaşanan Şebeke olayıyla ilgili 6 Nisan 1920’de yapılan seçimlerde Urfa Mebusu seçilmiş olan Ali Saip Bey, Heyeti Temsiliye’ye 11 Nisan 1920’de bir telgraf çekmiştir. Çektiği telgrafta Fransızlar Urfa’dan çekildiklerini, çekilme esnasında yaşanan müessif hadise ile imha edildiklerini bildirmiştir¹²⁹.

¹²⁹ Ali Saip, **a.g.e.**, s. 162.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILMASI İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. Birinci Meclisin Açılışına Kadar Gelişen Olaylar

Damat Ferit Hükümeti Padişahında onayı ile itilaf devletlerinin isteği doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya göndermişti. Ancak Mustafa Kemal oraya gittiği zaman onların isteği doğrultusunda değil de Türk milletinin menfaatleri doğrultusunda hareket edince, Başta İstanbul Hükümeti ve itilaf devletleri üyeleri Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndermekten pişman olmuşlardı. O'nu geri çağırtmak için de padişah ve İstanbul hükümeti nezdinde baskı yapmışlardı. Bu baskı da sonuç vermiş, Mustafa Kemal geri çağırılmış ancak O istifa etmeyi tercih etmişti. Sivas Kongresi tamamlandıktan sonra 12 Eylül'de kongre aldığı bir kararla 13 Eylül'de bir genelge yayınlarak Millet'in güvenine layık yeni bir hükümet kuruluncaya kadar haberleşme yeri Sivas'taki Heyet-i Temsiliye olacaktır. Hükümet memurlarından isteyenler görevlerine devam edecek, istemeyenlerin yerine vekiller tayin olacak, görevini milli istekler aleyhine kullananlar cezalandırılacaktır denilerek bağımsız hareket dönemi başlamıştır. Arkasından İstanbul Hükümeti Abdülkerim Paşa'yı aracı koyarak ve Padişaha beyanname yayınlatarak Anadolu Hareketini ikna etme girişiminde bulunmuştur¹³⁰.

Cemal Paşa 24 Aralık 1919 tarihli emri ile Yunan ilerlemesine karşı durulacağını bildirmiştir. Bu arada seçimler yapıldı. Kuvay-ı Milliyeciler galip geldi. Mustafa Kemal, Kuvay-ı Milliyeci milletvekillerinden üç şey istemiştir. Birincisi; Mustafa Kemal Paşa'nın meclis başkanlığına seçilmesi, bu gerek hükümetin isteksiz tavrı, gerek İtilâf Devletleri'nin baskısından korkulması, gerekse Kuvay-ı Milliyeci milletvekillerinin tavrı değişikliği ve irade zayıflığı yüzünden gerçekleşmemiştir. İkincisi; Mecliste bir Müdafaa-ı Hukuk Grubunun kurulması, bunun yerine Felah-ı Vatan Grubu kurulmuştur. Üçüncüsü ve en önemlisi olanı ise; Misak-ı Milli'nin gerçekleşmesi. Bunu Mebusan Meclisi gerçekleştirmiştir. 12 Ocak 1920'de mutata törenle

¹³⁰ Selçuk Duman, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Nitelikleri**, Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, C. 12, N. 2, Ekim 2004, s. 1-2.

açılan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı Misak-ı Milli ile ilgili ilk ciddi çalışmasını 22 Ocak'ta yaptı. Felah-ı Vatan Grubu'nun 28 Ocak 1920 tarihli gizli toplantısında Misak-ı Milli mebuslar tarafından benimsenerek imzalanmış,17 Şubat 1920 tarihli açık oturumunda da Edirne mebusu Şeref Bey “ Türk Milleti ya ahdın şartlarını yerine getirecek ya da bu yolda şerefle silinip gidecek, fakat esir olmayacaktır.” dedikten sonra metni mebusların oylarına sundu. Oy birliği ve alkışlarla kabul ve ilan edildi. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin 17 Şubat 1920'deki açık oturumunda oybirliği ile karar altına alınıp ilan ettiği 6 maddelik kararlara "Milli Yemin", "Ahd-ı Milli" veya "Peyman-ı Milli" de denir¹³¹.

Bu beyanatta 16 Mart 1920'de işgal hareketi başlamış İstanbul'un işgaline karşı Mustafa Kemal Paşa'nın beyanata şöyle olmuştur. "... Bugün İstanbul'u zorla işgal etmek suretiyle Osmanlı Devleti'nin 700 senelik hayat ve hâkimiyetine son verildi. Yani bugün Türk milleti medeni kabiliyetinin, hayat ve istiklal hakkının ve bütün istiklalinin müdafaasına davet edildi"¹³².

16 Mart 1920'de İngilizlerle savaş ortakları Fransızlar ve İtalyanlar İstanbul'u eylemli olarak askeri işgal altına alınca üyelerinin büyük çoğunluğu Anadolu'daki Milli Mücadele'yi destekleyen Mebusan Meclis'i kapatıldı. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından bir bölümü, Rauf Bey başta olmak üzere, Milli mücadele yanlısı birçok üye ve yurtsever kişi İngilizler tarafından sürgün edilip gözaltına alındı¹³³.

Tüm bu gelişmeler üzerine “Heyet-i Temsiliye” namına Mustafa Kemal Paşa 19 Mart 1920 tarihinde Kolordu komutanlıklarına vilayetlere ve müstakil livalara hitaben yayınlanan bu tebliğe göre:

1. “Ankara’da salahiyyatı fevkaladeye malik bir meclis, umuru milleti tedvir murakabe etmek üzere içtima edecektir.

2. Bu meclise âza olarak intihab olunacak zevat, mebusan hakkındaki Şeraiti Kanuniyeye tâbidir.

3. İntihabatta livalar esas ittihaz edilecektir.

¹³¹ Duman, **a.g.m.**, s. 4.

¹³² Duman, **a.g.m.**, s. 5.

¹³³ Hıfzı Veldet Dedeoğlu, **İlk Meclis ve Milli Mücadele’de Anadolu**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990, s. 9-10.

4. Her livadan, beş âza intihab olunacaktır.

5. Her liva kazalarından celbedeceği müntehibi sanilerinden ve merkezi liva müntehibi sanilerinden ve liva idare Belediye meclisleriyle liva Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdarelerinin ve vilâyetlerde merkezi vilâyet heyeti merkeziyelerinden ve vilayet idare meclisiyle merkezi vilâyet belediye meclisinden ve merkezi vilâyet ile merkez kazası ve merkeze merbut kaza müntehibi sanilerinden mürekkep bir meclis tarafından aynı günde ve aynı celsede icra edilecektir.

6. Bu meclis âzalıgına her fırka, zümre ve cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi her ferdin de bu mücahede-i mukaddeseye fiilen iştiraki için müstakilen namzetliğini istediği mahalde ilâna hakkı vardır.

7. İntihabata, her mahallin en büyük mülkiye memuru riyaset edecek ve selâmeti intihaptan mesul olacaktır.

8. İntihab, rey-i hafi ve ekseriyeti mutlaka ile icra ve tasnifi ara, meclisin içlerinden intihap edeceği iki zat tarafından, fakat huzuru mecliste ifa edilecektir.

9. İntihab neticesinde, bilûmum âzanın imza veya zat mühürlerini muhtevi üç nüsha mazbata tanzim olunacak. Bir nüshası mahallinde alıkonularak diğeri iki nüshasının biri intihab olunan zata tevdi ve diğeri meclise irsal olunacaktır.

10. Azaların alacakları tahsisat, bilâhare meclisçe takarrür ettirilecektir. Ancak azimet harcırahları intihap meclislerinin masarifi zaruriye hesabıyla takdir edeceği miktar üzerinden, mahalleri hükümetlerince temin olunacaktır.

11. İntihabat, nihayet on beş gün zarfında ekseriyetle Ankara da içtimai temin edebilmek üzere itmam olunarak âzalar tahrik ve netice âzanın isimleriyle birlikte derhal işar edilecektir. »¹³⁴

Seçimler her ne kadar Ankara'dan Heyeti Temsiliyece yönlendirilmeye çalışılıyorsa da yine yörelerin kendi özgün koşullarına göre bir seyir izliyordu. Ülke 66 seçim çevresine ayrılmış 130 ve her seçim çevresinden de 5 milletvekilinin seçilmesi belirtilmişti. Buna göre yeni meclis 19 Mart tarihli genelge ile seçilen 330 milletvekiliyle İstanbul'dan gelebilecek milletvekillерinden oluşacaktı. İstanbul'dan kaç milletvekilinin geleceği bilinmediği için meclise katılacak milletvekili sayısı da

¹³⁴ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Milli Eğitim Basımevi, C. I, İstanbul 1970, s. 422.

bilinmiyordu. İstanbul'dan gelecekler belli olmadığı gibi, 66 seçim çevresinde de seçimler tam olarak yapılamamıştır. Örneğin Çatalca, Gelibolu, Kırklareli ve Tekirdağ'da seçim yapılamamıştır. Seçim yapılan bazı yerlerde ise istenilen sayıda milletvekili seçilememiştir. Bu durum Mustafa Kemal'in işine yaramış ve ulusal mücadelenin gerek düşünsel, gerekse eylemsel safhalarında kendine yararlı olacak kişilerin bu gibi milletvekili eksik olarak görünen yerlerden aday gösterilip, seçilmelerine imkân sağlamıştır¹³⁵.

19 Mart 1920 tarihli genelgede belirtilen hususlar doğrultusunda seçimlerin yapılması kararlaştırılmış ve meclisin açılış tarihi olarak ta 23 Nisan 1920 tarihi tespit edilmiştir. Meclisin açılış günü ile ilgili Mustafa Kemal Paşa özetle şu hususları belirtmiştir:

1. “Bimennihilkerim Nisanın 23 üncü Cuma günü, Cuma namazını müteakip Ankara da Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir.

2. Vatanın istiklâli, makamı retü hilâfet ve saltanatın istihlası gibi en mühim ve hayati vezaifi ifa edecek olan bu Büyük Millet Meclisinin yevmi küşadını cumaya tesadüf ettirmekle yevmi mezkûrun mebrukiyetinden istifade ve bilûmum mebusini kiram hazaratı ile Hacı Bayramı Veli camii şerifinde Cuma namazı eda olunarak envarı Kuran ve salâttanda istifaza olunacaktır. Badessalât lihyei saadet ve sancakı şerifi hamilen dairei mahsusaya gidilecektir. Dairei mahsusaya dâhil olmazdan evvel bir dua kıraatiyle kurbanlar zepholunacaktır. İşbu merasimde camii şeriften bed'ile dairei mahsusaya kadar kolordu kumandanlığınca kıtaatı askeriye ile tertibatı mahsusa alınacaktır.

3. Yevmi mezkûrun teyidi kutsiyeti için bugünden itibaren merkezi vilâyette vali beyefendi hazretlerinin tertibiyle hatim ve Buharii şerif tilâvetine bed'olunacak ve hatmi şerifin son akşamı teberrüken Cuma günü namazdan sonra dairei mahsusa önünde ikmal edilecektir.

4. Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren Buhari ve hatemati şerife kıraatine şuru edilerek Cuma günü ezandan evvel minarelerde salâvatı şerife okunacak ve esnayı hutbede hilâfet maabımız padişahımız

¹³⁵ İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985, s. 50.

efendimiz hazretlerinin namnamii humayunu zikredilirken zatı şevketsimati padişahîlerinin ve memaliki şahaneleriyle bilûmum tebaai mülûkânelerinin bir an evvel nail halâs ve saadet olmaları duası ilâveten tezkâr olunacak ve Cuma namazının edasından sonra da ikmalî hatmedilerek makamı muallâyî hilâfet ve saltanatın ve bilcümle aksamı vatanın balâsı maksadiyle vuku bulan mesai milliyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferdi milletin kendi ve killerinden mürekkep olan bu Büyük Millet Meclisinin tevdi eyleyeceği vezaiî vataniyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mevzeler irad olunacaktır. Badehu halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selâmeti ve istiklali için dua edilecektir. Bu merasimi diniye ve vataniyenin ifasından ve camilerden çıktuktan sonra bilâdî Osmaniyenin her tarafında makamı hükûmete gelinerek Meclisin küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta Cuma namazından evvel münasip surette mevlidi şerif okunacaktır.

5. İşbu tebliğin hemen neşri tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en ücra köylere, en küçük kıtaatı askeriye, memleketin bilûmum teşkilât ve müessesatına iblâğı temin edilecektir. Ayrıca, büyük levhalar halinde her tarafa tâlik ve mümkün olan mahallerde tabî ve teksir ve meccanen tevzi edilecektir.”¹³⁶

Meclis'in ilk toplantısında kimler vardı ve bunlar kimlerdi, kesinlikle bilinmiyor. Çünkü yoklama yapılmamıştı. Hiç kimse de bu konu üzerinde durmamış, toplantıda bulunan mebuslar sayısının, açılışa yeter olup olmadığını düşünmemişti. Her livanın 5 mebus çıkarılması istendiğine göre 66 livadan 330 mebusun seçilmesi gerekiyordu. Yürürlükte olması gereken hükümlere göre ise, milli meclisler mebus toplam sayısının yarıdan bir fazlasının hazır bulunmasıyla açılabilirlerdi. O halde Birinci Büyük Millet Meclisinin açılabilmesi için ilk toplantıda 166 üyenin bulunması gerekiyordu. Ne var ki, bu hesap, normal olarak, bütün livalarda seçim yapılması ve beşer mebus çıkarılması esasına göredir. Oysaki kaç livanın seçim yaptığı ya da yapacağı, kaç mebus seçtiği ya da seçeceği bilinemezdi. Seçimlerde adaylık koymak ve sadece oy vermek zorunluluğu olmadığından, her seçmen istediğine oy verebileceğinden ve bu sebeple seçilenlerin mebusluğu kabul edip etmeyecekleri bilinmediğinden yukarıdaki gibi bir çoğunluk hesabı yapılmasına imkân yoktu. Fakat iş bu kadarla da bitmemiş ve o sırada devlet yönetimi dışında, kendi başına kalmış durumda bulunan Elviye-i Selase

¹³⁶ Atatürk, a.g.e., s. 432.

bölgesindeki bazı livalar da seçime katılarak Ankara'ya 12 Mebus göndermiştir. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisinde bulunması gereken mebusların sayısı 294'ten 306'ya çıkmıştır. Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın koyduğu esas, yayınladığı talimat ve ilk toplantı gününde yaptığı konuşma gereğince, İstanbul Meclis-i Mebusanından gelip Meclise katılan 70 Mebusta eklenince sayı 376 olmuştur. Ayrıca İstanbul Meclisi Mebuslarından olup ta düşmanlarca tutuklanıp hapsedilmiş olan 14 kişinin de mebusluklarının kabulüne karar verilmiş, böylece Birinci Büyük Millet Meclisi mebuslarının toplamı 390'a yükselmişti. Buna göre çoğunluk sayısı 146 olması gerekirdi.

Ne var ki aylarca devam eden ve durmadan yenilenen seçimlerle, değişen ve yeniden katılan mebusların varacağı bu sayıyı, o sıralar da bilmek ve bulmak mümkün olamazdı. Olamayınca da, bilinen usuller ve hükümlere göre bir çoğunluk sayısı tesbit edilmesi mümkün olmamıştı¹³⁷.

2.2. Birinci Millet Meclisi'nin Açılışı ve İlk Çalışmaları

Heyeti Temsiliye'nin 19 Mart 1920 tarihli seçim talimatına göre seçilmiş olan milletvekilleri Nisan ayı başından itibaren Ankara'ya gelmeye başlamışlardır. O günün Ankara'sında Taşhan'dan başka yatacak yer pek olmayıp kiralık evde güçlükte bulunmaktadır. Bu nedenle sonradan Maarif Vekâleti iken yanan Erkek Öğretmen Okulu, milletvekillerine otel olarak ayrılmış, yemek içinde bir tabldot kurulmuştur. Bu arada Meclisin toplanacağı yer de ayrı bir sorun olmuş, nihayet şimdi Müze olan bina, 20.Kolordu ve Ankara Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin katkıları ile hazırlanmıştır. Bu bina, I. Dünya savaşının son yıllarında İttihad ve Terakki Fırkası tarafından Nümune Mektebi ve Kulüp olarak yapımına başlanmış, o sırada Fırkanın Ankara temsilcileri olan Memduh Şevket Bey (Esendal Elazığ IV üncü, Bilecik V-VIII inci dönem Milletvekili) Ankara'dan ayrılınca yerine atanan Necati Bey (Kurtuluş-Bursa I, II nci Dönem Milletvekili) tarafından binanın inşasına devam olunmuşsa da savaş koşulları içinde tamamlanması mümkün olamamıştır. Meclisin toplanma yeri olarak hazırlanmasına karar verildiği sırada binanın bir odasında Fransız işgal müfrezesinin komutanı oturmakta ve giriş kapısının önünde de Fransız bayrağı çekili bulunmaktadır.

¹³⁷ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet (1920) Milli Mücadele Tarihi 3*, Başnur Matbaası, Ankara 1970, s. 158-159.

Önce Fransız subayı binadan çıkarılmış, çatıya kiremitler döşenmiş, okullardan sıralar getirilerek toplantı salonunda oturulacak yerler düzenlenmiş, kürsü yaptırılmıştır. Artık bina açılışa hazırdır¹³⁸.

Meclisin toplanma tarihi başta 22 Nisan 1920 olarak belirlenmiş daha sonra Meclisin toplanması günü Perşembeden Cumaya geçirilerek evvela Hacı Bayram camiinde Cuma namazının edası ve oradan da o büyük cemaatle Meclise gidilerek ruhani, bir hava içinde toplanmasına karar verilmişti¹³⁹.

23 Nisan 1920’de Hacı Bayram Camiinde Cuma namazı kılındıktan sonra, caminin avlusunda büyük bir kalabalık toplanmıştı. En önde, yeşil örtülü bir rahlenin üstüne konulmuş olan, Kuran-ı Kerimi ve Lihye-i Saadet’i başının üstünde taşıyan bir kişi vardı. Törene katılmış olanların geçeceği yolun iki tarafına halk ve asker sıralanmış bulunuyordu. Yavaş yavaş sıralanmış bulunuyordu. Yavaş yavaş yürüyen ve her tip insandan meydana gelmiş olan bu alay, tekbir getire getire Meclis’in toplanacağı binanın önüne geldi ve durdu. Burada bir dua okunduktan ve kurbanlar kesildikten sonra Milletvekilleri binaya girdiler. Meclis, saat 14.45’de en yaşlı Milletvekili olan Sinop Milletvekili Şerif Bey’in bir söyleviyle açıldı. “Hüzzar-ı Kiram” diye başlayan bu söylevinde Şerif Bey, İstanbul’un, geçici olarak yabancılar tarafından işgal edildiğini ve bu suretle Hilafet makamının ve hükümet merkezinin istiklalini kaybettiğini, bu hale boyun eğmenin ise ecnebi esaretini kabul etmek demek olduğunu, hâlbuki öteden beri özgür olarak yaşamış olan Türk milletinin yine de aynı suretle yaşamak istediğini, esir olmayı şiddetle reddettiğini ve bundan dolayı bu meclisi topladığını söyledikten sonra, Milletimizin dâhili ve harici istiklal-i tam dâhilinde mukadderatını bizzat deruhte ve idare etmeye başladığını bütün cihana ilan ederek Büyük Millet Meclisini açıyorum demişti. Ertesi gün yani 24 Nisan’da bu meclis huzurunda Mustafa Kemal Paşa, geniş bir konuşma yaptı. Bu konuşmasında Mondros Mütarekesinden 23 Nisan 1920 tarihine kadar geçen zaman içindeki olayları özetleyen Mustafa Kemal Paşa aynı gün bu meclise başkan seçildi¹⁴⁰.

¹³⁸ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, C. I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 40.

¹³⁹ Yunus Nadi, **Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Açılışı ve İsyenlar**, Hisar Matbaası, İstanbul 1955, s. 27-28.

¹⁴⁰ Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1978, C. III, s. 94-95.

Mustafa Kemal Paşa, 24 Nisan 1920 tarihli oturumunda hükümetin kurulması hakkında teklifini yaptı. Derhal bir hükümet kurulmasını isteyen bu teklifte, Mustafa Kemal Paşa şu esasları savunmuştur.

1. Tarih tecrübelerine, Esas Teşkilat Hukuku ilkelerine(yani ilmi verilere) ve halen içinde bulunulan şartlara göre memleketin milli kuvvetlerini merkezi bir teşkilatta birleştirmek bir zarurettir.

2. Bu teşkilat fiili yani gayr-i mesul ve Osmanlı Anayasa metinleri gereğince kurulmamış olmamalıdır, bu takdirde sürekli ve ömürlü olamaz. Bizzat Meclis bir hukukilik ve meşruiyet ihtiyacının eseridir. Şu halde milli vicdanın ifadesi olan Meclisin yapacağı kanunlara bağlı bir hükümetin kurulması şarttır.

3. Meclis, hükümeti (İcra Heyeti'ni) kontrolle yetinecek “koruyan ve inceleyen” bir murakıb ve müdekkik “bir yasama organı değildir, milletin mukadderatına bu sıfatla ve kuşbakışı bakamaz. Fakat bu mukadderata “bilfiil iştilgal etmek” zorundadır. Mesele normal bir yürütme-yasama mekanizması, parlamenter bir sistem kurmak değildir, tarihte olağanüstü zamanlar ve durumlar karşısında uygulanmış hal suretlerine başvurmak gerek: Meclisi tatil ederek icra organına fazla yetkiler vermek yahut da aksini yaparak, yasama organını (Meclis) kuvvetlendirerek, idareyi birkaç şahsın eline geçirmemek ve icra kuvvetini tabiatıyla zayıflatmak. Büyük Millet Meclisi'nin şahıs rejimine karşı reaksiyonunu gösteren birinci tezin, aynı zamanda İslam Amme Hukuku kaideleri de göz önünde bulundurularak, benimsemesi icap eder. Bu takdirde ikinci şık kabul edilecek, Meclis yasama ve yürütme yetkilerini toplamış olacaktır. Bundan dolayı, Meclis yasama yürütme yetkilerini kendisinde toplamış olmalıdır.

4. Meclis günlük politika ve idare işlerinin ayrıntısına kadar inemeyeceğinden ve meşgul olamayacağından kendi içlerinden bir heyet seçmelidir. Belli hükümet işlerine göre ayrılmış dairelerin idaresi, bu heyet üyelerine verilmelidir. Üyeler münferiden ve müştereken(heyet halinde) meclise karşı sorumlu olmalıdır. Heyetin adı “Heyet-i İcraiye” olmalıdır. Üyelerine de “Vekil” denmelidir.

5. Meclisin kendisi için seçeceği başkan, meclisi temsil etmeli, fakat icra heyetinin de başkanı olmalıdır. Başkan, meclis adına yaptığı tasarruflardan dolayı, diğer

vekiller gibi meclis karşısında sorumlu olmalıdır. Bu ağır bir ödevdir. Zira sorumluluk hem meclisi hem de icra heyeti başkanlığından doğmaktadır.

6. Reissiz bir hükümet vücuda getirmek zarureti içindeyiz. Çünkü Padişah-Halife hem Osmanlıların, hem de bütün Müslümanların başı olmakla beraber zor ve tehdit altındadır. Bu sebeple geçici dahi olsa, Anadolu'da bir hükümet reisliği veya bir padişah vekilliği kurmak doğru olmaz. Maksat Padişah-Halifenin kurtarılmasıdır. Bu çetrefil durumdan kurtulmak Başka bir makama devlet reisliği yetkileri vererek o makamı gayrimesul tanımakta yine felaketli sonuç doğurur. Bu çetrefilli durumdan kurtulmak için İslam siyasi prensiplerine başvurularak, şöyle bir tesviye suretine varılabilir. Seçimle iş başına gelen Meclise sınırlı yasama yetkileri vermekten ziyade, onu milli iradenin yegâne merkezi yapmak ve böylece tanımak gerekir. Şu halde, Meclisten daha üstün bir hukuki ve siyasi kuvvet (milli egemenliği kullanacak daha üstün bir organ) bulunmayacaktır.

7. Türkiye'nin siyasi tarihinde, taklit hükümet rejimleri vardır. İstibdatlar vardır. Teklif bu olaylardan alınan derslere göre yapılmaktadır. Karar, Meclis Umumi Heyetindedir. Fakat dağılma ve yıkılma tehlikesi vardır. Devlet işleri mercisiz kalmıştır. Bu olağanüstü durum süratle hareket edilmesini gerektirmektedir¹⁴¹.

Mustafa Kemal Paşa'nın hükümetin teşkili hakkındaki teklifi, mebuslar tarafından coşkuyla karşılanmış, söz alan mebuslar şimdiye kadar yaptıklarından dolayı Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'ye minnet ve şükranlarını dile getirmişlerdir. Fakat Refik Bey (Konya) bu teklifin hemen oylanmasına itiraz ederek, konunun çok önemli olduğunu, bunun için Mustafa Kemal Paşa'nın teklifinin basılarak herkese dağıtılmasını ve ondan sonra herkesin bu teklif hakkında düşüncelerini söylemesini istedi. Meclisteki görüşmeler bu nokta üzerinden devam ederken, Mustafa Kemal Paşa tekrar söz alarak şunları söylemiştir:

“Efendiler! Bütün maddi ve manevi mesuliyeti Heyet-i Temsiliye namı altında bulunan heyet üzerine almış ve 16 Mart 1920 tarihinden bu dakikaya kadar bütün acı safhalara, manzaralara karşı ifayı vazifeyi fevkalade bir vazife bilmiştir. Bu mesuliyet çok ağırdır. O heyeti artık bu ağır yükün altında bırakmayınız, bu dakikadan itibaren

¹⁴¹ Yavuz Aslan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 26-27.

teklif ediyorum, derhal mukadderat-ı memleketi deruhte buyurunuz. Bundan içtinap etmeye lüzum yoktur. Bu vazife o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihidir ki, bu koca mesuliyeti içinizden üç, beş kişiye tahmil etmekle iktifa edemeyiz. Bütün bu Meclis bütün manasıyla mesul olmak lazım gelir. Millet bizi ancak bunun için gönderdi, bizi buraya beş kişinin eline milleti terk edelim diye göndermemiştir.” Mustafa Kemal Paşa, teklifinin basılıp dağıtılması isteğine de karşı çıkarak, gerekiyorsa tekrar tekrar okunmasını görüşmeler sonunda da oya konulmasını istedi. Tekrar bazı itirazlar olmuşsa da biraz sonra görüşmeler yeterli görülerek, Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi aynen kabul edilmiştir¹⁴².

Muvakkat İcra Encümeni geçiş döneminin yürütme organıdır. Bu geçiş dönemi, 25 Nisan 1920'den 3 Mayıs 1920'ye kadar sürmüştür. Bu kısa süre içerisinde Muvakkat İcra Encümeni'nin bir kararnamesi olmadığı için ve yaptığı işler bir yere kaydedilmediğinden faaliyetleri hakkında fazla bilgi yoktur.

İlk İcra (Yürütme) Organı, Muvakkat İcra Encümeni'dir.(Geçici Hükümet) Mecliste 25 Nisan 1920 günü yapılan oturumda birtakım öneriler verilmiş, içlerinden Celaleddin Arif Bey'in teklifi Meclisçe benimsenmişti. Meclis, Celaleddin Arif Bey'in kabul edilen önergesi gereğince, 25 Nisan 1920 tarihli beşinci oturumunda, Muvakkat İcra Encümeni'nin seçimine başlanmış ve Celaleddin Arif Bey'in önergesi doğrultusunda seçimler yapılmıştır. Yapılan ilk tur oylama sonucunu, Celaleddin Arif Bey açıklamıştır. Bu ilk tur oylama sonucunda, Celaleddin Arif Bey, Cami Bey, Bekir Sami Bey Muvakkat İcra Encümenine seçilmişler, diğer adaylar ise çoğunluk oyunu dolduramamışlardır. Encümenin ilk üç üyesi seçildikten sonra, ikinci tur oylamalara geçilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey'in seçime girmeden İcra Heyetinin tabii üyesi olmasını teklif etmiş ve teklif Meclis Genel Kurulu tarafından da kabul görmüştür. Yapılan ikinci oylama da Fevzi Paşa, 58 oy alarak encümene dâhil olmuştur. Daha sonra yapılan üçüncü tur oylama da ise, en çok oy alan iki adayın üye olması kararlaştırılmış ve yapılan seçim sonrası, Hamdullah Suphi Bey, Hakkı Behiç Bey Muvakkat İcra Encümeni'ne dâhil olmuştur. Böylece Muvakkat İcra Encümeni üyesi altıya tamamlanmıştır.

1. Celaleddin Arif Bey (Erzurum Milletvekili)

¹⁴² Aslan, **a.g.e.**, s. 28.

2. Cami Bey (Aydın Milletvekili)
3. Bekir Sami Bey (Amasya Milletvekili)
4. Fevzi Paşa (Kozan Milletvekili)
5. Hamdullah Suphi Bey(Amasya Milletvekili)
6. Hakkı Behiç Bey(Denizli)

Not: İsmet Paşa seçimlere girmeden Mustafa Kemal Paşa'nın teklifi üzerine Encümenin tabii üyesi olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'da Büyük Millet Meclisi Reisi olması sıfatıyla, hükümetin teşkiline dair karar gereğince, Encümeninde başkanıdır. Böylece seçimle işbaşına gelmiş bu kişiler tarafından 8 kişilik geçici bir hükümet kurulmuştur. Muvakkat İcra Encümeni adı ile kurulan bu heyet, Büyük Millet Meclisi'nin ilk yürütme organı kısacası ilk hükümettir. Mecliste oluşturulan bu ilk heyet için demokratik bir yol olan seçim sistemi kullanılmıştır. Artık Ankara'da yeni bir meclis açılmış, yeni bir hükümet kurulmuştu. Bu hükümetin başkanlığını da Mustafa Kemal Paşa yürütüyordu. Böylece bu yönetim şeklinin adı konulmamakla beraber cumhuriyetti. Encümenin kuruluş amacı; İcra Vekilleri Heyeti'nin Seçim Kanunu'nun hazırlanması işi ve daha sonra da vekillerin seçiminin uzun süreceği düşünüldüğünden memleketi hükümete bırakmamak ve işlerin bir an evvel yoluna konulması içindir. Çok geçmeden Hakkı Behiç Bey meclis içerisinde tam güvenilirliği sağlayamadığı düşüncesiyle istifa etmiş, Mustafa Kemal Paşa bunu üzüntü ile karşılamıştır. Bu istifa üzerine İsmail Fazıl Bey söz almış ve bu istifanın sebebinin meclis içerisindeki güvensizlik değil de, milletvekillerinin henüz birbirlerini tanımamasından kaynaklandığını söylemiştir¹⁴³.

Muvakkat İcra Encümeni'nin seçimi yapıldıktan hemen sonra, icra vekillerinin ne şekilde seçileceğini belirlemek için kanun tasarısı hazırlayacak olan, Lahiya Encümeni'nin seçimine geçilmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin 25 Nisan 1920 tarihli altıncı oturumunda yapılan seçim sonucunda, Lahiya Encümeni şu şekilde oluşmuştur.

1. Rıza Nur (Sinop)
2. Celaleddin Arif Bey (Erzurum)

¹⁴³ Ayşegül Demirden Yüzgeç, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006, s. 50-52.

3. Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)
4. Yunus Nadi Bey (İzmir)
5. Hamdullah Suphi Bey (Antalya)
6. Hakkı Behiç Bey (Denizli)
7. Sırrı Bey (İzmit)
8. Refik Bey (Konya)
9. Şeyh Servet Efendi (Bursa)
10. Haydar Bey (Kütahya)
11. Emir Paşa (Sivas)
12. Abdulhalim Çelebi Efendi(Konya)
13. Besim Atalay (Kütahya)
14. Ahmet Ferit Bey (İstanbul)
15. Abdülkadir Kemali Bey (Kastamonu)¹⁴⁴.

Layiha Encümeni hemen çalışmalarına başlamış ve ilk iş olarak beş maddelik İcra Vekilleri Heyeti'nin seçilmesine dair kanun tasarısını hazırlamıştır. Bu kanun tasarısı hazırlanırken Mustafa Kemal Paşa'nın hükümetin teşkiline ilişkin vermiş olduğu tekliften yararlanılmış ve Meclis Başkanı, hem yasama hem de yürütme organının başkanı olarak belirlenmesine rağmen, İcra Heyeti'ni oluşturacak vekiller bizzat meclis tarafından seçilecekti. Büyük Millet Meclisi, 1 Mayıs 1920 tarihinde, “İcra Vekilleri Suret-i İntihabına” dair kanun tasarısının genel mahiyeti üzerindeki görüşmelere başlandı. Görüşmelere başlandığı sırada, Celaleddin Arif Bey söz alarak, “Malumu âliniz bizdeki mevcut nezaretlerde bir Harbiye ve bir de Bahriye var idi. Bugün maalesef ayrıca bahriye için bir vekâlet tesis edebilmek imkânı olmadığından bunun için her ikisini de birleştirerek Müdafaa-i Milliye dedik” diye belirterek Bahriye ve Harbiye Nezaretlerinin birleştirme sebepleri üzerinde durmuştur. Daha sonra söz alan

¹⁴⁴ Aslan, a.g.e., s. 42-43.

Ragıp Bey (Kütahya Milletvekili) ise, buna kesinlikle karşı çıkmıştır. Böylece mecliste ilk muhalif hareketler görülmeye başlamıştır¹⁴⁵.

25 Nisan 1920'de kurulan Lahiya Encümeni, hemen çalışmalarına başlamış ve bir haftalık (25 Nisan -1 Mayıs) çalışma sonucunda, beş madde halinde hazırladığı icra vekillerinin seçimine dair kanun tasarısı Büyük Millet Meclisi'ne sunmuştur. Meclis'in Mayıs 1920 tarihli birinci oturumunda, kanun tasarısı görüşülmeye başlanmıştır. İlk sözü Lahiya Encümeni adına Celaleddin Arif Bey olarak, hazırladıkları kanun tasarısı hakkında bilgi vermiştir¹⁴⁶.

Program mecliste okunmuş daha sonra milletvekilleri söz almışlar ve söz alan milletvekilllerinden bazıları bu programları beğendiklerini söylemişlerdir. Böylelikle İcra Vekilleri Heyeti Programı kısa geçen görüşmeler sonrasında kabul edilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin üyeleri, Meclis içerisinde meclis üyelerinden gösterilecek olan adaylar arasından Meclis Genel Kurulunca seçilecektir. İcra Vekilleri Heyeti sistemi 29 Ekim 1923 tarihinde "Kabine Sistemi"ne geçilmesiyle son bulmuştur¹⁴⁷.

2 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilen icra vekilleri seçim kanununun ikinci maddesine göre, mebuslar kendi aralarından diledikleri birini vekil seçmekte idiler. Çok geçmeden bu seçim usulünün birçok mahzurları ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, bu durum vekiller arasında tam bir tesanüdün oluşmasını önlemiş ve bu yüzden sık sık vekil değişikliklerine yol açmıştır. Ayrıca seçim usulünün de kullanışsız olduğu kanaatine varılmış olacak ki, bu seçim şekli değiştirilmek istenmiştir¹⁴⁸.

Hemen ertesi günü,3 Mayıs 1920 de, Bakanların seçimi yapıldı ve ilk Büyük Millet Meclisi Hükümeti aşağıdaki şekilde kuruldu:

Bakanlar Kurulu Başkanı (Başbakan): Mustafa Kemal Paşa (Ankara) Meclis Başkanı aynı zamanda Bakanlar Kurulu Başkanı olduğundan ayrıca seçim yapılmamıştır.

1. İçişleri Bakanı: Cami bey (Aydın)

2. Adalet Bakanı: Celaleddin Arif Bey (Erzurum)

¹⁴⁵ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 53.

¹⁴⁶ Aslan, **a.g.e.**, s. 43.

¹⁴⁷ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 54.

¹⁴⁸ Aslan, **a.g.e.**, s. 69.

3. Bayındırlık Bakanı: İsmail Fazıl Paşa (Yozgat)
4. Dışişleri Bakanı: Bekir Sami Bey (Amasya)
5. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Adnan Bey (İstanbul)
6. Ekonomi Bakanı: Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)
7. Maliye Bakanı: Hakkı Behiç Bey (Denizli)
8. Eğitim Bakanı: Dr. Rıza Nur Bey (Sinop)
9. Milli Savunma Bakanı: Fevzi Paşa (Kozan)
10. Genel Kurmay Başkanı İsmet Bey (Edirne)¹⁴⁹.

4 Eylül 1920 günü, Dâhiliye Vekâleti için seçim yapılmıştır. Bu seçimde Mustafa Kemal Paşa'nın adayı Refet Paşa ile Tokat Mebusu Nazım Bey arasında çekişmeli bir seçim geçmiştir. Nazım Bey fazla oy almış taraf olarak görevi devralmış ve M. Kemal Paşa ile görüşmek istemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa bu isteği reddetmiştir. Böylece Meclis Başkanı olarak Nazım Bey'in Dâhiliye Vekilliğini onaylamadığını belli etmiştir. Ayrıca üzerine varılarak istifa ettirilmiştir. 4 Kasım 1920'de Çorum Milletvekili Fuat Bey ve 44 arkadaşı İcra Vekilleri Heyeti'nin seçimine dair kanun tasarısında bulunan "Büyük Millet Meclisi Reisi'nin meclis azalarından göstereceği namzetler meyanından ekseriyeti mutlaka ile intihap olurlar" şeklindeki maddenin değiştirilmesini teklif etmişlerdir. Bu teklife göre, Vekiller Heyeti'ne Meclis Reisi'nin uygun göreceği kişiler arasından seçim yapılacaktır. Bu teklif yapılırken, seçilen vekiller arasında daha sonradan sorunlar yaşanması ve heyetin uyum içerisinde çalışmaması bundan dolayı da zaman kaybı yaşanması gösterilmiştir. Ancak, bu teklif karşısında mecliste şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Karesi Milletvekili Hasan Basri Bey memleketi kurtarmak amacıyla toplanmış olan bu mecliste farklı yerlerden gelen mebuslar arasında farklı görüşler olmasının doğal olduğunu belirterek, aynı şeyleri düşünen insanlarla çalışmanın meclis ve halk hâkimiyetine ters olduğunu belirtmiştir. Konuşmasının son bölümünde ise, "Liste usulü kabul edilecek ise, bendenizce Meclisin hiç intihabına hacet kalmaz. Reis istediğini kabul, istemediğini reddeder" demiştir. 1922'ye gelindiğinde, "Vekiller Heyeti'nin Vazife ve Mesuliyetine İlişkin Kanun Teklifi" görüşülürken vekillerin seçilme şekillerinin değiştirilmesi için birtakım

¹⁴⁹ Goloğlu, a.g.e., s. 170-171.

teklifler olmuş, Meclis Reisinin aday göstermesi şeklindeki uygulamanın iptal edilmesi ile ilgili ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Yapılan görüşmeler ve tartışmalar neticesinde böyle düşünenlerin görüşleri ağır basmış ve Meclis Başkanının aday gösterme olayı sona ermiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa bundan kendisine güven duyulmadığı gerekçesiyle rahatsız olmuş ve Meclis Reislği ile Başkomutanlıktan istifa edeceğini duyurmuştur. Kazım Karabekir Paşa'da M. Kemal'e çektiği telgrafta istifa etmemesini istemiştir¹⁵⁰.

İcra Vekilleri Heyeti istifa edip, yenilerinin seçimine kadar görevlerine devam etmeleri kabul edildikten sonra, Ali Şükrü Bey (Trabzon), İcra Vekilleri Riyasetine vekâlet edecek kimse bulunmadığını iddia ederek, İcra Vekilleri Heyeti Riyasetinin boş olduğunu ve bunun için İcra Vekilleri Heyeti Reisi'nin hemen seçilmesini istemiştir. Ancak bu isteği kabul edilmeyerek, 12 Temmuz 1922 tarihine bırakılmıştır. Meclisin 12 Temmuz günlü birinci oturumunda, yeni kanun gereğince İcra Vekilleri ve İcra Vekilleri Reisinin seçimine geldi. Yapılan seçim sonucunda, yeni İcra Vekilleri Heyeti şu şekilde tespit edildi:

1. İcra Vekilleri Heyeti Reisi: Hüseyin Rauf Bey (Sivas)
2. Şer'îye Vekili: Abdullah Azmi Bey (Eskişehir)
3. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi: Fevzi Paşa (Kozan)
4. Müdafaa-i Milliye Vekili: Kazım Paşa (Balıkesir)
5. Hariciye Vekili: Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)
6. Maliye Vekili: Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane)
7. Maarif Vekili: Vehbi Bey (Karesi)
8. Adliye Vekili: Celaleddin Arif Bey (Erzurum)
9. İktisat Vekili: Mahmut Esat Bey (İzmir)
10. Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekil Vekili: Dr. Fuat Bey (Bolu)
11. Nafia Vekil Vekili: Reşad Bey (Saruhan)

¹⁵⁰ Yüzgeç, a.g.t., s. 54-55.

12. Dâhiliye Vekil Vekili: Ata Bey (Niğde)¹⁵¹.

Birinci Büyük Millet Meclisi olağanüstü şartlarda kurulmuş bir meclis olduğu için kullandığı yetkilerde olağanüstüdür. Meclisin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanununun birinci maddesinde “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” derken, egemenliğin millete ait olduğunu ve yalnızca millet tarafından kullanılabileceğini vurgular. İkinci maddede ise, yasama ve yürütme, Büyük Millet Meclisi’ne bırakılmıştır. Bu madde de yargı yetkisinden bahsedilmemesine rağmen de kendinde görmüştür. Bu durum Kuvvetler Birliği esasını doğurmuştur. Kuvvetler Birliği İlkesinin uygulanmasındaki temel amaç, ülkenin savaş halinde bulunması ve bu buhranlı uygulanmasındaki temel amaç, ülkenin savaş halinde bulunması ve bu buhranlı dönemde, tüm gücü tek elde toplama isteğidir. Milli Mücadelenin kazanılması için emirlerin tek elden çıkmasını ve yine aynı şekilde kontrol edilmesini sağlamak ve suçlu görülen kişilerin cezalandırılmasında adaletin yerini bulması için tüm kuvvetlerin Meclisin elinde bulundurulması uygun görülmüştür. Mustafa Kemal’in “Kuvvetler Birliği” konusundaki düşünceleri mecliste birtakım görüş ayrılıklarına sebebiyet vermişti. Bu düşüncelerin esasını yasama-yürütme ve yargı gibi güçlerinin tümünün meclis tarafından kullanılması ve bu şekilde ülkedeki her alanda tek söz sahibi olarak meclisin tanınmasıydı. Bir grup mebus, “Hakkında Padişah Buyruğu Çıkarılması Gereken İşler” diye bazı işleri ayırarak meclisi söz söyleme de ve karar vermede tek yetkili mercii olarak görmüyorlardı. Ulusal iradede sultanın hiç yeri olmadığından rahatsız olanlara karşı meclis kesin çözüm üretmek zorundaydı. Büyük Millet Meclisinin meşruluğunun sorgulanmasına kadar giden sorun, bu süreçte 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile çözülmüştür¹⁵².

Komisyona gönderilen program, tam iki ay sonra 18 Kasım 1920 tarihinde Meclis’in 99. toplantısında özel komisyon raporu ile birlikte yeniden Meclis’in 99. toplantısında özel komisyon raporu ile birlikte yeniden Meclis gündemine girdi ve komisyonda “Teşkilatı Esasiye Lahiyası” (Anayasa Tasarısı) adı ile iki ay süren çetin tartışmalardan sonra Meclis’in 20 Ocak 1921 tarihli 135. toplantısında kabul edilerek yasalaştı. Bu ilk anayasa 23 madde ve ek maddeden oluşmaktadır. Büyük Millet Meclisi ile ilgili ilk 9 maddesi şunlardır:

¹⁵¹ Aslan, **a.g.e.**, s. 90-91.

¹⁵² Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 57.

Madde 1. Egemenlik bağımsız, koşulsuz ulusundur. Yönetim biçimi halkın kendi yazgısını doğrudan doğruya ve eylemli olarak kendisinin yönetmesi temeline dayalıdır.

Madde 2. Yürütme erki ve yasama yetkisi ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde belirir ve toplanır.

Madde 3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir ve hükümeti "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" adını taşır.

Madde 4. Büyük Millet Meclisi iller halkından seçilen üyelerden oluşmuştur.

Madde 5. Büyük Millet Meclisi'nin seçimi iki yılda bir yapılır. Seçilen üyelerin üyelik süresi iki yıl olup yeniden seçilmeleri caizdir. Eski Meclis sonraki Meclis'in toplanmasına değin görevini sürdürür. Yeni seçimlerin yapılmasına olanak bulunmazsa toplantı dönemi yalnız bir yıl uzatılabilir. Büyük Millet Meclisi üyelerinin her biri kendisini seçmiş olan ilin özel vekili olmayıp bütün ulusun vekilidir.

Madde 6. Büyük Millet Meclisi'nin Genel Kurulu Kasım başında davetsiz toplanır.

Madde 7. Şeriat kurallarının yerine getirilmesi, bütün yasaların konulması, değiştirilmesi, kaldırılması, anlaşma ve barış yapılması, vatanın savunulması için savaş ilanı gibi temel hak ve yetkiler Büyük Millet Meclisinindir. Kanunların ve tüzüklerin düzenlenmesinde halkın işlemlerine ve gereksinimlerine en uygun fıkıh ve hukuk kuralları ile saygı ve davranış temel olarak alınır. Bakanlar Kurulu'nun görev sorumluluğu özel yasa ile belirlenir.

Madde 8. Büyük Millet Meclisi, hükümetinin bölünmüş olduğu dairelere özel yasa uyarınca kendisince seçilen bakanlar aracılığıyla yönetir. Meclis, yürütmeye ilişkin konularda bakanlara yön verir ve gerektiğinde onları değiştirir.

Madde 9. Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nca seçilen başkan, bir seçim dönemi içinde Büyük Millet Meclisi'nin başkanıdır. Bu kimlikle meclis adına imza koymaya ve Bakanlar Kurulu kararlarının onaylamaya yetkilidir. Bakanlar Kurulu (üyeleri) içlerinden birini kendilerine başkan seçerler. Ancak Büyük Millet Meclisi Başkanı, Bakanlar Kurulu'nun da doğal başkanıdır.

Bu dokuz maddeden sonra geri kalan 14 madde, yönetime, il, ilçe ve bucaklara, genel müfettişlik konusuna ilişkin kuralları; ek madde ise bu yasanın uygulanmasına ilişkin düzenlemeleri içerir. Bu ek madde yasanın ayrıca 4,5 ve 6.maddelerinin ancak yurdun düşmandan kurtarılmasından sonra Büyük Millet Meclisi üye tam sayısının üçte iki çoğunlukla karar verilmesi üzerine yeni seçimlerden başlayarak uygulanacağı kuralını koymuştur¹⁵³.

2.3. Büyük Millet Meclisi Adının Benimsenmesi

23 Nisan 1920'de büyük bir dinsel törenle açılarak tarihi bir vakayı başlatan meclisin adı ne olacaktı? Meclisin adı konusundaki ilk tartışmanın 11 Nisan 1920 günü Vilayette yapılan toplantı da yapıldığı görülmektedir. İslamistler genellikle meclisin adının Meclis-i Kebir veya Meclis-i Kebir-i Milli, Türk Ocağı sempatizanı milletvekilleri ise Kurultay olmasını istemiştir. Osmanlıcı olanlar ise devletin devamlılığını sağlamak için Ankara'da toplanan meclise de doğrudan doğruya Meclis-i Mebusan denmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Geçici de olsa, meclis açılmadan önce, ulusalcı ve inkılâpçı milletvekilleri meclisin adının Büyük Millet Meclisi olmasına karar vermiş olacaklar ki Şerif Bey meclisi açılış konuşmasında“ Büyük Millet Meclisini açıyorum” cümlesini kullanmıştır. Meclis açılıp çalışmalara başladıktan sonra, ad karışıklığı verilen önerelerde açıkça ortaya koymuştur. Müfit Efendi 24 Nisan 1920 tarihli önergesiyle meclisin ünvanının tayinini istemiştir. 25 Nisan'da Emir Paşa ve arkadaşları verdikleri ortak önergede, Şerif Bey'in söylevinde kullandığı cümleyi benimseyerek, Büyük Millet Meclisi adını kullanmıştır. Aynı gün bir başka önergede meclisi fevkalade deyimine yer verilmiştir. Daha sonra, meclisin toplanış nedenlerini kamuoyuna açıklamak için Hamdullah Suphi'nin kaleme aldığı meclis bildirisinde, Afyon Milletvekili Mehmet Şükrü'nün, Hıyaneti Vataniye yasası önerisindeki Büyük Millet Meclisi (B.M.M.) adı kullanılmıştır.

İcra vekillerinin seçimi yasası meclise sunulurken, Meclis ikinci başkanı olan ve yasanın savunucusu üzerine alan Celaleddin Arif Bey (Erzurum) ilk görevlerinin meclisin adını koymak olduğunu belirttikten sonra, Hıyaneti Vataniye kanununda yer alan Büyük Millet Meclisi adının kendilerince de benimsendiğini belirtmiştir. İcra

¹⁵³ Velidedeoğlu ,a.g.e., s. 75-76.

Vekilleri Heyeti kararlarını meclis Başkanı olarak imzalayan Mustafa Kemal'de B.M.M. adını kullanmıştır. Adlar, farklı düşünce de olan insanların özlemlerini yansıttığı için bir süre daha meclisin adı konusunda karışıklıklar sürmüştür. Hatta ilk defa B.M.M. adını kullananlar bile fevkalade bir hadise karşısında meclisin sıfatının değiştirileceğinden söz etmişlerdir. 15 Ağustos 1920 tarihinde Hukuk-u Esasiye Encümeni hazırladığı rapora, encümenin ivedilikle çözmesi gerekli sorunun içerisine meclisin adı ve tanımını da koymuştur. Encümen, Meclis'in tanımını yaparken B.M.M. adını benimsenmiştir. Böylece selahiyeti fevkaladeye haiz olmak üzere Ankara'da toplanan meclisin adının B.M.M. olduğu kesinleşmiştir¹⁵⁴.

2.4. Meclis'in Genel Yapısı

Türk Milletli Parlamenter sistemle ilk kez 1876 Anayasa'sı ile tanıştı.1877'de bu fiilen uygulanmaya başlandı. O dönemde Osmanlı Parlamentosu Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan'dan oluşuyordu. Meclis-i Mebusan'ı halk, Meclis-i Ayan'ı Padişah seçiyordu. Meclis-i Mebusan altı dönem toplanabildi. Meclis toplandıktan sonra hep şu tartışmalar yaşandı: Acaba meclis mi daha üstündür, yoksa Padişah mı? İrade-i milliye mi, irade-i seniyye mi? Uygulamalara bakıldığı zaman görülür ki Padişah daha üstündür. Padişah'ın bu üstün vasfı meclislerin kapatılmasına neden olmuştur.

Ankara'da meclisin açılışından önceki günlerde, bu meclisin niteliği konusundaki, tartışmalarda da Mustafa Kemal'in bu konulardaki duyarlılığını gözlemek mümkündür. Atatürk Amerika ve Avrupa'daki sistemleri inceledikten sonra Tevhidi Kuva sistemini kabul etti. Büyük Millet Meclisi'nin bütün kuvvetleri nefsinde toplaması idi. "Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir" esası kabul edildiğinden Milli Hakimiyet'in tam olarak yalnız Tevhidi Kuva esasında toplandığına inandı. Velayeti amme bu suretle Büyük Millet Meclisi'nde toplandı. Tevhidi Kuva sisteminde halk tarafından mebuslar seçildikten sonra mecliste toplanan mebuslar aralarından birisini Cumhurbaşkanı seçerler. Cumhurbaşkanı da yine mebuslar arasından Başvekili seçer. Başvekil yine mebuslar arasından kabine azalarını seçmektedir. Bu suretle icra kuvveti tamamen mebuslardan seçilmektedir. İcra ve teşri kuvvetler bu şekilde birleştirilmek suretiyle Tevhidi Kuva kurulmaktadır. Tevhidi Kuva'da hükümet kanun layihalarını

¹⁵⁴ Güneş, a.g.e., s. 56-58.

hazırlayabilir. Buna mukabil de mebuslar vekilleri istizaha çekerek düşürebilir. Güvenoyu verilebilirdi. Meclisi ne Başvekil ve ne de Cumhurbaşkanı dağıtamıyor, ancak meclisin feshine ancak meclis karar verebiliyordu. Bu şekilde bir muvazene kurulabiliyordu. O dönemin fikir adamlarından Ziya Gökalp, Celal Nuri, Profesör Veli, Aġaoġlu Ahmet, Yusuf Akçura ve Mustafa Rahmi'nin bulunduġu bir kurul kuruldu. Bu kurul iki dereceli seçim ve şef sistemine dayanan bir rejimi benimsedi. Ne bir dereceli seçim sistemini ne de nispi temsil usulünü kabul etmedi. Meclis, Dünya Anayasa tarihinde pek benzeri olmayan iki seçimle (7 Ekim 1919 ve 19 Mart 1920) kurulmuştur. Yani Mebusan Meclisi seçimleri ve Mustafa Kemal Paşa'nın yaptırdığı seçimlerle ortaya çıkmıştı. Mebuslar çeşitli mesleklere siyasi partilere mensup olmakla beraber Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin temsilcileridir. Meclisin adı Büyük Millet Meclisi'dir. Adındaki büyük vasfı meclisin üstünde bir Padişah otoritesinin olmadığını gösterir. Meclis, Osmanlı Anayasası'na göre, Padişah tarafından değil, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal tarafından İstanbul'da değil Ankara'da toplanmak üzere çağırılmıştır. Ayan meclisi yoktur. Büyük Millet Meclisi'nin niteliği üzerine başlıca üç görüş vardır. Birincisi, bu meclis ancak savaş süresince kurulmuş geçici bir meclis olabilir. İkincisi, Meşrutiyet parlamentosunun sürgünlükte bir devamı ya da geçici olarak onun yerini alan bir meclis olabileceği. Üçüncüsü, egemenliğin artık ulusa geçtiği, meşru devletin meclisi olacağı görüşüdür¹⁵⁵.

Büyük Millet Meclisi, daha önce görev yapmış olan Meclis-i Mebusan gibi olmadığını, teşrii kudretine icra yetkilerini de ekleyerek memleketin ve milletin mukadderatına fiilen el koyması ile bunu göstermiştir. Meclis, kurucu bir meclis olarak düşünülmüş ve bu şekilde oluşturulmuştu. Kurucu meclis olmanın temel özelliklerinden biri de, Anayasa yapmaktır. Büyük Millet Meclisi Kanun-u Esasi'yi kullanmasına rağmen, Teşkilat-ı Esasiye Kanununu yaparak devleti yeni bir anayasaya kavuşturmuştur. Bu anayasa da, Osmanlı Devleti tabiri yerine Türkiye Devleti kullanılmıştır. Yeni anayasanın Kanuni Esasiden farklı olduğu ve yeni bir devlet oluşturmayı hedeflediği açıktır. Birinci Büyük Millet Meclisi'nin en önemli özelliği

¹⁵⁵ Duman, a.g.m., s. 12-13.

gerektiğinde rejimi değiştirebilecek yetkilerle donatılmış olmasdır. Bu tür yetkilere sahip olan bir meclis kurucu meclistir¹⁵⁶.

Büyük Millet Meclisi'nin en belirgin özelliklerinden biri de ihtilalci olmasıdır. Ülkenin farklı köşelerinden yurdu düşman işgalinden kurtarmak ve ülkeye hizmet etmek amacıyla hareket ederek, bir araya gelen milletvekilleri başlarına gelebilecek her şeyi göze almışlardı. Ne İstanbul'da bulunan padişaktan ne de İtilaf Devletlerinden çekiniyorlardı. Meclis o yıllarda özlemleri, amaçları, çelişkileri hatta üyelerinin kılık kıyafetleriyle ulusu bütün olarak temsil eden bir yapı sergiliyordu. Yeni Türk Devleti'nin kurulmasına can ve ruh veren bu şahsiyetler, bu meclisten çıkmışlardır. Ulusal egemenlik kaynağını halktan alıyor ve mecliste temsil ediliyordu. Bu güce dayanan milletvekillerinin yaptığı işler inkılâp ve ihtilal niteliği taşıyan işlerdi. Meclisin yapısındaki özellikler ve toplanış amacı meclisi ihtilalci yapıyordu. Büyük Millet Meclisinin yapısı faaliyetlerinden de anlaşılmalıdır. Bunların çoğunluğu ihtilal niteliği taşıyan işlerdir. Hıyanet-i Vataniye yasasını çıkartarak savaş suçlularını, asker kaçaklarını ve milli iradeye düşman olanları kurdukları olağanüstü mahkemelerde (İstiklal Mahkemelerinde) yine kendi içlerinden çıkardıkları kişilerle yargılamışlardır. İstanbul Hükümeti'nin içeride ve dışarıda yapmış olduğu tüm anlaşmalar geçersiz sayılmış, yabancılara verilen imtiyazlar kaldırılmıştır. 1921 Anayasasını hazırlanarak ve bu anayasaya dayanarak egemenlik padişaktan alınmış, millete verilmiştir. Bir bakıma ihtilal yapılarak İstanbul Hükümeti devrilmiş, yerine Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti oluşturulmuştur. Böylelikle saltanat yok sayılarak çok geçmeden de kaldırılmıştır¹⁵⁷.

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu bu konuyu şöyle değerlendirmiştir; “Eğer Ulusal Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşmamış olsaydı, Milli Mücadeleye katılanların yazgısı aynı olacaktı; ya birer birer yakalanıp öldürülecekler, ya da padişaha isyan suçundan mahkemeye verileceklerdi.”¹⁵⁸

Mustafa Kemal çoğu zaman meclisin hedefleri arasında, halife ve padişahın kurtarılmasını da göstermiştir. Bunun asıl amacı zamansız ve milli mücadeleyi zayıflatacak tartışmalara girmek istememesidir. Ancak 23 Nisan'dan başlamak üzere,

¹⁵⁶ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 63-64.

¹⁵⁷ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 64-65.

¹⁵⁸ Velidedeoğlu, **a.g.e.**, s. 244.

ülkedeki bütün askeri ve mülki makamların ve milletin başvuracağı tek yerin millet meclisi olacağı da belirtilmiştir. Bu da apaçık bir ihtilal göstergesidir. Öyle ki İstanbul Hükümeti ve padişah ülke yönetimiyle ilgili hiçbir konuda yetkili görülmemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın dışında İstiklal Harbinin sonuna kadar hiçbir fert, hiçbir siyasi kurum Cumhuriyet idaresinin oluşturulmasını ciddi olarak düşünmemiş ve buna teşebbüs edememiştir. Yalnız Mustafa Kemal Paşa'da Cumhuriyet fikri daha Erzurum Kongresi'nde açığa vurmuştur¹⁵⁹.

Saltanatın kaldırılmasıyla Büyük Millet Meclisi, ülkede yegâne meşru yönetici konumuna geçmiştir. Aslında Teşkilat-ı Esasiye Kanununda “Hâkimiyet bila kayd-ü şart milletindir” ibaresinin bulunmasına rağmen, saltanatın varlığı bunu tam olarak sağlamıyordu. Bir yanda hâkimiyetin Allah'tan geldiğine inan Osmanlı saltanatu, diğer yanda hâkimiyeti millettten alındığına inanarak iktidarın tek sahibi olmaya çalışan Büyük Millet Meclisi vardı. Bu sebeple ülke içerisinde tek kuvvet olmak için gerekli çalışmalara başlandı. Meclis 8 Mayıs 1922'de çıkardığı bir kararname ile pasaportlarda yazan “nam-ı padişahı” ibaresini kaldırarak “T.B.M.M Hükümeti” ibaresini koymuştur. Böylece saltanatı kaldırma ve milleti tek hâkim kılma yönündeki faaliyetler hızlanmıştır. Nihayet Büyük Taarruzun kazanılmasıyla birlikte, Mudanya Mütarekesi yapılmış ve İstanbul hükümeti tamamen silik duruma geçmiştir. 28 Ekim'de Lozan Konferansına Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin de davet edilmesiyle birlikte saltanatın lağvı söz konusu olmuştur. Konferansa İstanbul Hükümeti ile beraber davet edilen T.B.M.M. hükümeti daveti kabul etmeyerek, Osmanlı Hükümeti ile hiçbir ilişkisinin bulunmadığını, Türkiye'yi yalnız TBMM'si Hükümeti'nin temsil yetkisi olduğunu bildirdi. Bunu değerlendiren büyük devletler bir sakınca görmeyerek yalnız T.B.M.M. Hükümeti ile görüşmüştür. Böylelikle Büyük Millet Meclisi tarafından Saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmış ve tek meşru idareci olarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kabul edilmiştir¹⁶⁰.

¹⁵⁹ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 66.

¹⁶⁰ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 63.

2.5. Milletvekilleri ve Nitelikleri

Eğitimin siyasi davranışlar ve üzerinde yaptığı olumlu etki bilinmektedir. Eğitim seviyesi yükseldikçe siyasal konulara ve ülke sorunlarına karşı ilgi daha da artmakta ve kişiler ülke yönetiminde söz sahibi olma isteği duymaktadır. İlk meclis üyeleri de bu kuramı doğrular niteliktedir. Kurucu meclis döneminde milletvekilleri arasında yükseköğrenim durumu % 91,8'i bulmuştur¹⁶¹.

Mecliste bulunan milletvekillerinin içlerinden % 60'ın az bir yabancı dil bilmekteydi. Bunlardan % 42'de ikinci bir yabancı dil daha biliyorlardı. Birçok mebusta birkaç yabancı dile birden sahiptir. Fransızca, Arapça ve Farsça bilinen yabancı diller içinde başta gelmektedir. Meclis üyelerinden Fransızca bilenler % 23,8, Arapça bilenler % 19,2, Farsça bilenlerde % 13,5 oranında dağılmaktadır. Bu üç dili birden bilenler olduğu gibi % 4,8'lik bir oranda da İngilizce ve Almanca konuşanlar mevcuttur. Farklı eğitim almış olan bu milletvekilleri farklı mesleklere mensuplardı¹⁶².

İlk Millet Meclisinde, milletvekillerinin giyim ve kuşamları, yaşları, düşünce tarzları, meslekleri, eğitim gördükleri alanlar ve görgüleri değişti. Beyaz sarıklı, beyaz veya kara sakallı, cüppeli, eli tespihli hocalarla pırıl pırıl üniformalı genç subaylar, yazma ve şal sarıklı aşiret beyleri, külahlı ağalar, tarikat babaları ve kavuklu çelebilerle Avrupa'da yükseköğrenimlerini yeni bitirmiş, batı kültürü ile yetişmiş Kuvayi Milliye kalpaklı, noktalı bıyıklı, modern giyinişli gençler bir arada yer alıyordu¹⁶³.

Büyük Millet Meclisindeki milletvekillerinin düşünce eğilimlerini yönlendirmede yaş önemli bir etkidir. Yaşlı insanlarda tutucu eğilimlerin artmasına karşılık, gençler çoğunlukla değişimden yanadır. 1920'de Mustafa Kemal Paşa ve etrafındaki genç subaylarla yeni bir kuşak iktidara kavuşuyordu. Bu bir anlamda genç kuşağın ihtilaliydi. Mecliste oldukça genç bir yaş yapısı vardı. Milletvekillerinin % 52,8'i kırk yaşından daha gençti. Mustafa Kemal Paşa 39, silah arkadaşı olan İsmet İnönü ise 36 yaşlarındaydı¹⁶⁴.

¹⁶¹ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 67.

¹⁶² Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 146.

¹⁶³ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 66-67.

¹⁶⁴ Yüzgeç, **a.g.t.**, s. 69.

Meclisin üyelerini meslekleri bakımından ayırmak, bu organın siyasi ve hukuki zihniyetini tayininde müspet unsurlar verebilir. Elde edilen tahmini sonuçlara göre bazı özellikler üzerinde durulabilir.

1. Serbest meslek erbabı, hayli kabarıktır (takriben 120 mebus). Bunlar arasında en fazla ticaretle iştigal edenler (40 mebus), çiftçi ve ziraatçılar (32 mebus) gelmektedir. Daha sonra avukatlar (dava vekilleri) (20 mebus), gazeteciler (11 mebus) sayılabilir. Teknik meslekler (2 mühendis). Gene Mecliste bir tek amele (tüfek ustabaşısı) vardır.

2. Devlet memurları da türlü şekilleriyle, serbest mensuplarından biraz daha kalabalıktır. (takriben 125 mebus). Dâhiliye Vekâleti mensupları ve idareciler bu sayı içinde çoğunluktadırlar (36 mebus). Onları maarifçiler (25 mebus) ve adliyeciler (19 mebus) takip etmektedirler. İçlerinde eski Nazır'dan vergi memuruna, Valilerden Mahkeme Zabıt Kâtibi, Başkâtipler, Tahsil Memurları, Hapishane Müdürü ve Telgraf Memurlarına kadar her dereceden memur vardır.

3. Belediyeciler de az değildir. (takriben 13 mebus)

4. Ordu mensupları, asker mebuslar takriben 53 kişidir. Bunlar arasında 10 tane paşa bulunmaktadır.

5. İlmiye sınıfı mensupları, hocaların sayısı da 53'tür. Bunlar arasında Müftüleri (14 tane), Müderrisleri (13 tane), Şeyhleri (10 tane) bilhassa zikretmek gerekir. Şeyhler Mevlevi, Bektaşî, Nakşibendî gibi tarikatları temsil etmektedirler. Gene bunlar arasında Nakşibendî gibi tarikatları temsil etmektedirler. Gene bunlar arasında "Haremeyn-i Muhteremeyn" payesini haiz olanlar, postnişinler, vaizler ve iki tane de kadı vardır.

6. Aşiret reisleri: Mecliste, kimlikleri "aşiret reisi" olarak gösterilmiş 5 mebus vardır ve Meclise özelliklerini getirmişlerdir¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt XXIII, S. 3-4, s. 231-232.

2.6. Meclisteki Gruplaşmalar

Büyük Millet Meclisi geniş bir Sivas Kongresi mahiyetini, yani kanuni bir Müdafaa-ı Hukuk organı özelliklerini daima muhafaza etmiştir. Aynı şekilde İcra Vekilleri Heyeti de Heyet-i Temsiliye'nin fiililikten kurtulmuş şeklidir. Meclis, meşrutiyet (ve mütareke) devresinin çeşitli siyasi parti ve cemiyetlerin mensuplarını görüldüğü gibi bir araya toplamıştı. Fakat Meclise Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti hâkimdir.

Hepsi vatansever, hepsi fedakâr olan ve tarihi bir görev yüklendiklerinin bilincinde olan Birinci Meclis üyeleri, şüphe yok, öteden beri memlekette yer etmiş fikir akımlarının etkisindeydiler. Zaman zaman egemenlik ve üstünlük kazanmış olan bu fikir akımları, İslamcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük odaklarından geliyordu. Ayrıca hilafet ve saltanat makamlarının dokunulmazlığını zorunlu gören gruplar yanında, kayıtsız Şartsız ulusal egemenlik tezine bağlı o zaman sayıca küçük de olsa bir grup bulunmaktaydı. Son yüzyılda İslamiyet, politik yorumlara tabi tutulmuş idi. Bunların kaynağı Kur'an'da bulunan bir ayetin farklı yorumlanmasına dayanıyordu. Bu ayet şöyle idi: “Kuru yaş hiç bir şey yoktur ki bu kitapta yer almamış olsun.”

Osmanlıcılık, özellikle Ziya Gökalp'ten sonra, yerini Türkçülüğe bırakmıştı. Fakat bunun farkları vardı. Bütün Türkleri bir bayrak altında toplama idealini güdenlerin yanı sıra, Türk Dünyası'nın manevi olarak ve ortak kültür mihverinde toplayıp birleştirmek isteyenler de vardı. Diğer yandan Antiemperyalizm ve Antikapitalizm yanlıları az da olsa vardı. Fakat bunlar Rusya'dan farklı idi. Sadece amaç Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmektir.

Birinci Meclis'teki fikir tartışmalarının bir odağı da, batı dünya görüşü noktasındaki ayrılıklardı. Meclisin önemli bir kısmına göre batıya yönelik bizi biz olmaktan çıkaracaktı. Onlara göre batı dünya görüşü insanlığın değil, bir iki batı memleketinin malıydı. Atatürk ve O'na paralel düşünenler için bağımsızlığımızı kazansak bile çağdaşlaşmadan, o zaferi korumak mümkün değildir. Oysa karşı grup bu terimden çekiniyordu¹⁶⁶.

¹⁶⁶ Duman, a.g.m., s.15-16.

Özellikle Teşkilat-ı Esasiye kanununun görüşüldüğü sırada meclis içerisinde birtakım grupların belirginleştiği fark edilir. Bu grupların üye sayıları oldukça az olmakla beraber, tam olarak kendilerine özgü bir programları da yoktur¹⁶⁷. Bu gruplar şunlardır:

1. Tesevüt Grubu
2. İstiklal Grubu
3. Müdafaa-ı Hukuk Grubu
4. Halk Zümresi
5. İslahat Grubu

Bu beş gruba dâhil olan mebuslar birbirleri ile anlaşacaklarına, birbirlerine karşı muhalefete geçtiler. Meclisin içi kaynaşmağa başladı. Büyük Millet Meclisi'nde siyasi parti mensupları yoktu. Çünkü henüz siyasi parti kurulmamıştı. Meclise Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti azaları hâkimdi. Meşrutiyet devrinde kurulmuş olan (İttihat ve Terakki Fırkası) ile (Hürriyet ve İtilaf Fırkası) kapanmıştı. Bunların siyasi faaliyetleri yoktu. İttihatçıların mühim bir kısmı Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ne girmişlerdi. İttihat ve Terakki Partisi I.Dünya Savaşı'nı kaybedince (Tecedüt Fırkası) adını aldı. Ankara'ya gelen bir kısım İttihatçılar da Ulus'ta bulunan Taşhan'ın bir odasında (Tesevüt) diye bir grup teşkil etmişler, Kuvay-ı Milliyecilere yardım etmekte idi. Bunlar Ankara'daki İttihatçıları himaye ediyorlar, (Beylik ahır) adını verdikleri bir yurttan yatırıyorlar, besliyorlardı. Enver Paşa ile de temasları yoktu. Büyük Millet Meclisi açıldığı sıralarda, meclisin dışında siyasi bir cemiyet ile iki de siyasi fırka kuruldu. Kurulan cemiyetin adı (Yeşil Ordu) Cemiyeti, firkalarda (Türkiye Komünist Fırkası) ile (Halk İştirakiyen) idi.

Mustafa Kemal'in bu fikir ayrılıklarına sert bir tepki gösterdiği söylenemez. Ama O, tarihin sesini alan adamdır ve kendisini tarihi bir görevde sorumluluk altında hissediyordu. Bu sebeple İnkılâp atılımları zorunlu idi. Bunlar radikal olmalıydı ve kabil olduğu kadar kısa bir zamana sıkıştırılmalıydı. Fikir ayrılıkları bu mükellefiyetin karşısına çıktığı zaman Mustafa Kemal'in müsamahası da sona eriyordu. Bu yüzden

¹⁶⁷ Yüzgeç, a.g.t., s.71.

Milli Mücadele'ye beraber başladığı, çok sevip takdir ettiği bir kısım arkadaşlarından ayrılmayı kader ve tarih zorunlu hale getirmişti¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Duman, **a.g.m.**, s. 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİRİNCİ MECLİS'TE KATILAN URFA MİLLETVEKİLERİ'NİN ÖZGEÇMİŞLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

3.1. ÖZGEÇMİŞLERİ

3.1.1. Ali Saib Bey (Ursavaş)

1885'te halen Irak sınırları içindeki Revandiz'de doğdu. Emekli Üsteğmen Mehmet Emin Efendi'nin oğludur¹⁶⁹. Annesinin adı Eminedir¹⁷⁰. İlk ve orta öğrenimini babasının görevli bulunduğu Bağdat Rüştîyesi ve Askeri İdadisinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek 13 Kasım 1905'te Harbiye Mektebine girdi. 1 Eylül 1908'de Süvari Teğmen rütbesiyle mezun olarak Bağdat'taki 6. Ordu emrine verildi. Nisan 1911'de Şam 8. Kolorduda görevlendirildi. Ancak İtalya ile savaş çıkması üzerine gönüllü olarak Bingazi bölgesinde görev aldı. Balkan Savaşında Süvari 24. Alayda ve 10. Kolordu Karargâhında savaşa katıldı.1913'te Jandarmaya geçerek Beyrut Jandarma Alayına atandı.1915 Temmuzunda Halep Jandarma Alayında Bölük komutanı oldu. 1917 Martında Dirizur Jandarma Alayına Seyyar Müfreze Kumandanı olarak atandı¹⁷¹.

Musul'dan çekilmek üzere bulunan 6. Ordunun düzenli bir şekilde çekilmesine yardımcı oldu. Mütarekeden sonra Kars (Bahçe) Jandarma Komutanlığına tayin edilmesiyle bulunduğu bölgede Fransızlar ve onlara Yataklık eden Ermenilerin çıkardığı karışıklıklara karşı Hükümet otoritesini sağlamaya çalıştı. Bu arada Adana'da bir Ermeni kurşunuyla yaralandı. Fransız işgali sırasında Adana'da “İntibah” adında kurulan gizli cemiyette direniş faaliyetlerine katıldı.1919 Ağustosunda Kozan Jandarma Kumandanı olarak görevlendirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da yayımladığı beyannameyi öğrendikten sonra kendisiyle temasa karar vererek Develi ilçesine girip Kuvay-i Milliye teşkilatını kurmak üzere oraya gelmiş olan kişilerle birlikte Müdafaayı

¹⁶⁹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923**, Cilt III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 945.

¹⁷⁰ **TBMM Albümü 1920-1950**, C. I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010, s. 61.

¹⁷¹ Çoker, **a.g.e.**, C. III, s. 945.

Hukuk Cemiyetini kurdu ve Kozan'daki İntibah Cemiyeti de “Müdafaayı Hukuk Cemiyeti” adını aldı¹⁷².

1919 Aralık ayında Urfa Jandarma Kumandanlığına tayin edildi. Fransız işgali altındaki Kozan'dan gizlice ayrılarak Urfa'ya geldi ve şehrin ileri gelenleri ve yöredeki aşiret reisleriyle temas ederek teşkilat kurdu, Urfa ve yöresi Kuvayi Milliye Kumandanlığını üstlendi. Durumu 4 Ocak 1920'de Mustafa Kemal Paşaya bildirildi. 15 Ocak'ta yapılması kararlaştırılan baskın hareketi Fransızlar tarafından haber alınmakla Urfa'dan ayrıldı. Siverek, Mardin, Viranşehir'de aşiretlerle temas kurdu. 7 Şubatta kumandası altındaki kuvvetlerle Urfa'ya hücum kararı alındı. Fransız işgal Komutanı "Urfa ve Havalisi Kuvayi Milliye Kumandanı Namık" imzasıyla bir ultimatoma gönderdi. 8-9 Şubat gecesi süvariler iki koldan Urfa'ya girdi. Çatışmalar günlerce devam etti. 8 Nisan'da Fransızlarla mütareke yapılarak Urfa'nın kurtuluşu gerçekleştirildi. Bu arada TBMM'nin I. Dönemi için yapılan seçimde Urfa'dan Milletvekili seçilmesi üzerine 15 Nisan'da Urfa'dan ayrılarak 9 Mayıs 1920'de Meclise katıldı¹⁷³.

Birinci Meclis'e seçildiğinde 35 yaşındaydı¹⁷⁴. Ancak Dâhiliye Vekâletinin gösterdiği lüzum üzerine güney bölgesinde ve Musul yöresinde verilen özel siyasî görev için 26 Haziranda Meclisten izinli sayılarak ayrıldı. 9 ay bu bölgede çalıştı. Millî Hükümetin amaçlarını açıklamak ve yöre halkını aydınlatmadaki başarısı El-Cezire Cephesi Kumandanlığı tarafından 17 Mayıs 1921'de TBMM Başkanlığına bir yazı ile iletildi. 17 Temmuz 1921'de Millî Müdafaa Vekâletince gösterilecek hizmet için tekrar izinli sayıldı. 3 Ağustos 1921'de Konya İstiklâl Mahkemesi Üyeliğine seçildi. 9 Ocak 1922'de bu görevden istifa suretiyle ayrıldı. 6 Mart 1922'de Başkumandanlık emriyle bazı askerlik şubelerinin teftişine memur edildi¹⁷⁵.

II. dönemde Kozan'dan Milletvekili seçildi. Şeyh Sait Ayaklanmasında kurulan “İsyân Bölgesi İstiklâl Mahkemesi” için 7 Mart 1925'te yapılan seçimde üye, 6 Aralık 1926'da Başkan olarak mahkemenin kaldırıldığı 7 Mart 1927 tarihine kadar görev yaptı. Yasama görevini III. Dönemden itibaren Urfa'dan seçilerek VI. Döneme kadar sürdürdü. Bu arada 28 Şubat 1924'te Millî Mücadele bidayetlerinde Urfa havalisindeki

¹⁷² Çoker, a.g.e., C. III, s. 946.

¹⁷³ Çoker, a.g.e., C. III, s. 946.

¹⁷⁴ Ahmet Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 267.

¹⁷⁵ Çoker, a.g.e., C. III, s. 946.

hidematı fevkaladesine binaen Binbaşılığa yükseltildi. 4 Mart 1926'da askerlikten emekliye ayrıldı. Soyadı Kanunu kabul edildikten sonra Atatürk tarafından övücü bir yazıyla ve Urfa' da Fransızlara karşı savaşta kazandığı ün dolayısıyla (URSAVAŞ) soyadı verildi¹⁷⁶.

Eylül 1935 içinde Çerkez Ethem ve kardeşi Reşit tarafından Atatürk'e suikast girişimi için Suriye sınırından yurda giren ve biri yakalanan kişilerle işbirliği halinde olduğu anlaşıldığından hakkında kanuni işlem yapılmak üzere yasama dokunulmazlığının kaldırılması Adalet Bakanlığının 17 Ekim 1935 tarihli yazısı ile istenildi. Kurulan Karma Komisyonun düzenlediği 18 Ekim 1935 tarihli raporda, Cumhurbaşkanı Atatürk'e Suriye'de bir suikast yapılması kararlaştırıldığı ve Yahya adında kişi ile dört arkadaşı tabanca ve bomba ile silahlandırılarak bu işi yapmaya memur edildiği ve Halep'ten bir otomobil ile sınıra yakın bir yere gönderildiği, bunların Kilis'ten gizlice Türkiye'ye geçtikleri ve yapılması kararlaştırılmış olan suikastın ne suretle yapılacağına Milletvekili Ali Saip Ursavaş'ın idare edeceği soruşturma evrakından anlaşılmakla isnat olunan suçun niteliği itibariyle Teşkilâtı Esasiye Kanununun 12. maddesine göre yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verildiği belirtildi. Aynı gün Genel Kurulda okunan rapor üzerine, söz alarak kendisini savundu ve gerçeğin meydana çıkması için raporun kabulünü istedi. Raporun kabulünden sonra tutuklu olarak Ankara Ağır Ceza Mahkemesinde diğer sanıklarla birlikte yapılan yargılaması sonucunda 17 Şubat 1936'da beraatına karar verilerek salıverildi. Yargıtay'ın bozması üzerine yeniden yapılan yargılaması da beraat kararı ile sonuçlandı. VI. Dönemde yeniden Urfa Milletvekili oldu¹⁷⁷.

Dönem içinde 26 Eylül 1939'da Adana'da öldü. Asrî Mezarlığında toprağa verildi. Evli olup, iki çocuk babası idi¹⁷⁸.

Mecliste ve cephede hizmeti dolayısıyla TBMM'nin 24 Ekim 1923 tarihinde verdiği ilk kararlar Kırmızı-Yeşil Şeritli İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiş olup madalyası 23 Mart 1925'te TBMM Genel Kurulunda ilk kez yapılan törende göğsüne takılmıştır¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Çoker, a.g.e., C. III, s. 947.

¹⁷⁷ Çoker, a.g.e., C. III, s. 947.

¹⁷⁸ **Tbmm Albümü**, s. 61.

¹⁷⁹ Çoker, a.g.e., C. III, s. 948.

Atatürk Döneminde açılan Birinci Meclis'te Birinci Grupta yer almıştır.1923-1946 yılları arasında 6 kez seçilmiş ve 5896 gün milletvekilliği yapmıştır¹⁸⁰.

“Kilikya Faciaları ve Urfa Kurtuluş Mücadeleleri” adındaki eseri, 1940'ta Ankara'da yayımlanmıştır¹⁸¹.TBMM kayıtlarında soyadı Ursavaş olarak geçmektedir¹⁸².

3.1.2. Hacı (Salih) Hayali Efendi

1869'da Urfa Birecik ilçesinde doğdu. Millî mücadelede Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyetinde üye Şeyh Müslüm Bey'in oğludur¹⁸³. Anne adı Safiyedir¹⁸⁴. İlk ve orta öğrenimini Birecik Rüştüyesinde tamamladıktan sonra özel hocalardan din dersi aldı. Arapça ve Farsça öğrendi. Bir ara rüştiyede öğretmenlik yaptı. Karkamış kazılarında Hükümet Komiseri olarak bulundu. Meşrutiyetin iadesinden sonra 1908 yılında İttihat ve Terakki Fırkasında politikaya girdi. Partinin bölge müfettişliğine kadar çeşitli kademelerinde görevlendirildi. Urfa İl Genel Meclisi ve Daimî Encümeninde üyelik yaptı. Fransız işgalinde direnişe geçerek Birecik'te Müdafaayı Hukuk Cemiyetini kurdu ve Başkanlığını üstlendi. Yörenin düşmandan temizlenmesinde büyük yararlılığı oldu. Bu mücadelede “Timur” şifre adını kullandı. TBMM I. Dönemine Urfa Milletvekili olarak seçildi. 9 Mayıs 1920' de Meclise katıldı. Sağlık durumu nedeniyle 19 Eylül 1920'de altı ay izinle Meclisten ayrıldı. İzninin bitiminde tekrar Meclise katıldı ise de 6 Ekim 1921'de yeniden memleketine döndü.22 Ocak 1922'de öldü¹⁸⁵.

Evli olup on çocuk babası idi¹⁸⁶.Mazbatası 11.05.1920'de onaylandı. Birinci Meclis'e 09.05.1920 de katıldı. Vefat ettiği 26.01.1922'de Meclise bildirildi¹⁸⁷. Basılmamış bir şiir külliyatı bulunmaktadır¹⁸⁸.

¹⁸⁰ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s. 267.

¹⁸¹ Çoker, **a.g.e.**, C. III, s. 948.

¹⁸² TBMM Arşivi, **419 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

¹⁸³ Çoker, **a.g.e.**, s. 949.

¹⁸⁴ TBMM Arşivi, **421 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

¹⁸⁵ Çoker, **a.g.e.**, C. III, s. 949.

¹⁸⁶ **Tbmm Albümü**, s. 61.

¹⁸⁷ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s.267.

¹⁸⁸ TBMM Arşivi, **421 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

3.1.3. Esat Bey

1852 yılında Urfa’da doğdu. Baba adı Hacı Esat anne adı Gülbeyazdır. Esat Bey Fransız işgalinde Müdafaayı Hukuk Cemiyeti üyeliği yapmıştır¹⁸⁹. Urfa milletvekili olarak mazbatasını 11.05.1920 tarihinde onaylandı. Birinci Meclis’e hiç katılmadı¹⁹⁰. Uzun süre meclise gelmediğinden dolayı 09.10.1920 tarihinde müstafî sayılmıştır¹⁹¹. Gruplar oluşmadan milletvekilliği son buldu¹⁹². TBMM’nin 20.10.1923 tarih İ:41,1 oturumunda, 1928 sayılı yeşil şeritli İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. 1939 yılında Urfa’da vefat etmiştir. Urfa Senatörü ünlü yazar Esat Mahmut Karakurt’un amcasıdır¹⁹³.

3.1.4. Pozan (Bozan) Bey

Adı TBMM’nin resmi kayıtlarında Pozan olarak geçmektedir¹⁹⁴. 1891’de Şanlıurfa Suruç İlçesinin halen Suriye sınırları içinde kalan Mektele Köyünde doğdu. Berazi Aşireti Reisi Şahin Bey’in oğludur. Toprak sahibi bir ailenin evladı olarak tarım ve hayvancılıkla meşgul oldu¹⁹⁵. Hiç tahsil görmedi¹⁹⁶.

I. Dünya Savaşı mütarekesinden sonra yörenin düşman işgaline uğraması üzerine aşireti ile birlikte millî mücadeleye katılarak Urfa ve Havalisi Kuvayı Milliye Komutanı Ali Saip Bey’in emrinde diğer yerel aşiretlerle birlikte Fransızlar ile savaştı. TBMM’ nin Birinci Dönemi için yapılan seçimlerde Urfa Milletvekili oldu¹⁹⁷.

Seçildiğinde 29 yaşındaydı¹⁹⁸. Antep cephesinde önce 5. sonra da 2. Fırka bölgesinde görevde olduğu için Elcezire Cephesi Komutanlığının durumu bildirmesi üzerine 21 Aralık 1920 tarihli kararla izinli sayıldı. Görevinin son bulması ile 26 Mayıs 1921’de Meclise katıldı. Herhangi bir komisyonda görev almadı. Milletvekilliği bu

¹⁸⁹ **Urfa Milli Mücadele Albümü**, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Şanlıurfa 2016, s.125.

¹⁹⁰ Demirel, **İlk Meclis’in Vekilleri**, s.267.

¹⁹¹ TBMM Arşivi, **420 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

¹⁹² Demirel, **İlk Meclis’in Vekilleri**, s.267.

¹⁹³ **Urfa Milli Mücadele Albümü**, s.125.

¹⁹⁴ TBMM Arşivi, **423 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

¹⁹⁵ Çoker, **a.g.e.**, C. III, s. 950.

¹⁹⁶ Demirel, **İlk Meclis’in Vekilleri**, s. 267.

¹⁹⁷ Çoker, **a.g.e.**, C. III, s. 950.

¹⁹⁸ Demirel, **İlk Meclis’in Vekilleri**, s. 267.

dönemde sona erince memleketine dönerek tarımla uğraşısını sürdürdü. Suriye'nin Halep İli Aynel Arap İlçesine bağlanan Mektele Köyünde¹⁹⁹ 1968'de öldü. Evli olup dört çocuk babası idi²⁰⁰. Mazbatası 11.05.1920'de onaylandı. Birinci dönemin sonuna kadar vekillik yaptı.1923-1946 yılları arasında hiç seçilmedi²⁰¹.

3.1.5. Hacı Mustafa Efendi

1870 yılında Urfa'da doğdu. Babasının adı Hacıosman annesinin adı Hafızadır. İngiliz işgalinin başlangıcında Nusret Bey'ce oluşturulan Milis teşkilatında çete reisiydi. Daha sonra 12'ler ve 9 Şubat sabahı Urfa'ya giren Kuvayı Milliye'nin iâşe kurulunda yer aldı. Urfa Milli Mücadelesi'nin sivil lideri ve Kuvayı Milliye reisidir. İşgalde Urfa Belediye Reisi oldu. Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'e göre "ileri görüşlülüğü ve fedakârlığı konusunda ne kadar yazılırsa yazılsın mübalağa edilmemiş olur. Olağanüstü tahsil görmüş birinin kudret ve yaraşırılığı gösterecek derecede hizmet ve alkışlanmaya değer davranışlarıyla birlikte vatan duygusuyla dolu kalbinin pek derin ve kuytu köşelerinden kopup gelen pek sıcak ve içten vatan aşkıyla tehlikelere atıldığı için alınandan öpülmeye değerdir. Yüzbaşı Ali Saip Bey'in başarısının büyük bölümü Hacı Mustafa Efendi'ye ait kalır." Mücadele devam ederken 04.04.1920 tarihinde I. Dönem Meclis üyeliğine seçilmiştir²⁰².

Mazbatası 11.05.1920'de onaylanmıştır. Birinci Meclis'e hiç katılmamıştır.²⁰³ 09.10.1920'de müstafi sayılmıştır²⁰⁴. Gruplar oluşmadan milletvekilliği son buldu²⁰⁵.TBMM tarafından; 24.10.1923 tarih, İ:41,1 no'lu oturumda 1930 sayılı yeşil şeritli ve 05.04.1925 t.İ:94, C:1,124 sayılı kararla 2615 sayılı kırmızı şeritli İstiklal Madalyasıyla taltif edilmiştir.1933 yılında Urfa'da vefat etmiştir²⁰⁶.

¹⁹⁹ Çoker, a.g.e., C. III, s. 950-951.

²⁰⁰ Tbm Albümü, s. 61.

²⁰¹ Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri, s. 267.

²⁰² Urfa Milli Mücadele Albümü, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Şanlıurfa 2016,s.126.

²⁰³ Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri, s.267.

²⁰⁴ TBMM Arşivi, 422 NSD, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

²⁰⁵ Demirel, İlk Meclis'in Vekilleri, s.267.

²⁰⁶ Urfa Milli Mücadele Albümü, s.126.

3.2. SİYASİ FAALİYETLERİ

3.2.1. Ali Saib Bey (Ursavaş)

3.2.1.1. İmzasının Bulunduğu Takrirler

Meclisin 3 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumunda *Riyaseti Celileye en sâf ve nezih, en pâkdâmen, coşkun bir millî ve vatani aşk ile Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey tarafından yazılan, daha doğrusu peri ü ilham tarafından Tunalı'nın ağziyle inşa edilen (Dalkılıç) marşının Meclisi Âlice Ordu marşı telâkki edilmesi ve bu marşın Kürsî Millet üzerinden şairi müşarünileyh tarafından okunmasının talep edildiği takdirde imzası bulunmaktadır*²⁰⁷.

3.2.1.2. Teklifler

Meclisin 3 Haziran 1922 tarihinde yapılan gizli oturumunda Riyaseti Celileye, Gaziantep Mebusu Kılıç Ali, Bolu Mebus Cevat Abbas, Gelibolu Mebusu Celal Nuri, Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü ile birlikte *1922 senesi Millî Orduya Alınacak Ümera ve Zabitan Hakkındaki Lâyiha-i Kanuniyenin Tehiri Müzakeresini* teklif etmişlerdir²⁰⁸.

Meclisin 3 Haziran 1922 tarihinde yapılan gizli oturumunda Riyaseti Celileye, Gaziantep Mebusu Kılıç Ali, Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü ile birlikte *Türkiye İstiklâl Harbinin Nihayetine Değın Askeri Terfi Kanununun İka Edeceği Sui Tesire Binaen Tehiri müzakeresini* teklif etmişlerdir²⁰⁹.

3.2.1.3. Aldığı Sözler

Meclisin 2 Mart 1923 tarihinde yapılan gizli oturumunda Maarif Vekili Rıza Nur Bey'in Sulh Muahedesinin fasıl müzakeresi konuşmasına mukabil söz alarak "*Ermeniler affı umumiden sonra gelmeyecekler mi?*"²¹⁰ sorusunu yöneltmiştir.

²⁰⁷ GZC, D. I, C. 27, s. 132.

²⁰⁸ GZC, D. I, C. 3, s. 27.

²⁰⁹ GZC, D. I, C. 3, s. 27.

²¹⁰ GZC, D. I, C. 28, s. 8.

3.2.1.4. Mecliste Katıldığı Diğer Oylamalar

Meclisin 22 Ağustos 1920 yılında yapılan oturumunda ismi *Anadolu Şimendifer Maaşatı kanununun* kabulüne rey verenler arasında geçmektedir²¹¹.

Meclisin 5 Temmuz 1920 tarihinde yapılan oturumunda, Dâhiliye *Vekâletinin, Urfa Mebusu Ali Saip Bey'in mezun addedilmesine* dair tezkeresi okunmuştur²¹².

Dâhiliye Vekâletinin, Urfa Mebusu Ali Saip Bey'in Mezun Addedilmesine dair tezkere şöyledir:

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine, görülen lüzumu siyasi üzerine Urfa Mebusu Ali Saip Bey muvafakatleriyle Musul Valisi Abdulkadir Bey'in refakatine memur edilmiş olduğundan Meclise mezun addedilmesini rica eylerim Efendim.”(Umuru Dâhiliye Vekili Cami, 28 Haziran 1920)²¹³.

Meclisin 02 Mart 1921 tarihinde yapılan oturumunda yapılan *seçimde Üçüncü Şubeye tefrik edilen azalar* içerisinde yer almıştır²¹⁴.

Meclisin 7 Mayıs 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Mebuslardan Vefat Edenlerin Ailelerine Verilecek Tahsisata dair kararı* kabul edenler arasında geçmektedir²¹⁵.

Meclisin 7 Mayıs 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Gümrük Tarifesinin (B) ve (D) Cetvelleri hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²¹⁶.

Meclisin 28 Mayıs 1921 tarihinde yapılan oturumunda *El-Cezire cephesindeki hidematından dolayı Urfa Mebusu Ali Saip Bey'in takdire lâyık olduğuna dair Cephe Kumandanı Nihat Paşa'dan 1 Nisan 1921 tarihinde Diyarbakır'dan mevrut telgraf* okunmuştur²¹⁷.

Cephe Kumandanı Nihat Paşa'dan 1 Nisan 1921 tarihinde Diyarbakır'dan mevrut telgraf şöyledir:

²¹¹ ZC, D. I, C. 3, s. 407.

²¹² ZC, D. I, C. 3, s. 193.

²¹³ ZC, D. I, C. 3, s. 193.

²¹⁴ ZC, D. I, C. 9, s. 18.

²¹⁵ ZC, D. I, C. 10, s. 257.

²¹⁶ ZC, D. I, C. 10, s. 258.

²¹⁷ ZC, D. I, C. 1, s. 326.

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine, Eccezire cephesine izam buyurulan Büyük Millet Meclisi âzasından Urfa Mebusu Ali Saip Beyin ahval ve adatı aşair ve lisamı mahalliye vukufu tammı ve malik olduğu evsafı cemilesi hasebiyle cephe mıntukasında Hükümeti Milliyemizin gaye-i mübeccelinin neşir ve tamimi ve efkârı aşairin tenvir ve irşadında mesbuk olan hidematı bergüzidesine zamimeten harekâtı tedbiye ve takibiyenin ekserinde estersüvar asayiş müfrezesinin bilfiil başında olarak hidematı fiiliyei vataniye ifasına muvaffak olduğu ve dokuz ay devam eden bu müddet zarfında ne Meclisten ne de ordudan bir guna tahsisat almayarak belki bu uğurda birçok maddi fedakârlığı da maruz kaldığı cihetle gerek zatı sami asafanelerinin ve gerek Büyük Millet Meclisi Kiramının cidden mazharı takdir ve sitayişi olmaya kesbi istihkak etmiş bulunduğunu arz ederim.” (El-Cezire Cephe Kumandanı Mirliva Nihad)²¹⁸

Meclisin 30 Mayıs 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Posta ve Telgraf Ücretlerinin Tezyidi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²¹⁹.

Meclisin 26 Haziran 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Muhacirinin Sevkeri için Yüz Elli Bin Liranın Avans Olarak İtası hakkındaki kanunu* kabul edenler esamisi içinde geçmektedir²²⁰.

Meclisin 16 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Nüfus Vukuatının Altı Ay Müddetle Cezayi Nakdiden Muafiyetine dair kanunu* kabul edenlerin esamisi arasında geçmektedir²²¹.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye ile Rusya beyninde Münakit Üsera Mukavelenamesi hakkındaki kanununu* kabul edenler arasında geçmektedir²²².

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Muafiyeti Askeriye Vergisi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²²³.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye-Afgan Muahedenamesi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²²⁴.

²¹⁸ ZC, D. I, C. 1., s. 326.

²¹⁹ ZC, D. I, C. 10, s. 378.

²²⁰ ZC, D. I, C. 2, s. 50.

²²¹ ZC, D. I, C. 2, s. 307.

²²² ZC, D. I, C. 11, s. 346.

²²³ ZC, D. I, C. 11, s. 341.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye–Rusya Muahedenamesi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²²⁵.

Meclisin 5 Ağustos 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²²⁶.

Meclisin 3 Haziran 1922 tarihinde yapılan gizli oturumunda *Başkumandanlığın 5 Mart 1922 tarihli emriyle Ali Saip Bey, İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey’le birlikte bazı ahzı asker şubelerini teftişe* memur edilmiştir²²⁷.

Meclisin 3 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Sulh Murahhası Rıza Nur Bey’in Mezuniyetini* kabul edenler arasında geçmektedir²²⁸.

Meclisin 3 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Sulh Murahhası Hasan Bey’in Mezuniyetini* kabul edenler arasında geçmektedir²²⁹.

Meclisin 6 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumda *Hariciye Vekâleti Vekili intihabında reylerin tasnifine Mersin Mebusu İsmail Safa Bey ve Yozgat Mebusu Bahri Beyle birlikte* memur edilmiştir²³⁰.

Meclisin 8 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Anadolu ve Bağdat ve Uşak Afyon Karahisar Demiryolları Tarifeleri hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²³¹.

Meclisin 9 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Nisabı Müzakere Kanununu Muaddel 272 Numaralı Kanununun Tefsiri hakkındaki mazbatayı* kabul edenler arasında geçmektedir²³².

Meclisin 6 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Memaliki Müstahlâsaya İstiklâl Mahkemeleri İzamı hakkındaki Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey’in takririni* kabul edenler arasında geçmektedir²³³.

²²⁴ ZC, D. I, C. 11, s. 343.

²²⁵ ZC, D. I, C. 11, s. 344.

²²⁶ ZC, D. I, C. 12, s. 21.

²²⁷ GZC, D. I, C.3, s. 42.

²²⁸ ZC, D. I, C. 24, s. 378.

²²⁹ ZC, D. I, C. 24, s. 379.

²³⁰ ZC, D. I, C. 24, s. 403.

²³¹ ZC, D. I, C. 24, s. 433.

²³² ZC, D. I, C. 24, s. 445.

Meclisin 9 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *3 Milyon Liralık Avans kanununu* kabul edenler arasında geçmektedir²³⁴.

Meclisin 27 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Telgrafnamei Hilâfetpenahinin Kaimen İstimai hakkındaki tavriri* reddedenler arasında geçmektedir²³⁵.

Meclisin 27 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *İstanbul' a Giden Heyeti Mebusan Harcırahı hakkındaki Divanı Riyaset kararını* kabul edenler arasında geçmektedir²³⁶.

Meclisin 13 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Nafia Vekili Feyzi Bey'e İtimat Beyan Eden Azayı Kiramın esamisi* arasında geçmektedir²³⁷.

Meclisin 21 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Firarî Asker Ailelerini Nefyedenler hakkında anket yapılması hakkındaki tavriri* reddedenler arasında geçmektedir²³⁸.

Meclisin 21 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Üçüncü Şubeden Memurini Muhakemat Heyeti için namzet* gösterilmiştir²³⁹.

Meclisin 27 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Sulh Heyeti Murahhasası Masarifatı için Tahsisatı Munzama İlâvesine dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁴⁰.

Meclisin 21 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Evkaf Vekâleti Hidematı Umumiyesinin İfası için 20 Aralık 1922 Tarihli Avans Kanununa Verilmiş Olan Yedi Yüz Elli Bin Liralık Tahsisata İlâveten Dört Yüz Bir Bin Doksan Dokuz Liranın Avans Olarak İtasına dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁴¹.

²³³ ZC, D. I, C. 2, s. 237.

²³⁴ ZC, D. I, C. 25, s. 311.

²³⁵ ZC, D. I, C. 25, s. 107.

²³⁶ ZC, D. I, C. 25, s. 107.

²³⁷ ZC, D. I, C. 25, s. 371.

²³⁸ ZC, D. I, C. 25, s. 513.

²³⁹ ZC, D. I, C. 25, s. 502.

²⁴⁰ ZC, D. I, C. 1, s. 80.

²⁴¹ ZC, D. I, C. 27, s. 422.

Meclisin 1 Mart 1923 tarihinde yapılan oturumunda *Azanın Kura ile şubelere tefrikiyle ismi Birinci Şube Azayı Kiramı* içinde yer almaktadır²⁴².

Meclisin 8 Mart 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *İstida Encümenine İntihab edilen aza* arasında geçmektedir²⁴³.

3.2.2. Hacı (Salih) Hayali Efendi

3.2.2.1. İmzasının Bulunduğu Takrirler

Meclisin 4 Eylül 1920 tarihinde yapılan oturumunda *Büyük Millet Meclisinin Şeklini Tespit ve İstimrarını Temin İçin Yapılan Müzakerenin Kararname Şeklinde Heyeti Umumiyyeye arz ve teklif edildiği* takrirdir adı geçmektedir²⁴⁴.

Meclisin 23 Eylül 1920 tarihinde yapılan oturumunda Urfa mebusu Hacı Hayali Efendi, *Eşkiya Tarafından Şehit Edilen Yaylak Nahiyesi Müdürünün Ailesine Maaş Tahsisine dair* takrir sunmuştur²⁴⁵.

Meclisin 23 Eylül 1920 tarihinde yapılan oturumunda Urfa Mebusu Hacı Hayali Efendinin, *Eşkiya Tarafından Şehit Edilen Yaylak Nahiyesi Müdürünün Ailesine Maaş Tahsisine dair* takriri kabul edilmiştir²⁴⁶.

Meclisin 17 Mart 1921 tarihinde yapılan oturumunda Urfa Mebusu Hacı Hayalî Efendinin, *Eşkiya tarafından şehit edilen Yaylak Nahiyesi Müdürünün Ailesine Maaş Tahsisine Dair Takririne Cevaben Dâhiliye Vekâletinden mevrut* tezkere şöyledir:²⁴⁷

“Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine, 25 Eylül 1920 tarih ve 287/759 numaralı Tezkere-i Aliye-i Riyasetpenahileri cevabıdır. Eşkiya yedinde şehit olan Yaylak Nahiyesi Müdürü Abdülkadir Efendinin ailesine tahsis edilen maaşın tezyidi hakkında Urfa Mebusu Hayali Bey ve rufekası tarafından vâki olan teklif üzerine mahallinden istifsarı malûmat olunmuştu. Alınan cevapnamede Abdülkadir Efendinin dört nefer ailesine Maliye Nezaretinin 11 Haziran 1920 tarih ve 101 /15221 numaralı emirnamesiyle suret-i fevkalâde derubu maaş olarak iki yüz elli kuruş tahsis edildiği ve

²⁴² ZC, D. I, C. 2, s. 20.

²⁴³ ZC, D. I, C. 28, s. 43.

²⁴⁴ ZC, D. I, C. 3, s. 505.

²⁴⁵ ZC, D. I, C. 4, s. 290.

²⁴⁶ ZC, D. I, C. 4, s. 316.

²⁴⁷ ZC, D. I, C. 9, s. 133.

müddeti hizmeti ailesinin ibraz eylediği evrakı müsbite ve kuyudu resmîyeye nazaran on sene olmayıp 20 Nisan 1903 tarihinden hizmeti devlete dâhil olduğuna binaen on altı sene hizmeti sebk eylediği bildirilmekle arzı malûmat olunur. Efendim.”(Dâhiliye Vekili namına Sıhhiye Vekili Doktor Adnan)²⁴⁸

Meclisin 22 Ağustos 1921 tarihinde yapılan oturumunda *Kars'ta Bir konferans akdedileceği ve mezkûr konferansa Büyük Millet Meclisi murahhaslarının da iştirak edeceği haber alınmaktadır. Mezkûr konferans hakkında bugün bir celsei hafiye akdiyle Hükümetin izahat vermesinin istendiği* takrir de Hacı Hayali Efendinin de adı geçmektedir²⁴⁹.

Meclisin 18 Ekim 1921 tarihinde yapılan gizli oturumunda Riyaseti Celileye *Fransa ile yapılacak antlaşma da belirlenen hattın cebundan hiç olmazsa on kilometresinin terkine tavassut edilmesi ve Hariciye Nezaretine havale edilmek üzere bir takrir vermiştir*²⁵⁰.

3.2.2.2. Teklifler

Meclisin 21 Ağustos 1920 tarihinde yapılan oturumunda *Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesi'ne, Divanı Riyaseti teşkil eden zevatın Nizamnamei dâhilinin madde-i mahsusasına vazifesi yerine devam ettiğinden ve Heyeti Vekileyi teşkil eden zevatın burada kalması da tabii olduğundan dördüncü maddenin nihayetine Divanı Riyaset ve Heyeti Vekile Bilâintihap Heyeti Daimeye dâhildir fıkrasının ilâvesini* teklif etmiştir²⁵¹.

3.2.2.3. Aldığı Sözler

Meclisin 21 Ağustos 1920 tarihinde yapılan oturumunda Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Demircide cereyan eden harekâtı harbiye ve Ayıntap hakkında beyanatına mukabil Mustafa Kemal Paşa'ya harekâtla ilgili cevaplandırması için “*Kâmilin mi Paşa Hazretleri, yoksa kısmen mi?*”²⁵² sualini sormuş, ardından bu konuyla ilgili tekrar söz almış ve “*Efendim, cepheyi yaran bilhassa (Birecik) ve (Nizip)*

²⁴⁸ ZC, D. I, C. 9, s. 134.

²⁴⁹ ZC, D. I, C. 12, s. 69.

²⁵⁰ GZC, D. I, C. 2, s. 372.

²⁵¹ ZC, D. I, C. 3, s. 388.

²⁵² ZC, D. I, C. 3, s. 368

Kuvayi Milliyesidir ki bunlarında zikrini istirham ederim. Kuvayi Milliye Kumandanının bu bapta bir telgrafi vardır.” diyerek Paşa'nın sözlerine ilave de bulunmuştur²⁵³.

Meclisin 18 Ekim 1921 tarihinde yapılan gizli oturumunda Mustafa Kemal Paşa'nın Fransızlarla yapılacak itilafname konuşmasına mukabil *“Paşa Hazretleri bu hududu on kilometre kadar cenuba atmak mümkün değil mi?”* sualini yöneltmiştir²⁵⁴.

Meclisin 18 Ekim 1921 tarihinde yapılan gizli oturumunda İzmit Mebusu Sırrı Bey'in Fransızlarla yapılacak itilafname ilgili konuşmasına cevaben söz almış ve *“Ayıntap yanıyor. Nasıl kabul ediyorsunuz; tarih bize lanet eder.”* demiştir²⁵⁵.

Meclisin 18 Ekim 1921 tarihinde yapılan gizli oturumunda, Fransızlarla yapılacak itilafname ile ilgili söz almış ve şöyle demiştir. *“Düşman Halebi işgal ettikten mütarekeyi aktedikten sonra hilafı usul ve hilafı hukuk livalarımızı işgal etti. Birecik kazaları mütakiben Ayıntabı badelmütareke ve cebren işgal ettiler. Teşkilâttan menettiği halde biz teşkilât yaptık, Düşman içimizde bulunduğu halde biz teşkilât yaptık. Hükümet bize silâh vermedi, bir asker vermedi. Bir fişengi bir çeyreğe aldık. Bir mavzeri on beş madenî liraya aldık. Fransızlara ilâni muhaseme ettik. Fransızları muhasara ettik. Livamız kendi kuvvetine dayanarak düşmanı Suruç'tan çıkardık. Cerablus'a kadar ki Urfa'nın hududu dâhilindedir. Fransızları çıkardık.8 istasyondan bilmüsademe Fransızları çıkardık. İşte bugün o livalar, o kazalar Meclis tarafından Fransızlara bahşediliyor. Bugün o livalar boyun eğerek Fransızlara veriliyor. Rica ederim hattın o tarafında kalan yerlere müsademe etmiş halk nasıl malik olabilir. Fransızlara karşı gönderilmiş olan halk nasıl gönderebilir. Şimdi şu hattın ihdas ettiği vaziyeti söyliyeyim rica ederim dinleyiniz: Çobanbeyli malûmuâliniz Halebin'dir. Fakat hemen hemen Antep'le hudut teşkil eder. Oradaki istasyona Çobanbey namı vermelerine sebep budur. Hat ilerledikçe Ayıntepi vasını tefrik eder. İlerledikçe Urfa'nın Birecik'teki araziye oradan Suruç'a geçer. Suruç'un yarasını ve Culobi o tarafa iki kilometre hattın Cenubuna bırakır. Efendiler, Suruç ve Turuk arazisi öyle bir arazidir ki Harbi Umumî 4 ncü ve 2 nci ordularını iki sene idare etmiştir. İşte Urfa livası bu feyz ve bereketi o mahsuldar ve münbit araziye medyundur. Bugün bunlar alınıyor. Yaptığımız*

²⁵³ ZC, D. I, C. 3, s. 369.

²⁵⁴ GZC, D. I, C. 2, s. 366.

²⁵⁵ GZC, D. I, C. 2, s. 368.

müsademenin mükâfatı bu mudur beyefendiler? Beyim, bunun mahzurları Suruç halkı müteaddit aşairle meskûndur, İngilizlerin ilk işgallerinde asayiş yoktur. Emniyeti temin için geleceğiz, dediler. Oraya gelmek için hiçbir hakları yoktur. Memlekette asayiş ilân için ilk evvel aşair rüesasından Basraviyi elde ettiler, bu adam vasıtasıyla (Gürültüler) (Devam, devam sesleri) yolları kestiler (Gürültüler). Efendiler, benim oğlum yaralanmış, yüreciğimiz yanıyor. İtilafname bizim memleketimize taalluk ediyor. Hükümet kimi gönderdi bizim yardımımıza. Kehkanlı aşireti vardır ki şaki adamlardır. Bunlar vasıtasıyla maksadı hainanelerini icra ettiler. Urfa, Birecik yolu Vilâyatı Şarkıye ahali bilirlere ki onların yolu demektir. Ne kadar tüccar geçtiyse soydular. Hatta kadınların arabalarına kadar el uzattılar. Hayatını aldılar, birçok nüfusu İslâmiyeyi mahvettiler. Basravi'nin bir sözünü hatırlatmak isterim; be kelpoğulları, bir eşek alıyorsunuz, bir de esir alıyorsunuz, Behey eşek oğulları, bir eşek alıyorsunuz, bir de esir alıyorsunuz. Be hey eşekoğulları, evvelâ öldürünüz... Nazariyesini kendilerine telkin etti. Onun tesiriyledir ki ondan sonra soyulanlar hayatlarından mahrum bırakıldılar. Yani evvel öldürüldüler sonra soyuldular. Beyefendiler hükümet biraz kendini gösterdi. Hükümet bir yolda Basraviyi aldı. Hala Diyarbekir'de mevkuftur. Onun cezası asılmalı idi. Şimdiye kadar hala bir şey yapılamadı. Bilmem ne hikmete mebni... Şimdi hudut böyle yapıldığı vakit o havalinin kesif bir kitlesi hattın cenubunda kalacaktır. Mütemadiyen Fransızlar teşvik edecekler. Bunlar İngilizlerle ittihat ettiler. Bizimle müsademe ettiler, işte bunun aşireti, bugün Fransızlar tarafından Fransızların aleti makamında kalacaktır. Nasıl olur da hattın şimalinde kalanlar temini mevcudiyet eder? Sonra bu hat Ayıntep ve Urfa livasını ikiye böldüğü için bir adamın arazisinin yarısı şimalde yarısı cenup da kalıyor. Bir adam bir çiftlik davasından dolayı Fransa'ya mı, Türkiye'ye mi müracaat edecek? Sonra Beyefendiler, bu nasıl elim bir netice verir ve ne kadar hayatından bizar eder. Bunu takdir buyurmanız lazımdır. Arazisini terke mecbur kalırlar. O hudut boyunda ne kadar ahali varsa silahlanmış Fransızlarla harbetmiş. Ben adamlarımı teslim edip harbetmişim. Bugün ben çiftliğime nasıl gidebilirim? Çünkü Fransızlara karşı silah atmışumdur. Bunları terk etmek reva mı? Bunların mükâfatı mıdır? Hattın cenubunda birtakım Türkler vardır. Onlar bizim istiklâli millimizden emin oldukları için silaha sarılmışlardır. Onları meyus etmek caiz midir? Sonra efendim, bizim livamızın birçok kısmı bilhassa Suruç ve Harran kısmı ekincilik ve davarcılıkla temini maişet eder... Gönderebilirler. Fakat 3,4,5 bin davar

sahipleri vardır ki bunlar Urfa livasının Yerbe cihetinde rây ederler. Gerçe madde de buna karşı Hariciye Vekili bir çare bulmuş. On üçüncü maddeye derc etmişti. Ne derece kabiliyeti tatbikiyesi vardır, bilmem. O devletin nüfuzu cari olsun da bu adamlar orada keyfe mayeşa davarlarını yaysınlar. Bunun tatbiki kabil mi? Bunun kabiliyeti tatbikiyesi var mıdır? Urfa, Ayıntep belki de Mardin'i feda etmek ve oradaki adamları kurban vermektir. Çünkü Fransızların karşısında silah atmışlardır, işte alın bunları kurban edin demektir. Ayıntep'te affı umumî ilan edilmiş. Fransızlar bir gün sonra telefon telleri kesilmiş diyerek burada Kuvayı Milliye vardır diye, Müdafaa-i Milliye Cemiyetinin methali vardır diyerek reisi muhteremi hapse tıkmışlar, hala tutuyorlar. Aç bırakmışlar; istimdat ediyorlar, buradaki mebuslardan, bizi beslesin diyorlar. Mani oluyor. Bu halde Urfa livasının fedası bundan ileri geliyor.”²⁵⁶

3.2.2.4. Mecliste Katıldığı Diğer Oylamalar

Meclisin 22 Ağustos 1920 yılında yapılan oturumunda ismi *Anadolu Şimendifer Maaşatı kanununun* kabulüne rey verenler arasında geçmektedir²⁵⁷.

Meclisin 22 Ağustos 1920 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Bağdat Demiryolu Maaşatı hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁵⁸.

Meclisin 23 Ağustos 1920 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Anadolu Şimendifer Tahsisatı hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁵⁹.

Meclisin 23 Ağustos 1920 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Memaliki Müstahlasa Ahalisiyle Mahcurından Vergi Ahzına dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁶⁰.

Meclisin 5 Eylül 1920 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Nisabı Ekseriyet kanununu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁶¹.

²⁵⁶ GZC, D. I, C. 2, s. 368-369.

²⁵⁷ ZC, D. I, C. 3, s. 406.

²⁵⁸ ZC, D. I, C. 3, s. 418.

²⁵⁹ ZC, D. I, C. 3, s. 458.

²⁶⁰ ZC, D. I, C. 3, s. 458.

²⁶¹ ZC, D. I, C. 3, s. 565.

Meclisin 23 Eylül 1920 tarihinde yapılan oturumunda kabul edilen *Tuz Resmî kanununu* kabul edenlerin esamisi içinde Hacı Hayali Efendi'nin de ismi yer almaktadır²⁶².

Meclisin 29 Eylül 1920 yılında yapılan oturumunda ismi *Edayi Deyneden Aşar Mültezimleri hakkındaki kanunu* kabul edenlerin esamisi içerisinde yer almaktadır²⁶³.

Meclisin 29 Eylül 1920 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Damga kanununu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁶⁴.

Meclisin 2 Mart 1921 tarihinde yapılan oturumunda yapılan seçimde *Dördüncü Şubeye tefrik edilen azalar* içerisinde yer almıştır²⁶⁵.

Meclisin 21 Nisan 1921 tarihinde yapılan oturumunda *Dâhiliye Vekilliği için yapılan intihapta Dersim Mebusu Teyfik Bey, Çorum Mebusu Dursun Bey ile birlikte oyların tasnifine* memur edilmişlerdir²⁶⁶.

Meclisin 28 Nisan 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Ordu Maaşatiyle Cephe Zamlarının Sureti Tesviyesini Mübeyyin kanununu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁶⁷.

Meclisin 28 Nisan 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Erzurum-Erzincan ve Samsun-Havza Şimendifer Hututunun İnşaatı ve Kızılırmak Nehrinin Masarifi İstikşafiyesi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁶⁸.

Meclisin 28 Nisan 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafî Umumiyesine Olarak Furuhtuna dair kanuna* red oyu verenler arasında geçmektedir²⁶⁹.

Meclisin 30 Nisan 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *28 Şubat ve 24 Mart 1921 tarihli Avans Kanunlarına Müzeyyel kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷⁰.

²⁶² ZC, D. I, C. 4, s. 317.

²⁶³ ZC, D. I, C. 2, s. 445.

²⁶⁴ ZC, D. I, C. 2, s. 445.

²⁶⁵ ZC, D. I, C. 9, s. 18.

²⁶⁶ ZC, D. I, C. 10, s. 57.

²⁶⁷ ZC, D. I, C. 10, s. 146.

²⁶⁸ ZC, D. I, C. 10, s. 148.

²⁶⁹ ZC, D. I, C. 10, s. 149.

²⁷⁰ ZC, D. I, C. 3, s. 188.

Meclisin 30 Mayıs 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Posta ve Telgraf Ücretlerinin Tezyidi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷¹.

Meclisin 25 Haziran 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Muhacirinin Sevklere için Yüz Elli Bin Liranın Avans Olarak İtası hakkındaki kanunu* kabul edenler esamisi içinde geçmektedir²⁷².

Meclisin 7 Mayıs 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Gümrük Tarifesinin (B) ve (D) Cetvelleri Hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷³.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye ile Rusya beyninde Münakit Üsera Mukavelenamesi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷⁴.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Muafiyeti Askeriye Vergisi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷⁵.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye-Afgan Muahedenamesi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷⁶.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye-Rusya Muahedenamesi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷⁷.

Meclisin 3 Ağustos 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *İhracat Resminin ilgası hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷⁸.

Meclisin 5 Ağustos 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine Dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir²⁷⁹.

Meclisin 6 Ekim 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Koçgiri Hâdisesi Amilleri hakkındaki kararı* reddedenler arasında geçmektedir²⁸⁰.

²⁷¹ ZC, D. I, C. 10, s. 378.

²⁷² ZC, D. I, C. 11, s. 50.

²⁷³ ZC, D. I, C. 10, s. 258.

²⁷⁴ ZC, D. I, C. 11, s. 345.

²⁷⁵ ZC, D. I, C. 11, s. 341.

²⁷⁶ ZC, D. I, C. 11, s. 342.

²⁷⁷ ZC, D. I, C. 11, s. 344.

²⁷⁸ ZC, D. I, C. 11, s. 414.

²⁷⁹ ZC, D. I, C. 12, s. 21.

²⁸⁰ ZC, D. I, C. 2, s. 186.

3.2.3. Esat Bey

1852 yılında Urfa'da doğdu. Baba adı Hacı Esat anne adı Gülbeyazdır. Esat Bey Fransız işgalinde Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti üyeliği yapmıştır²⁸¹. Urfa milletvekili olarak mazbatasını 11.05.1920 tarihinde onaylandı. Birinci Meclis'e hiç katılmadı²⁸². Uzun süre meclise gelmediğinden dolayı 09.10.1920 tarihinde müstafi sayılmıştır²⁸³. Gruplar oluşmadan milletvekilliği son buldu²⁸⁴. TBMM'nin 20.10.1923 tarih 1:41,1 oturumunda, 1928 sayılı yeşil şeritli İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilmiştir. 1939 yılında Urfa'da vefat etmiştir. Urfa Senatörü ünlü yazar Esat Mahmut Karakurt'un amcasıdır²⁸⁵.

3.2.4. Pozan (Bozan) Bey

3.2.4.1. İmzasının Bulunduğu Takrirler

Meclisin 3 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Riyaseti Celileye, Türk, Kürt bir kütle vahidedir. Kürtler, hiç bir vakit Türkiye camiasından ayrılamaz ve bunu ayırmak için hiçbir kuvvetin tesiri yoktur. Avrupa hükümetlerinin Kürtleri müdafaa etmeye salâhiyetleri olmadığı biddefat memleketimiz halkıyla beraber protesto edilmiş olduğu halde yine akalliyetlerin mevzuu bahsedilmesi şayanı teessüftür. Kürtler her vakit Türklerle beraber vatan uğrunda daima ölmüş ve ölmeye hazır bulunmuş oldukları cümlelerin malûmudur. Buna binaen Erzurum Mebusu Necati, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya beylerin ekalliyetler hakkındaki nutuklarının müsaraaten neşriyle cihana ilânını teklif edildiği takrirden* Pozan Bey'in de imzası bulunmaktadır²⁸⁶.

Meclisin 21 Ağustos 1922 tarihinde yapılan gizli oturumunda *Riyaseti Celileye, memleketin her tarafını saran asayişsizlik olayların önüne geçilmesi için bazı teklifati içeren takriri* verenler arasında Pozan Bey'in de imzası bulunmaktadır²⁸⁷.

²⁸¹ **Urfa Milli Mücadele Albümü**, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Şanlıurfa 2016, s.125.

²⁸² Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s.267.

²⁸³ TBMM Arşivi, **420 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

²⁸⁴ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s.267.

²⁸⁵ **Urfa Milli Mücadele Albümü**, s.125.

²⁸⁶ **ZC**, D. I, C. 24, s. 373.

²⁸⁷ **GZC**, D. I, C. 22, s. 685-686.

Meclisin 5 Eylül 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Riyaseti Celileye verilen Yüzde yirmi tevkifatın iadesinin memurini askeriye teşmili halinde bilumum memurini mülkiyenin mahrum edilmemeleri hususunun Muvazene-i Mâliyece nazarı itibara alınmasını talep eden tavrı verenler arasında Pozan Beyin de imzası bulunmaktadır*²⁸⁸.

Meclisin 3 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda “*Riyaseti Celileye, Urfa, Anteb, Mardin ve Maraş ahalisi Meclisi Âlinizin küşadından evvel memleketimizi işgal eden düşmanları kendi silahlarıyla, kanlarıyla, mallarıyla kâmilen hududu tabiisinden tard etmişlerdir. Efendiler şimendiferin cenubunda kalan bütün Türk, Kürt aşiretleri, müstemleke sekenesi olarak ecanibin tahakkümü ve tahakkümü altında mahrumu istiklâl olarak yaşamaktansa ölmeyi canlarına minnet bilmektedirler. Milletlerin arzulan her esasa hâkimdir, diyen Avrupalılara bu esasat altında kalan yüz binlerce halkın hissiyatı milliyelerine riayetkâr olmalarını ve hiçbir zaman buralara malik olamayacaklarını bilmelerini ve haksız yere, beyhude yere tekrar sefki dimaya meydan vermemelerinin insaniyet namına ihtar edilmesini ve bu azmimizin bütün âlemi medeniyete ilân olunmasının Heyeti Murahhasadan talep edildiği bir tavrı*” vermiştir²⁸⁹.

Meclisin 6 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Urfa Mebusu Pozan Beyin, tecili takibatın sureti tatbiki hakkında İcra Vekilleri Riyasetinden sual tavrı Heyeti Vekile Riyasetine havale edilmiştir*²⁹⁰.

Pozan Beyin, *tecili takibatın sureti tatbiki hakkında İcra Vekilleri Riyasetine sual tavrı* şöyledir:

“B.M.M. Riyaseti Celilesine, tecili takibat meselesi bâzı muhitlerde suiistimal vukuuna müsait bir şekilde tatbik edilmiştir. Mahallî hükümetleri tarafından mücriminin kendilerince mültezem olanları için bir defter tanzim olunarak Dâhiliye Vekâletine bittakdim onlar mazharı tecil olmuşlar, aynı ceraimle maznun ve aynı ahvalde bulunup da fakat mahallî hükümetlerince mültezem olmayanlar mevkuף ve mahkûm bırakılmışlardır. Bu hal hem kanunun siyyanen tatbikine münafi ve hem de suiistimalâta müsait iken Hükümeti merkezide bu hale neden meydan vermiştir. Eğer tecili takibat umum içini sema hallî hükümetlerin rey ve arzularına bırakılmaksızın umum ashabı ceraimin tecili lâzımdır. Değilse böyle yekdiğerini mütentakız tecilin ref'i muktazidir.

²⁸⁸ ZC, D. I, C. 22, s. 3.

²⁸⁹ ZC, D. I, C. 24, s. 372.

²⁹⁰ ZC, D. I, C. 24, s. 403.

Bu husustaki muamelei muhtelif esbabının izahını Heyeti Hükümetten sual ederim.”(Urfa Mebusu Pozan)²⁹¹

Meclisin 13 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Urfa Mebusu Pozan Beyin, Tecili takibatın sureti tatbiki hakkında sual tahririne İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin tahriri cevabı* okunmuştur²⁹².

Pozan Beyin, Tecili takibatın sureti tatbiki hakkında sual tahririne İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Beyin tahriri cevabı şöyledir:

“T.B.M.M. Riyaseti Celilesine, tecili takibatın suveri tatbikiyesi hakkında Urfa Mebusu Pozan Bey tarafından verilen ve 7 Aralık 1922 tarih ve Zabıt ve Kavanin Müdüriyeti 1979/5436 numaralı tezkerei sâmileleriyle makamı âciziye tevdi edilen sual tahriri üzerine Dâhiliye Vekâletinin bu husustaki mütalâası istifsar kılınmıştı. Vekâleti müşarünileyhadan mevrit 13 Ekim 1922 tarih ve Umum Jandarma Kumandanlığı şube 3,39937/28386 numaralı cevabi tezkerede Tecili takibat kanununun sırf erbabı şekavete aid olduğu ve sureti raptan takdim kılman talimatnamenin mülhakata tamim edildiği ve mezkûr talimatnameye tevfikân tanzim ve irsal kılman ve memurini mülkiyeye adliyenin tahtı tasdikinde bulunan defatirin tevhit ve tetkikinden sonra tecili takibat kararının ısdar edildiği bildirilmektedir. Kanunun dairei şumulüne dâhil olmayanlardan birisinin istifade ettirilmesi gibi memurin tarafından iltizamkarane bir muamele vuku bulmuş ise tahkikatı muktaziyeye tevessül edilmek üzere şahıs ve madde tâyini lâzım geldiği mâruzdur efendim.”(T.B.M.M. İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf)²⁹³

Meclisin 21 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Urfa Mebusu Pozan Beyin, Daire-i İntihabiyesinden aldığı bir telgrafta dair sual tahriri Dâhiliye Vekâletine* havale edilmiştir²⁹⁴.

Meclisin 10 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumunda Urfa Mebusu Pozan Beyin, *Sarıkişla Hastanesine dair sual tahriri Müdafaa-i Milliye Vekâletine* havale edilmiştir²⁹⁵.

²⁹¹ ZC, D. I, C. 25, s. 370.

²⁹² ZC, D. I, C. 25, s. 370.

²⁹³ ZC, D. I, C. 25, s. 370-371.

²⁹⁴ ZC, D. I, C. 25, s. 501.

²⁹⁵ ZC, D. I, C. 27, s. 249.

Meclisin 9 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Haleb'de mutavattın mütekait Yüzbaşı Sünusi Beyin emlak ve arazisine Fransızlar tarafından vâki olan müdahalenin men'i ve hukukunun sıyaneti hakkında Gaziantep mebusu Yasin Beyle birlikte vermiş olduğu tahrir Heyeti Vekileye havale edilmiştir*²⁹⁶.

Meclisin 23 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Suruç kazası halkından mevrut telgrafın Lozan Sulh Heyeti Murahhasasına irsali hakkında Urfa Mebusu Pozan Bey'le rüfekasının tahriri telgrafla beraber Hariciye Vekâletine havale edilmiştir*²⁹⁷.

3.2.4.2. Teklifler

Meclisin 25 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Kastamonu Mebusu Abdulkadir Kemali tarafından Riyaseti Celileye verilen Ceza Kanununun 203 üncü maddesine zeyledilecek mevaddi kanuniye hakkındaki teklifimin 1922 senesi Aralık yirmibeşinci Pazartesi günkü ruznamede her meseleye takdimen müzakere edilmesi teklifinde imzası olanlar arasında Pozan Bey'inde ismi geçmektedir*²⁹⁸.

Meclisin 9 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Riyaseti Celileye Müzakere kâfidir. İstiklâl mahkemeleri azalarına müfettişler misillü harcırah ve yevmiye itasını teklif etmiştir*²⁹⁹.

Meclisin 25 Ocak 1923 tarihinde yapılan oturumunda *Riyaseti Celileye verilen Evrakı matbuatta gördüğümüze nazaran İngiliz Hariciye Nazırı Lord Curzon Lozan Konferansında Meclisi Âli deki Kürd mebuslarının külliye cahil olduklarını ve Kürdlerin mümessili hakikisi bulunmadıklarını tefevvüh etmekle hem Meclisimizi ve hem de Kürdleri tahkir etmiştir. Mumaileyhin bu beyanatı bedihiyül butlan olmakla kendisini şediden protesto ve mezkûr hareketleri kendisine ret ve iade ederiz. İşbu protestomuzun Meclisçe tasvibe iktiran ile bütün cihana tebliğinin teklifinde imzası olanlar arasında Pozan Bey'in de ismi geçmektedir*³⁰⁰.

Meclisin 26 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumunda *Riyaseti Celileye yapılan Nisabı müzakere Kanununun altıncı ve sekizinci maddelerinin tadili hakkındaki teklifin*

²⁹⁶ ZC, D. I, C. 25, s. 277.

²⁹⁷ ZC, D. I, C. 26, s. 6.

²⁹⁸ ZC, D. I, C. 26, s. 42.

²⁹⁹ ZC, D. I, C. 25, s. 304.

³⁰⁰ ZC, D. I, C. 26, s. 511.

1923 senesinin hululüne mebni müstacelen ruznameye alınarak takdimen ve tercihan bugün müzakeresinin teklifini verenler arasında Pozan Bey'in de imzası bulunmaktadır³⁰¹.

3.2.4.3. Aldığı Sözler

Meclisin 27 Şubat 1923 tarihinde yapılan gizli oturumunda Heyeti Vekile Reisi Hüseyin Rauf Bey'in Lozan Konferansı'nın hudutların tespiti ile alâkalı izahatı ve münkati bulunan konferansın tekrar açılması halinde Heyeti Murahhasça takip olunacak strateji esaslarının tespitiyle ilgili konuşmasına mukabil söz almış ve “Suriye hudutlarının Lozan'da mevzuu bahis edilmesinden istifade etti mi etmedi mi? Sonra Suriye hudutları Misakı Milli de dâhil midir, değil midir?” sualini yöneltmiştir³⁰².

Meclisin 2 Mart 1923 tarihinde yapılan gizli oturumunda Maarif Vekili Rıza Nur Bey'in Sulh Muahedesinin Fasıl müzakeresi konusunda konuşmasına mukabil söz alarak “Efendim affi umumî buyurdunuz, Bu affi umumî yalnız bizimle Yunan arasında mı, yoksa bilumum devletlerarasında mıdır?” diye soru yöneltmiştir³⁰³.

3.2.4.4. Mecliste Katıldığı Diğer Oylamalar

Meclisin 22 Ağustos 1920 yılında yapılan oturumunda ismi *Anadolu Şimendifer Maaşatı kanununun* kabulüne rey verenler arasında geçmektedir³⁰⁴.

Meclisin 24 Ekim 1920 tarihinde yapılan gizli oturumunda *Pozan Bey'in müstaifi kabul edilmesi hususu görüşülmüş ve beş aşiret reisi hakkında verilen eski karar mucibince âdemi kabulü karargir olmuştur*³⁰⁵.

Meclisin 15 Kasım 1920 tarihinde yapılan gizli oturumunda *Vazife ile Muhtelif Mahallere Gönderilen Mebuslara Verilecek Tazminat kanunu hakkında yapılan*

³⁰¹ ZC, D. I, C. 27, s. 482.

³⁰² GZC, D. I, C. 27, s. 1315.

³⁰³ GZC, D. I, C. 28, s. 12.

³⁰⁴ ZC, D. I, C. 3, s. 407.

³⁰⁵ GZC, D. I, C.1, s.224.

*müzakere de Ergani Mebusu Rüştü, Van Mebusu Hasan ile birlikte bu konuyla ilgili bazı evraklar sunmuşlardır*³⁰⁶.

Meclisin 2 Mart 1921 tarihinde yapılan oturumunda yapılan seçimde *Üçüncü Şubeye tefrik edilen azalar* içerisinde yer almıştır³⁰⁷.

Meclisin 25 Haziran 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Muhacirinin Sevkeri İçin Yüz Elli Bin Liranın Avans Olarak İtası* hakkındaki kanunu kabul edenler esamisi içinde geçmektedir³⁰⁸.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye-Rusya Muahedenamesi* hakkındaki kanunu kabul edenler arasında geçmektedir³⁰⁹.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Muafiyeti Askeriye Vergisi* hakkındaki kanunu kabul edenler arasında geçmektedir³¹⁰.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye-Afgan Muahedenamesi* hakkındaki kanunu kabul edenler arasında geçmektedir³¹¹.

Meclisin 21 Temmuz 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye ile Rusya Beyninde Münakit Üsera Mukavelesnamesi* hakkındaki kanununu kabul edenler arasında geçmektedir³¹².

Meclisin 3 Ağustos 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *İhracat Resminin İlgası* hakkındaki kanunu kabul edenler arasında geçmektedir³¹³.

Meclisin 5 Ağustos 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihine dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³¹⁴.

Meclisin 8 Ağustos 1921 tarihinde yapılan oturumunda *Urfa Mebusu Pozan Bey'in tahsisatına dair Divanı Riyaset kararı* okunmuştur³¹⁵.

Meclisin 11 Ağustos 1921 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Elviye-i Selâsede Vergilerin Sureti Cibâyetine dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³¹⁶.

³⁰⁶ **GZC**, D. I, C. 5, s. 228.

³⁰⁷ **ZC**, D. I, C. 9, s. 18.

³⁰⁸ **ZC**, D. I, C. 11, s. 51.

³⁰⁹ **ZC**, D. I, C. 11, s. 344.

³¹⁰ **ZC**, D. I, C 11, s. 341.

³¹¹ **ZC**, D. I, C. 11, s. 343.

³¹² **ZC**, D. I, C. 11, s. 345.

³¹³ **ZC**, D. I, C. 11, s. 414.

³¹⁴ **ZC**, D. I, C. 12, s. 21.

³¹⁵ **ZC**, D. I, C. 12, s. 24.

Meclisin 1 Mart 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Birinci Şubeye tefrik edilen azayı kiramın esamisi* arasında geçmektedir³¹⁷.

Meclisin 21 Ağustos 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Dördüncü Avans kanununu* kabul edenler arasında geçmektedir³¹⁸.

Meclisin 7 Eylül 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Başaralı Mustafa Efendinin Affi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³¹⁹.

Meclisin 25 Eylül 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Düşmandan İstihlâs Edilmiş ve Edilecek Mahallere Muavenet hakkındaki 31 Ekim 1921 Tarihli Kanuna Müzeyyel kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³²⁰.

Meclisin 5 Ekim 1922 tarihinde yapılan gizli oturumunda ismi *Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in; Âza Harcırahları Hakkındaki Takririnin İkinci Defa Reyeye vazında reddenler arasında geçmektedir*³²¹.

Meclisin 9 Ekim 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Sinop'da Tersane Namiyle Mevcut Arazinin Belediyeye Terkine Dair Kanuna Zeyil kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³²².

Meclisin 14 Ekim 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Boğazlayan Kaymakamı Esbakı Kemal Bey Ailesine Hidematı Vataniye Tertibinden Maaş Tahsisi hakkında kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³²³.

Meclisin 30 Ekim 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Hilâfet ve Hâkimiyeti Milliye hakkındaki Rıza Nur Beyle Rüfekasının takririni* kabul edenler arasında geçmektedir³²⁴.

Meclisin 8 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda *Hariciye Encümenindeki münhallere yapılan Âza İntihabında Reylerin Tasnifine Kayseri Mebusu Ahmet Bey, Mardin Mebusu İbrahim Bey'le beraber memur edilmiştir*³²⁵.

³¹⁶ ZC, D. I, C. 12, s. 66.

³¹⁷ ZC, D. I, C. 2, s. 20.

³¹⁸ ZC, D. I, C. 22, s. 273.

³¹⁹ ZC, D. I, C. 22, s. 563.

³²⁰ ZC, D. I, C. 23, s. 181.

³²¹ GZC, D. I, C. 23, s. 893.

³²² ZC, D. I, C. 23, s. 323.

³²³ ZC, D. I, C. 23, s. 416.

³²⁴ ZC, D. I, C. 3, s. 297.

Meclisin 8 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Anadolu ve Bağdad ve Uşak-Afyon Karahisar Demiryolları Tarifeleri hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³²⁶.

Meclisin 9 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Nisabı müzakere Kanununu Muaddel 272 Numaralı Kanununun Tefsiri hakkındaki mazbatada çekimserler* arasında geçmektedir³²⁷.

Meclisin 27 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Telgrafnamei Hilâfetpenahinin Kaimenİstimai hakkındaki takriri* reddedenler arasında geçmektedir³²⁸.

Meclisin 27 Kasım 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *İstanbul'a giden Heyeti Mebusan Harcırahı hakkındaki Divanı Riyaset kararını* kabul edenler arasında geçmektedir³²⁹.

Meclisin 6 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Memaliki Müstahlâsaya İstiklâl Mahkemeleri İzamı hakkındaki Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey'in takririni* kabul edenler arasında geçmektedir³³⁰.

Meclisin 9 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Üç Milyon Liralık Avans kanununu* kabul edenler arasında geçmektedir³³¹.

Meclisin 21 Aralık 1922 tarihinde oturumunda ismi *Firarî Asker Ailelerini Nefyedenler Hakkında Anket Yapılması hakkındaki takriri* reddedenler arasında geçmektedir³³².

Meclisin 27 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Sulh Heyeti Murahhasası Masarifatı için Tahsisatı Munzama İlâvesine dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³³³.

Meclisin 11 Ocak 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Müsakkafat Vergisini ve Ağnam Resmiyle Gümrük Tarifesinin Tadiline ve 15 Ağustos 1922 Tarihli Kanununun İlgasına ve Memaliki Müstahlâsa Aşar Muamelâtına ve Aşar*

³²⁵ ZC, D. I, C. 24, s. 429.

³²⁶ ZC, D. I, C. 24, s. 433.

³²⁷ ZC, D. I, C. 24, s. 446.

³²⁸ ZC, D. I, C. 25, s. 106.

³²⁹ ZC, D. I, C. 25, s. 107.

³³⁰ ZC, D. I, C. 2, s. 237.

³³¹ ZC, D. I, C. 25, s. 311.

³³² ZC, D. I, C. 25, s. 514.

³³³ ZC, D. I, C. 1, s. 80.

*Mültezimlerinden Edayı Deynedenlerin Emlâki Merhune ve Mütefavvızalarının İadesine ve Aşar Nizamnamesine ve Vilâyetlerin Hissei Menafî ve Maarifine Tömbekiler Bey'iyeye ve İstihlâk Resmine ve 9 Aralık 1922 Tarihli Avans Kanununa Bir Madde İlâvesine dair kanunu kabul edenler arasında geçmektedir*³³⁴.

Meclisin 25 Ocak 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *İstanbul Vilâyetiyle İstihlâs Edilen Mahallerin Aşar Hissei İanesi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³³⁵.

Meclisin 7 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Jandarma Muhassasatının Tezyidi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³³⁶.

Meclisin 21 Şubat 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Evkaf Vekâleti Hidematı Umumiyesinin İfası için 20 Aralık 1922 Tarihli Avans Kanununa Verilmiş Olan Yedi Yüz Elli Bin Liralık Tahsisata İlâveten Dört Yüz Bir Bin Doksan Dokuz Lliranın Avans Olarak İtasına dair kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³³⁷.

Meclisin 1 Mart 1923 tarihinde yapılan oturumunda *Azanın Kura ile şubelere tefriki ile ismi İkinci Şube azayı kiramı* içinde yer almaktadır³³⁸.

Meclisin 8 Mart 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Türkiye Büyük Millet Meclisi Bütçesine Altmış Bin Lira ilâvesi hakkındaki kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³³⁹.

Meclisin 8 Mart 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Havalii Şarkiyeye Demiryollarının 1923 senesi Bütçe Kanunu ile Nafia Vekâleti Bütçesine İki Yüz Bin Lira Tahsisat Vaz'ına dair kanunları* kabul edenler arasında geçmektedir³⁴⁰.

Meclisin 8 Mart 1923 tarihinde yapılan oturumunda ismi *Nisabı Müzakere Kanununun Altıncı ve Sekizinci Maddelerini Muaddil kanunu* kabul edenler arasında geçmektedir³⁴¹.

³³⁴ ZC, D. I, C. 2, s. 172.

³³⁵ ZC, D. I, C. 26, s. 523.

³³⁶ ZC, D. I, C. 27, s. 318.

³³⁷ ZC, D. I, C. 27, s. 422.

³³⁸ ZC, D. I, C. 2, s. 20.

³³⁹ ZC, D. I, C. 28, s. 75.

³⁴⁰ ZC, D. I, C. 28, s. 76.

³⁴¹ ZC, D. I, C. 28, s. 77.

Meclisin 8 Mart 1923 tarihinde yapılan oturumunda *genel kurulca üç ay mezuniyeti* kabul edilmiştir³⁴².

3.2.5. Hacı Mustafa Efendi

1870 yılında Urfa'da doğdu. Babasının adı Hacıosman annesinin adı Hafızadır. İngiliz işgalinin başlangıcında Nusret Bey'ce oluşturulan Milis teşkilatında çete reisiydi. Daha sonra 12'ler ve 9 Şubat sabahı Urfa'ya giren Kuvayı Milliye'nin iaişe kurulunda yer aldı. Urfa Milli Mücadelesi'nin sivil lideri ve Kuvayı Milliye reisidir. İşgalde Urfa Belediye Reisi oldu. Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey'e göre "ileri görüşlülüğü ve fedakârlığı konusunda ne kadar yazılırsa yazılınsın mübalağa edilmemiş olur. Olağanüstü tahsil görmüş birinin kudret ve yaraşırılığı gösterecek derecede hizmet ve alkışlanmaya değer davranışlarıyla birlikte vatan duygusuyla dolu kalbinin pek derin ve kuytu köşelerinden kopup gelen pek sıcak ve içten vatan aşkıyla tehlikelere atıldığı için alınından öpülmeye değerdir. Yüzbaşı Ali Saip Bey'in başarısının büyük bölümü Hacı Mustafa Efendi'ye ait kalır." Mücadele devam ederken 04.04.1920 tarihinde I. Dönem Meclis üyeliğine seçilmiştir³⁴³.

Mazbatası 11.05.1920'de onaylanmıştır. Birinci Meclis'e hiç katılmamıştır³⁴⁴. 09.10.1920'de müstafi sayılmıştır³⁴⁵. Gruplar oluşmadan milletvekilliği son buldu³⁴⁶. TBMM tarafından; 24.10.1923 tarih, İ:41,1 no'lu oturumda 1930 sayılı yeşil şeritli ve 05.04.1925 t.İ:94, C:1,124 sayılı kararlarla 2615 sayılı kırmızı şeritli İstiklal Madalyasıyla taltif edilmiştir. 1933 yılında Urfa'da vefat etmiştir³⁴⁷.

³⁴² ZC, D. I, C. 28, s. 40.

³⁴³ **Urfa Milli Mücadele Albümü**, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Şanlıurfa 2016, s.126.

³⁴⁴ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s.267.

³⁴⁵ TBMM Arşivi, **422 NSD**, Tercüme-i Hâl Kâğıdı.

³⁴⁶ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s.267.

³⁴⁷ **Urfa Milli Mücadele Albümü**, s.126.

SONUÇ

I. Dünya savaşı sırasında yapılan gizli anlaşmalarla Osmanlı ülkesini kendi aralarında paylaşan İtilaf Devletlerinden Rusya'nın, Bolşevik ihtilalından sonra bu ittifaktan ayrılması, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, İngiltere ile Fransa arasında Ortadoğu'nun paylaşılması ile ilgili önemli anlaşmazlıkların doğmasına sebep oldu.

Amerika Birleşik devletleri Başkanı Wilson'un savaş sırasında yapılan gizli anlaşmaları tanımayacağını ilan etmesi üzerine Paris ve San Remo konferanslarında İngiltere ve Fransa "Manda Sistemini" ortaya attılar. Bu suretle Sykes-Picot anlaşmasında belirlenen nüfuz bölgelerindeki hâkimiyetlerini başka bir biçimde sürdürmeyi düşünmüşlerdi. İngilizler daha önce işgal etmiş oldukları yerler olan Çukurova, Antep, Maraş ve Urfa'yı varılan mutabakat üzerine 15 Eylül 1919'da Fransızlara devretmişlerdir.

Fransa, çok geniş olan bu bölgeyi elde bulunduracak yeterli sayıda kuvvete sahip olmadığı için Ermenilerden istifade etmeyi düşünmüş, İşgallere zaten tepkili olan halk çok geçmeden Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurarak Kuvayi Milliye'yi vücuda getirmiştir. Emperyalistler Türk milletini yok kabul etmenin bedelini ağır ödemişlerdir.

Tabi ki Türk Milleti'nin işgallere karşı bu özverili mücadelesi kadar Birinci Meclisin yaptığı faaliyetler de hayati önem arz etmektedir. Birinci Meclis işgallere karşı mücadeleyi yürütmesinin yanında yeni Türk Devletinin de temellerini atmış ihtilalci bir meclis olma özelliğini taşımaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Temsiliye Başkanı olarak bizzat Urfa'daki mücadeleyi organize etmiştir. Ali Rıza Bey ve Ali Saip Bey bizzat Mustafa Kemal'den aldıkları talimatlarla Urfa'daki Kuvayi Milliye hareketini başarıya ulaştırmışlardır. Urfa halkı da her türlü fedakârlığı yapmaktan imtina etmemiş ve düşmana karşı kahramanca mücadele etmiştir. Bu yapılan mücadelelerde büyük emekleri geçen kişilerden bazıları Urfa vekili olarak Birinci Meclise seçilmiştir.

Ali Saip Bey (Ursavaş), Hacı Hayali Efendi, Pozan Bey, Hacı Mustafa Efendi, Esat Bey yapılan seçimlerde Urfa'dan Birinci Meclis'e seçilmişlerdir. Hacı Mustafa Efendi ve Esat Bey kısa süre sonra müstafi sayılmıştır. Diğer vekillerde genel kurulda çalışmalara katılmakla beraber çok aktif görevlerde rol almamışlardır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİVLER

TBMM Albümü 1920-1950, C. I, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2010

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt I-II-III, İkinci Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

TBMM Zabıt Ceridesi (1920-1923), 1 - 29 Cilt

TBMM Arşivi, **419NSD**, Tercüme-i Hal Kağıdı

TBMM Arşivi, **420NSD**, Tercüme-i Hal Kağıdı

TBMM Arşivi, **421NSD**, Tercüme-i Hal Kağıdı

TBMM Arşivi, **422NSD**, Tercüme-i Hal Kağıdı

TBMM Arşivi, **423NSD**, Tercüme-i Hal Kağıdı

2. HATIRALAR

ATAY, Falih Rıfki, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul 1980.

CEBESOY, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, Vatan Yayınları, İstanbul 1955

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, C. I-II, Genişletilmiş Yeni Baskı, Yayına Hazırlayan: Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul 1990

OKYAR, Fethi, **Üç devirde Bir Adam**, Tercüman yayınları, İstanbul 1980.

3. KİTAPLAR

AKYÜZ, Yahya, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

AKALIN, Müslüm, **Milli Mücadele'de Urfa**, Şanlıurfa Belediyesi Yayınları, Şanlıurfa 1997.

_____, **Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler**, Şanlıurfa Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1997.

ALİ RIZA, **Urfa Mücahedes**, Yayına Hazırlayan, Müslüm Akalın, Şanlıurfa Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Şanlıurfa 1995.

- ALİ SAİP, **Çukurova Acıklı Olayları ve Urfa'nın Kurtuluş Savaşları**, Kurtuluş Matbaası, Şanlıurfa 1985.
- ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987.
- ASLAN, Yavuz, **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu, Evreleri, Yetki ve Sorumluluğu**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (1919-1927), **Nutuk**, Milli Eğitim Basımevi, C. I-III, İstanbul 1970.
- AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri**, Zeus Kitapevi İzmir 2006.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam**, Üçüncü Baskı, C. I-III, Remzi Kitapevi, İstanbul 1967.
- BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı, Askeri, Siyasi ve Sosyal Yönleriyle**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Cumhuriyetin 50.Yılında Urfa, **1973 İl Yıllığı**, Kemal Matbaası, Adana 1973.
- ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve TBMM I.Dönem 1919-1923**, Cilt I-III, TBMM Vakfi Yayınları, Ankara 1995.
- DEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, **İlk Meclis ve Milli Mücadele'de Anadolu**, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1990.
- DEMİREL, Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- _____, **İlk Meclis'in Vekilleri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- DOĞAN, Hamdi, **Birinci Mecliste Malatya Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri (1920-1923)**, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.
- EZHERLİ, İhsan, **Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1986)**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1986.
- GOLOĞLU, Mahmut, **Üçüncü Meşrutiyet (1920) Milli Mücadele Tarihi 3**, Başnur Matbaası, Ankara 1970.
- GÜNEŞ, İhsan, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923)**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1985.

KIRZIOĞLU M. Fahrettin, **Türk İnkılâp Tarihi Ders Notları**, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1977.

KÜRKCÜOĞLU, Ömer, **Türk-İngiliz İlişkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1978.

NADİ, Yunus, **Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyancılar**, Hisar Matbaası, İstanbul 1955.

ŞİMŞİR, Bilal N., **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1918-1938)**, C. I, İkinci Baskı, T.T.K.yayınları, XVI.Dizi, Ankara 1992.

İŞILTAN, Fikret, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960.

JAESCHKE, Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, İkinci Baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara 1989

ÖZÇELİK, İsmail, **Milli Mücadele'de Güney Cephesi (Urfa)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

TANSEL, Selahattin, **Mondrostan Mudanyaya Kadar**, Milli Eğitim Basımevi, C. I-III, İstanbul 1978.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler(1859,1952)**, İstanbul 1952.

1967 Urfa İl Yıllığı, Doğu Matbaası, Sivas 1967.

Urfa Milli Mücadele Albümü, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Yayınları, Şanlıurfa 2016

4. MAKALELER

BIYIKOĞLU Tefik (1960), "Birinci TBMM'nin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri" **Bellekten**, XXIV/93-96.

DUMAN, Selçuk, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Kuruluşu ve Nitelikleri", **Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 12, N. 2, Ekim 2004, 1-18.

İLYAS, Ahmet, "Milli Mücadelede Önemli Bir Şahsiyet: Ali Saip Ursavaş/A Noteworthy Person During The National Struggle: Ali Saip Ursavaş", **Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of**

Turkish or Turkic, ISSN: 1308 2140, (Prof. Dr. Şefik Yaşar Armağanı),
Volume 10/9 Summer 2015,
ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10
.7827/Turkish Studies.7470, p. 235-246.

“I ve II. dönem TBMM’DE Siverek ve Urfa Milletvekilleri ile
Faaliyetleri” **Tarih Okulu Dergisi**, Eylül 2015, Yıl 8, Sayı XXIII, s. 347-361.

KOÇ, Nurgül, “Şeyh Said Ayaklanması”, **Turkish Studies**, Volume 8/2, 2013, s. 153-
166.

TUNAYA, Tarık Zafer, “TBMM Hükümet’inin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri“, **İ.Ü.
Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. XXIII, S. 3-4, İstanbul 1958, s.227-247.

5. TEZLER

BAŞTUĞ, Turgay, **1920–1950 Yılları Arasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin
Sosyal ve İktisadi Yapısı**, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale 2007.

ÇAMUR, Selma, **Birinci Mecliste Niğde Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri**, Niğde
Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),
Niğde 2009.

KILINÇKAYA, M. Derviş, **Milli Mücadele’de Urfa (1919-1920)**, Hacettepe
Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1985.

YÜZGEÇ, Ayşegül Demirden, **Birinci Büyük Millet Meclisi’nin Yapısı ve
Faaliyetleri**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2006.

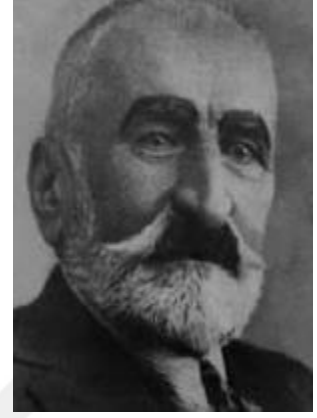
EKLER

Ali Saip Bey (Ursavaş)

**Hacı Hayali Efendi
(Salih Hayali Yaşar)**

Esat Bey

Pozan (Bozan) Bey

Hacı Mustafa Efendi

Ek 1: Birinci TBMM'deki Urfa Milletvekilleri

419

Devre I

Urfa

Ali Saip Bey

(Urfa)

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

Ek 2: Ali Saip Bey'in Tercüme-i Hal Kağıdı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birinci Döneminde Urfa Milletvekili Hacı Hayali in

kısa özlüğüdür.

Adı ve Soyadı [*]	Yaşar zade Salih Hayali	Eserleri	Tabedilmemiş sair külliye tı
Babasının ve anasının adı	Babası : Hüslüm Anası : Safiye	İlim rütbesi	Yok
Doğum yeri	Birecik	Seçimden evvel- ki mesleki ve işi gücü	Ziraatçılık
Doğum tarihi	1285--1338	Milletvekilliği zamanında evli olup olmadığı ve kaç çocuğu bulunduğu	Evli idi ve dokuz çocuğu vardı
Öğrenimi	Rüştiye mezunu olup hususi tettebbü ile ulumu dinîye ve arabiyeden icazet almıştır	Osmanlı Meclisi Mebusasında Milletvekilliği varsa seçim yerleri	Yok
Bildiği diller	Arapça ve Farsça bilir	Öldü ise ölüm tarihi	1338
Neden uzmanlı- ğı olduğu	Yok		

Hayatının türlü değişikliklerine ait tamamlayıcı bilgiler

1285 yılında Birecik'te doğdu, ilk tahsilini Birecik rüştiyesinde yaptı, ve oradan sonra tahsile devam edemeyerek hususi sair şekilde ve kendi kayretti ile tettebbü-
usta bulundu, u arada ulumi dinîye ve arabiyeden icazet aldı, arapça ve farsça
öğrenerek şark ve iktidarı dahilinde şark kültürüne vakıf nevde etti, urada
şaire heves ederek tab edilmemiş olan sair külliye mevsama getirdi, bir
zaman sonra Birecik rüştiyesinde muallimlik yonmıs ve sırası ile mektep müfettiş
ttişliği, tahrirat kitabevliği ve karkas hafriyat komiserliği vazifelerinde
bulunmuştur. hürriyetin ilanında ittihat ve terakki cemiyeti tarafında cepup
vilayetleri ile ilikde suriye siyasi ve idari müfettişliğine tayin olunarak
bu vazifeyide yıllarca şeref ve haysiyet ile layık bir vakar ile ifa etmiştir.
Bir çok devreler urfa meclisi umumî ve esolimeî daimî azalıklarında bulunmuş
Birecik'te hürriyeti kendisi ilan etmiştir, iaciliz istahî zamanında mahalli mu-
kavemeti temsil etmiş ve buyüzdün hayatı bile tehlikeye uğamıştır, en sıkıntılı
güçlerini Fransız işgali zamanında yaşamıştır, Fransızlara karşı mukavemet
hareketini bizzat teşvik ve idare etmiş ve buyüzdün yerli vatan hşini mütegal-
libeler tarafından sair kaç defa sui kasta uğramıs ve çok büyük sans eseri ole-
rak herseferinde de bilmeden kurtulmuştur, kuvayi milliyenin Birecik ve havali
sındaki müessisi kendisidir, bu hayırlı mukavemet hareketini bizzat idare eta-
mış ve müstevlîm memleketinin kurtulmasında en büyük emil olmuştur.
büyük millet meclisi birinci devre azalığına urfeden seçilerek istinak

[*] Soyadı Kavucundan evvel ölünce nüvelerinin alımları soyadı konular.

etmiş ve kış tatilinde memleketi at sırtında dönerken kayseri hanelerinde tifüsle bit tarafından eşilenerek bir-cikte 12 günlük bir hastalıktan sonra hayata gözlerini yummuştur.

kötülük düşmanı idi.memleketin ve halkın menafini düşünür büyükte bir vatanperverdi,milletfedisi ,gayet olgert,helim selta ve hiç bir menfaat gözetmeden millet ve vatan uğruna yılmadan ,usamadan çalışmış bir halk çocu-ku idi. halkın içinden yetmiş halkla beraber büyümiş ve ona her türlü derdi ve ihtiyacı iyi kavramış fakere sarver ve onlara hizmetten zevk duyan bir ki-mseydi,masrif perverdi,gösteristen asla hoşlanmazdı .kendisini her kese sevdi-rişti.Eu itibarla Mümine söyleyemeyen kimsede kalmamıştı.

canında eşi aziz bildiği ve hayatını vattettiği hürriyet ve vatan davası uğruna ,erkesinde servet olarak yalnız çocuklarını bırakıp son nefesini verirken yegane tesellisiin memleketin kurtulmuş ve kavitsiz sartsız hürriyetine kavuşmuş olduğunu görmesi ve fakat embüyük acısına da cumhuriyet ilhamını gördüden gözlerini hayata yummuş olması idi.

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

seri N°:

420

Devre I

Esat

Esat Bey

TBMM © HER HAKKI

(9. 10. 1336 da müstafâ kayılmıştır)

Ek 4: Esat Bey'in Tercüme-i Hal Kağıdı

serik N:
423

Devre I

Urfa

Pozan Bey

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

Ek 5: Pozan (Bozan) Bey'in Tercüme-i Hal Kağıdı

Sayı n°:

422

Devre I

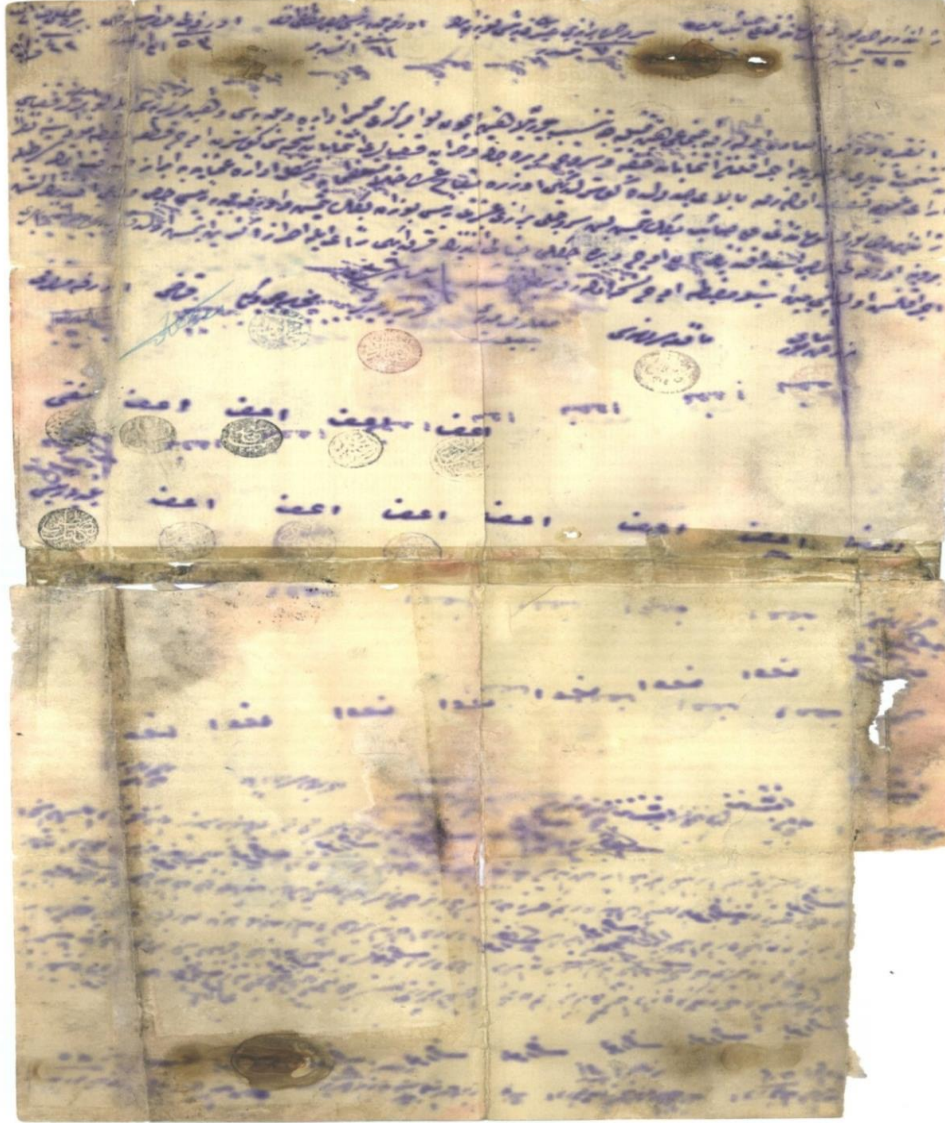
Urfa

Hacı Mustafa Efendi

(9-10.1336 da mustafa sayılmıştır)
MAHFUZDUR

Ek 6: Hacı Mustafa Efendi'nin Tercüme-i Hal Kağıdı

Ek 7: Birinci TBMM'deki Urfa Milletvekillerinin Osmanlıca Seçim Mazbatası

Jandarma Tabur Kumandanı Saip Bey	Suruçi Berazi Aşiret Reisi Bozan Bey	Urfa Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi	Urfalı Hacı Esat Efendi	Birecikli Hayali Efendi
75 Yetmiş Beş	70 Yetmiş	61 Altmışbir	53 Elliüç	42 Kırkiki

Ankara'da fevkalâde olarak icrimâ heyet-i temsiliyeye tensip buyurulan Heyet için liva merkezi Meclis-i İdare ve Belediye ve Heyet-i Merkez Tirkası ile livamızın kazası müntehib-i sânileri huzuruyla intihabat-ı hafiyeye ve Suruç ve Birecik ve Harran kazaları intihabat neticesini gösteren üç kита mazbata mevadına nazaran ârâ-yı umumiye tasnif olunarak bâlay-ı cetvelide gösterildiği üzere makam-ı Atabe-i Hilafet-i Uzma ve Şekl-i İdare-i Osmaniyeye ibraz-ı sadakat etmek şartıyla Jandarma Tabur Kumandanı Ali Saip Beyin yetmişbeş Suruçlu Berazi Aşireti Reisi Bozan Beyin yetmiş ve Urfa Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendinin altmışbir ve yine Urfalı Hacı Esat Efendinin elliüç ve Birecikli Hayali Efendinin kırkiki rey ile ihraz-ı ekseriyet etmiş oldukları cihetle intihabları icra kılınmış olduğunu mübeyyin işbu mazbata üç nüsha olarak tanzim kılınmıştır. 9 Nisan 1336

Kaza Ziraat Memuru Kadı	Nâfia Sermühendisi Urfa mucaarrıfı	Maarif Müdürü Müftü	Çevre Müdüğü Belodiye Reisi	Muhasebeci Vekili						
Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ	Âzâ

Çeviri tarafından yapılmıştır.

28.4.1995

ÇEVİRMEN : Halil YAVUZ

DAKTİLOGRAF : Mevsare KARA

Ek 8: Birinci TBMM'deki Urfa Milletvekillerinin Seçim Mazbatasının Çevirisi

ملاحظات	اعضای	ملکیت و ملکداری مفصل آدرس	آقرهه تاریخ در احوالی	تاریخ تولید	سی	مسلك و وظیفه	صنعتی	پدرین نامی	معمول اسمی
									مردم
									مردم
									مردم
									مردم
									مردم
									مردم
									مردم
									مردم
									مردم

بوكىك برمايت تاريخى حازر بولان بويوك ملت مجلسى اعضای عزمه سلك تاريخى ايمتلار بركدر اولنى اوزره سبطرينك چم و نطقنا مجلس دوران دهن-رزار و بريندر . اشبو ببولك املاسى ايجاهه مخصوصه املادنى و دم اولنورق مذکور سله املاس اولنى اوزره باشكنايت اعطالى مرمودر .

TBMM © HER HAKKI
MAHFUZDUR

Ek 9: Birinci TBMM'deki Urfa Milletvekillerinin Osmanlıca Seçim Mazbatası

K

Mebusun İsmi	Pederinin İsmi	Sanata Vasıfesi	Meşlek ve Vazifesi	Sımmi Daire, i İmtihanyesi	Kazandığı Rey Adedi	Ankara'ya Tarih-i Muvasalatı	Menleketi ve Menleketindeki Müfessal Adresi	İmzası	Mülâhazat
Hacı Esat Efendi	-	-	-	Urfa	-	-	-	-	Bu arkadaşlar gelmişler
Jozan Bey	-	-	-	"	-	-	-	-	
Hayalî Bey	Şeyh Müslim Efendi	Ziraat	Cifilik sahi- bi Meclis-i İsmi'î şâhası	50 Urfa	42	9 Mayıs 1336	Urfa livasına merbut Birecik kazası yeshârisinden	İmza	
Ali Saip Bey	Emîn Efendi	-	Jandarma Tabur Kumandanı	34 Urfa	75	9 Mayıs 1336	Revânîsî Emîn Efendi oğlu Ali Saip	İmza	
Hacı Mustafa Kâmil Efendi	-	-	-	Urfa	-	-	-	-	

Yüksek bir mahiyet-i tervihiyyeyi hâiz bulunan Büyük Millet Meclisi âzâ-yı müterenasinin taahhüt-kıymet-
tar bir teşvîkât olmak üzere otokollerinin cem' ve tanziminde Meclis Divanı Hükümeti kâfiyatı ile, aynı
cehvelin inlâsı ile hâne-i mekhusun inza bâkî vas' olmaksızın meclis-i şâhîle esas olmak üzere tasarrüfa itâsı
mürûr.

Çeviri tarafından yapılmıştır.

28.4.1995

ÇEVİRCİ : Hakkı YATUZ

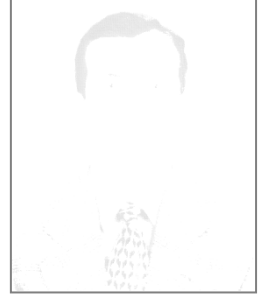
DAKTİLOBAZ : Nergis KARA

Ek 10: Birinci TBMM'deki Urfa Milletvekillerinin Seçim Mazbatasının Çevirisi

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Ramazan KARADAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi : Şanlıurfa 1985
Medeni Hali : Bekar
İletişim Bilgileri : tristan_sa@hotmail.com
05425267468(GSM)

EĞİTİM

2003-2007 Açıköğretim Lisesi
2009-2013 Atatürk Üniversitesi Tarih Bölümü
2013-2014 Yıldız Teknik Üniversitesi Pedagojik Formasyon Eğitimi
2014-2016 Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı

İŞ DENEYİMİ

2015-2016 Ücretli Öğretmenlik
2016-2017 Ücretli Öğretmenlik

YABANCI DİL

İngilizce YDS: 27,5

YAYINLARI

Lisans Tezi

1.Mithad Paşa'nın Siyasi
ve İdari Şahsiyeti